

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KÖZLÖNYE

XLIV. kötet.

1939. 4. füzet.

SZERKESZTI:

GYÖRGY LAJOS

felelős szerkesztő

Új folyam X.

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület.

CLUJ-KOLOZSVÁR

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt.

1939.

TARTALOM

<i>Dr. György Lajos: Dr. Rajka László élete és tudományos munkássága</i>	313
<i>Dr. Biró Vencel: Vay Kata, Teleki Pálné, mint nevelő (1684—1768)</i>	329
<i>Lakatos István: A muzsikus-Ruzitskák Erdélyben</i> — — — — —	343
<i>Domokos Pál Péter: Zemlény János kéziratos énekeskönyve (XVII. sz.)</i>	355

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Haáz Ferenc: Udvarhelyszéki mesterségek</i> — — — — —	365
--	-----

TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI

<i>Dr. Moesz Gusztáv: Gombák a Székelyföldről (Második közlemény)</i> —	371
<i>Dr. Moesz Gusztáv: Gubacsok a Székelyföldről (Második közlemény)</i>	376
<i>Dr. Balogh Ernő: A maroshévízi és a tusnádi szénsavas ásványvizek lerakódása</i> — — — — —	378

NYELVMŰVELÉS

<i>Brüll Emánuel: Szó- és szerkezetvegyülés</i> — — — — —	385
---	-----

KÖNYVSZEMLE

<i>Dr. Gergely Pál: A magyar néprajzi élet napjainkban</i> — — — — —	390
--	-----

BIBLIOGRAFIA

<i>Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1938. év.</i>	395
--	-----

AZ
ERDÉLYI MÚZEUM

az E. Múzeum-Egyesület kiadásában jelenik meg évenként 4 füzetben, negyedévenként átlag 6 ív terjedelemben. A folyóirat az E. M. E. Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, Természettudományi, Jog- és társadalomtudományi Szakosztályának hivatalos közlönye.

AZ
ERDÉLYI MÚZEUM

az Egyesület alapító, igazgatósági és rendes tagjainak évi 300 lejes kedvezményes áron jár. Előfizetési ára nem tagoknak és könyvkereskedőknek 400 lej. Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:

ERDÉLYI MÚZEUM kiadóhivatala
Cluj, Str. Baron L. Pop 5.

Magyarországi főbizományos: **STUDIUM R.-T.**
Budapest, IV. Kecskeméti-u. 8.
Előfizetési ára 12 P.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek és a folyóirat szellemi részét illető tudakozódások a szerkesztőt illetik:

DR. GYÖRGY LAJOS
Cluj, Str. I. G. Duca 10.

A szerkesztőség közli az igen t. munkatársakkal: 1. Géppel írott kéziratokat kér. 2. A közlésre szánt dolgozatok átlagos terjedelme 1 ív. 3. Minden munkatárs a folyóiratnak egyszersmind előfizetője is. A tiszteletdíjat 300 illetőleg 400 lejig a kiadóhivatal az előfizetés javára írja. 4. Különnyomat a szerző kívánságára és költségére készül. 5. A kéziratokat a szerkesztőség csak a szerző külön kifejezett óhajára küldi vissza.

ERDÉLYI MÚZEUM

(MUSÉE DE TRANSYLVANIE)

Tome XLIV.

1939. Fascicule IV.

Nouvelle série X.

Rédacteur: LOUIS GYÖRGY. Éditeur: Société du Musée de Transylvanie.

Rédaction: Cluj, Str. I. G. Duca 10. Roumanie.

Louis György: La vie et l'oeuvre scientifique de Ladislás Rajka.

Venceslas Bíró: Catherine Vay, Mme Paul Teleki, comme éducatrice. (1684—1768.)

Étienne Lakatos: Les membres musiciens de la famille Ruzitska en Transylvanie.

Paul Pierre Domokos: Le cantique manuscrit de Jean Zemlény (XVII. s.)

PETITES COMMUNICATIONS. *François Haáz*: Les métiers en Udvarhelyszék (Odorheiu.)

SECTION DES SCIENCES NATURELLES. *Gustave Moesz*: Champignons du Pays des Szeklers. — *Gustave Moesz*: Noix de galle du Pays des Szeklers. — *Ernest Balogh*: Les sédiments des eaux minérales carboniques de Maroshévíz (Toplița) et de Tusnád (Tusnad).

SOIGNONS NOTRE LANGUE. *Emmanuel Brüll*: La combinaison des mots et des structures.

REVUE DE LIVRES. *Paul Gergely*: La vie ethnographique hongroise de nos journées.

BIBLIOGRAPHIE. *Antoine Valentiny*: Bibliographie de la littérature hongroise de la Roumanie. Année 1938.

ERDÉLYI MÚZEUM

(TRANSILVANISCHES MUSEUM)

XLIV. Band.

1939. IV. Heft.

Neue Folge X.

Redigiert von LUDWIG GYÖRGY. Herausgegeben vom Transilvanischen Museum-Verein.

Redaktion: Cluj, Str. I. G. Duca 10. Rumänien.

Ludwig György: Leben und wissenschaftliche Tätigkeit des Ladislaus Rajka.

Wenzel Bíró: Katherine Vay, Frau Paul Teleki, als Erzieher. (1684—1768.)

Stephan Lakatos: Die Musiker aus der Familie Ruzitska in Siebenbürgen.

Paul Peter Domokos: Das handschriftliche Gesangbuch des Johann Zemlény (XVII. Jh.)

KLEINERE MITTEILUNGEN. *Franz Haáz*: Handwerke in Udvarhelyszék (Odorheiu.)

NATURWISSENSCHAFTLICHE ABTEILUNG. *Gustav Moesz*: Pilze aus dem Szeklerland. — *Gustav Moesz*: Galläpfel aus dem Szeklerland, — *Ernst Balogh*: Der Niederschlag der kohlen säurehaltigen Mineralwässer in Maroshévíz (Toplița) und Tusnád (Tusnad).

SPRACHPFLEGE. *Emanuel Brüll*: Wort- und Konstruktionsmischung.

BÜCHER-RUNDSCHAU. *Paul Gergely*: Das ungarische ethnographische Leben in unseren Tagen.

BIBLIOGRAPHIE. *Anton Valentiny*: Bibliographie der ungarischen Literatur in Rumänien. Jahr 1938.

DR. RAJKA LÁSZLÓ,
az E. M. E. Bölcsészeti Szakosztályának volt titkára.

Dr. Rajka László élete és tudományos munkássága.

A múlt század közepén Rajka Péter (1807—1876) az első gépgyárat alapította Kolozsvárt, s mint tevékeny és haladó ember összeköttetésbe, majd meleg viszonyba került a korának legnemesebb törekvéseit irányító gróf Mikó Imrével. Unokája, dr. Rajka László, szintén hű maradt Mikó Imre szelleméhez és hagyományainak ápolásához. Másfél évtizedig nagy buzgalommal tevékenykedett az Erdélyi Múzeum-Egyesületben. Több ízben előadást tartott, tudományos értekezésekkel támogatta az Erdélyi Múzeumot s titkári minőségben szolgálta a Bölcsészeti Szakosztály eredményes működését. Méltó arra, hogy életrajzi adatait feljegyezzük, tudományos munkásságát jellemezzük és nyomtatásban megjelent műveinek jegyzékét összeállítsuk.

I. Életrajzi adatai.

Dr. Rajka László, Rajka Albert kir. törvényszéki jegyző és Langer Karolina fia, 1894. július 7-én született Kolozsvárt, Házsongárd-utca 3. sz. alatt (mai Regala-Majális-u.). A középiskola nyolc osztályát az erdélyi róm. kat. Státusnak a kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári főgimnáziumában végezte, mindvégig a legelső helyen, és ugyanott tett érettségi vizsgálatot is 1912-ben. Az 1912/16. években egyetemi tanulmányokat folytatott a kolozsvári és a bécsi tudományegyetemen. Ezeknek befejezése után (1917. május 31-én) középiskolai tanári oklevelet szerzett a magyar és a német nyelv és irodalom tanítására. Ugyanabban az évben (1917. március 31) a kolozsvári tudományegyetem summa cum laude fokozattal bölcsészetdoktorrá avatta. Az egyetemen kiváló tanároktól szerezte elsőrangú szakképzettségét és az önálló tudományos munkára módszertani felkészültségét. Elmélyedését az is előmozdította, hogy éveken keresztül a Magyar Irodalomtörténeti Szeminárium könyvtárosa volt.

Tanári működését mint óraadó tanár kezdette 1916. március 1-én Kolozsvárt, a Mariánum leánygimnáziumában. A kolozsvári róm. kat. iskolaszék előterjesztésére az erdélyi püspök 1916. szeptember 1-től helyettes tanárnak (5172—1916. sz. a.), egy év múlva, 1917. szeptember 1-től rendes tanárnak (4693—1917. sz. a.) nevezte ki a Mariánum leánygimnáziumához a magyar és német nyelv és irodalom tanszékére. Ebben az időben történt, hogy dr. Schneller István, a kolozsvári egyetem hírneves pedagógiai tanára, a középiskolai tanárképző intézettel kapcsolatban megteremtette a maga nevelélméleti rendszeréből folyó, egészen új típusú gyakorló középiskoláját, amely 1918. szeptember 1-én nyílt meg gondosan megválasztott tanárok vezetése alatt. Érzékeny

vesztéséget jelentett a Mariánumra, amikor 1918. augusztus 27-én a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium dr. Rajka Lászlót tanárképző intézeti gyakorló középiskolai tanárrá nevezte ki. Az érdemeinek és képességeinek megfelelő ezen a területen azonban igen rövid ideig, csak 1919. június hó 19-ig, a tanárképző intézet gyakorló iskolájának atveteléig, illetőleg megszűntetéséig működhetett.

1920-ban ismét a Mariánumba illeszkedett dr. Rajka László kiváló munkaereje s ettől kezdve tizennyolc nehéz esztendőn atszorosan összeforrt e szép intézmény nagyjelentőségű működésével. Keretében az 1920—23-ban fennállott Polgári Iskolai Tanárképző Intézetben is tanította a magyar irodalomtörténetet és a német nyelvet (5427—1922. p. sz.), majd ennek megszűntével működése csak a leánygimnáziumra szorítkozott. Petres Kálmán igazgató kényszerű távozása után 1924-ben a leánygimnázium igazgatója mellé került az ügykezelés kisegítésére. 11 éven át, 1935-ig, töltötte be ezt a rendkívül felelős munkakört, az intézet javára, kényes pontossággal és érzékeny lelkiismeretességgel. Oroszlánrésze volt abban, hogy 1927-ben megalakult a mariánumi tanárok nyugdíjalapja, s ugyancsak elsősorban az ő fáradozásának az érdeme, hogy az alap 1931-ben a „Mariánumi Tanárok Önszegélyző Alapja” címen jogiszemélyiséget is szerzett. Megalakulásától kezdve 1935. szeptemberéig, amikor kezdődő betegsége miatt a munkától visszavonult, olyan nagy körültekintéssel és rátermettséggel vezette ezt a szervet, hogy az alap ekkor már kb. egymillió és hétszáz ezer lej vagyonnal rendelkezett.

Tanári buzgósága minden téren határtalan készséggel tevékenykedett. A magyar és a német nyelv lelkes tanításán kívül hosszú időn át ünnepi szónoka volt az intézetnek. Soha el nem mulasztotta a növendékek szívébe vésni, hogy vannak örök értékek s az erkölcsi törvények a legszilárdabb támaszpontok. Az ifjúsági kirándulások lelkes barátja volt. Derüs kedélye és jókedve mindenki számára feledhetlenné tette azokat a kirándulásokat, amelyeken résztvett. Mindig talált alkalmat arra, hogy a növendékeket figyelmeztesse a tájak festői szépségére s állandóan tanítgatta a leányokat, hogy ne csak nézzenek, hanem lássanak is. Tudatossá tette előttük, hogy Erdélynek minden talp-alatnyi földje történelem. Utolsó kirándulásán, 1937-ben, meghatottan állott a szurduki Jósika-kastély íróasztala előtt, amelyen az *Abafi* készült. A római uralom előretolt északi limesénél emlékezetes művelődéstörténeti magyarázatot tartott. Mindenütt és mindenhez tudott valami érdekes és tanulságos mondanivalót fűzni, mert annak a tanár-típusnak a kimagasló képviselője volt, aki a saját szakkörén kívül is széles tudással és gazdag műveltséggel rendelkezett. Különösképen érdekelte a művelődés minden emléke és a művészettörténelem széles területe. Szeretettel összegyűjtögetett művészettörténeti képsorozatát 1936-ban a Mariánumnak adományozta. A bennlakás három nappalijában ő maga rendezte el a 64 darabból álló szép gyűjteményt. Dolgos kedve általában a munka nemét nem válogatta. Emelkedett erkölcsi fel fogású előadás, szigorúan tudományos értekezés, tréfás Mikulás-

versike, színházrendezés, vonalazás, képakasztás, gépírás mindegy volt neki. Bármiben segített, ahol valamit gyorsan, izlésesen és pontosan kellett elvégezni. Működése és készséges lelkülete a szívvel-lélekkel iskolájáért élő derék tanári egyéniséget testesítette meg.

De a tanár nemcsak az iskoláé, hanem a közéleté is. Az a hivatása, hogy tudásával, készségével, átlagon fölüllálló műveltségével a népközösség művelődési szerveinek s tényezőinek az építő munkájában is résztvegyen. Dr. Rajka László itt is lelkesen előljárt. 1924 óta az erdélyi irodalmi és tudományos élet szorgalmas törekvéseihez készségesen csatlakozott s egyik leghasznosabb munkatársa lett a Pásztortűz, Erdélyi Irodalmi Szemle, Magyar Nép, Klingsor, Jóbarát, Erdélyi Múzeum, Vasárnap, A Hirnök, Irodalomtörténet és Irodalomtörténeti Közlemények című folyóiratoknak. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának 1925. május 19-én tartott közgyűlése a dr. Varga Béla lemondásával megüresedett titkári tisztre választotta meg. Ezt a tisztséget egészen haláláig nagy ügyszeregettel töltötte be. Már tekintélyes munkásság elismerését jelentette az a kitüntetés, hogy az 1929. május 27-én Nagyváradon megalakult Erdélyi Katolikus Akadémia mindjárt az első tagjai közé fölvette. Székfoglalóját itt 1932. február 16-án tartotta meg „Jókai Kalandora” címen. Tagja volt ezenkívül a Budapesti Philológiai Társaságnak és a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak. 1929-ben a kolozsvári róm. kat. egyházközség választmánya és iskolaszéke vette észre és ismerte el nélkülözhetetlen munkaerejét. Minden szerv nagy hasznát látta önzetlen készségének, józan ítéletének és nagyszerű gyakorlati érzékének. A kolozsvári „Társadalom”, amelynek 1922 óta rendes, majd választmányi tagja volt, értékes buzgalmát azzal viszonzta, hogy 1934-ben igazgatójának hívta meg. E baráti körben sok kedves emléket hagyott maga után.

1932 nyarán nagyobb külföldi útát tett. Beutazta Németország nagy részét, személyesen kereste föl az irodalomból és a művészettörténetből megszeretett legkedvesebb helyeit, könyvtári tanulmányokat és forráskutatásokat végzett Budapesten, Bécsben, Berlinben és Koblenzben, s lelkileg fölüdülve, friss munkakedvvel tért haza. Tanulmányútját tudományos munkásságának eredményekben legszebb néhány esztendeje követte. 1936-ban ereje egyszerre csak csökkenni kezdett, vidám kedélye elsötétedett, munkakedve aláhanyatlott, fáradhatatlan tevékenysége megbénult. És fájdalmas részvétellel szemléltük azokat a súlyos tüneteket, amelyeket Roger Martin du Gard olyan megrendítően ír le az öreg Thibault haldoklásában. Hosszas szenvedés után 44 éves korában és tanári működésének 23. évében 1938. november hó 1-én Kolozsvárt elhunyt. Vallásos lelkületének mélységes megadásával fogadta a halált. A város magyar társadalmának, hálás intézetének és a magyar tantestületeknek osztatlan részvéte kísérte örök nyugalomra november 3-án. Sírjánál az Erdélyi Múzeum-Egyesület nevében dr. Tavaszy Sándor, a Bölcsészeti Szakosztály elnöke, és a Marianum részéről Xantus János igazgató mondott megható búcsúbeszédet.

2. Tudományos munkássága.

Dr. Rajka László gyenge szerveztét szüntelen, sokszor nagyon is erőfeszítő munkával, tanulással és tudományos kutatással emésztette. Képességeire jellemző, hogy a német nyelvet, amelynek szaktanára lett, nem családi adományként hozta magával, hanem egyetemi hallgató korában sajátította el, hasonlóképpen a román nyelvet kifogástalanul felnőtt korában tanulta meg. Tudományos érdeklődése igen tágkörű volt. Kizárólag az irodalomtörténet kötötte ugyan le irodalmi működését, de közben-közben el tudott mélyedni a fizika és a technika tanulmányozásába épúgy, mint a művészettörténelem és a tanügy kérdéseinek a vizsgálatába. Eles s fegyelmezett értelme, ha egyszer valaminek a feldolgozásához fogott, mindig a legjobbat és a legteljesebbet nyújtotta.

a) Tanári működésének teljes képéhez tartozik még annak a megemlítése, hogy az egyházak közös tanácsának a megbízásából 1924—26-ban a középiskolák részére elkészítette a *Német nyelvkönyv I—III.* részét. A Miklós—Kaiblinger módszerét alkalmazta a román tantervhez. Tankönyveit az 1929-i „Programele Analitice“ alapján 1931-ben újból átdolgozta. Behatóan foglalkozott ezenkívül a magyar nyelv és irodalom tanításának a szempontjaival. Amikor a nyolc osztályos középiskola helyreállott, egy román tanfőnök fel szólította, hogy készítse tervezetét a magyar nyelv és irodalom tantervi anyagáról. Tervezete, amely lényegében ma is olvasható a hivatalos tantervben, főképpen azt a célt szolgálta, hogy az akkor meglévő tankönyveket tovább is használni lehessen. A korábbi hivatalos tantervet összeegyeztette tehát a már kész tankönyvekkel, s így sikerült elérnie azt, hogy a hétről nyolc osztályra forduló változás tankönyv szempontjából érzékenyebb zökkenést nem okozott. A feladat nagysága s az eléjeszabott idő rövidege miatt természetesen nem tudta azt nyújtani, amit szeretett volna s aminek a szükségét mélyen átérezte.

Mivel az alapos és továbbépítő megoldás követelményét az egyházak tanügyi vezetői is átérezték, megbízták dr. Rajka Lászlót, hogy tegyen kísérletet a magyar nyelv és irodalom tantervének gyökeres átdolgozására. Alapos, beható fontolgatással s több szaktársával folytatott eszmecsere után feladatát elvégezte s tervezetét az egyházi főhatóságoknak átnyújtotta. Mialatt munkálata a bírálat, a javíthatóság, a kiegészítés és a meggondolás útján végső formája felé közeledett, a minisztérium sürgős rendelete 1936-ban a már meglévő tanterv alapján az új tankönyvek haladéktalan elkészítését és benyújtását kívánta. Ez a körülmény a Rajka-féle magyar nyelvi és irodalmi tanterv érvényesítését egyelőre tárgytalanná tette. A kérdés rendezésére azonban előbb-utóbb újból sor kerül, s akkor majd nem szabad megfedkezni Rajka alapvető munkálatáról. A tervezetét kísérő fejtegetéseiben nagyon sok értékes gyakorlati szempont található, mint általában egész egyéniségét a gyakorlatiasság jellemezte. Ő valósította meg nálunk

először az irodalomtanítás eredményességét filmbemutatókkal előmozdítani s a tanítás szárazságát ezzel a módszerrel felfrissíteni. A könyvnap megrendezésére igen értékes és hasznos gyakorlati útmutatásokat nyújtott (1936). Nevelés- és oktatásméleti kérdésekkel nem foglalkozott, de rögtön készen állott az ötlettel és az okos megoldással, mihelyt valamit a gyakorlatban kellett megvalósítani. Tapasztalatból tudta, hogy mennyi nehézséget és utánjárást okoznak a tanároknak a hivatalos iskolai ünnepeken megkívánt beszédek. Egykorú magyar lapokból és folyóiratokból gazdag érdekességű anyagot hordott össze és adott ki az Erdélyi Iskolában (1936), hogy a nehézségeket megszüntesse s a tanárok feladatát megkönnyítse. Intézetének, a Mariánum kétévtizedes történetének gondos megírásával (1927) szintén alapvető munkát végzett.

b) Magyar nyelvi és irodalmi tanterv-tervezete azért is igen figyelemreméltó, mert kiváló érzéssel válogatta össze az ifjúsági olvasmányokat. Azt vallotta, hogy túlzott igényeket támasztani nem szabad s mindig olyant kell nyújtani az ifjúságnak, ami irodalomszeretetét megragadja, felébreszti és elmélyíti. Vonzalma az ifjúsági irodalomhoz családi örökségnek tekinthető. Egyik nagynénje úttörő munkát végzett ezen a téren. Rajka Terézt (1843—1881) az irodalomtörténet nemcsak kedves hangú költeményeiért méltányolja, hanem emlékét azért is őrzi, mert a mult század harmadik negyedében buzgón művelte az akkor még csak kibontakozni kezdő ifjúsági irodalmat s a nőkérdésről is igen felvilágosodott iránycikkeket írt. Rajka László szintén szívesen foglalkozott az ifjúsági irodalom művelésével. Eredeti ötlettel a XVI. században élt német mesterdalnoknak, Hans Sachsnek, több mulatságos darabját átdolgozta s maga is írt néhány sikerült jelenetet. Ezek a kis színdarabok eredetileg a Mariánum házi ünnepeire készültek, de nyomtatásban és önállóan is megjelentek, így másutt is hasznukat vehették. Még abban az időben, amikor a kolozsvári Magyar Színház rendszeresen tartott ifjúsági előadásokat, örömmel működött közre bevezető magyarázó fejtegetéseivel. Ezekben a lényeg megragadását sikeresen tudta egyesíteni az alkalom kívánta rövidséggel. Legjelentősebb munkássága ebben a nemben annak a vállalatnak a szellemi vezetése, amelyet 1925-ben a kolozsvári Minerva R.-T. „A Magyar Ifjúság Könyvtára“ címen indított meg. Ezt a sorozatot dr. Imre Lajos ref. teológiai tanárral együtt szerkesztette azzal a céllal, hogy kellemes és szórakoztató olvasmányokkal lássa el az erdélyi magyar ifjúságot. 1930-ig 11 kisebb terjedelmű kötet jelent meg belőle, köztük ő is szerepel Storm Tivadar híres német ifjúsági regényének a fordításával (1926). Széles irodalmi jártassága, nevelő érzéke és lelkes munkássága ezen a téren is teljesített annyi feladatot, amennyit ideje és a külső körülmények megengedtek.

c) Dr. Rajka László azon készségek egyéniségek közé tartozott, aki a becsületes és komoly eredményekre törekvő munkavállalásban kibúvót nem ismert és nem is keresett. Nagy iskolai elfoglaltsága sem akadályozta abban, hogy az irodalmi és tudományos életet figyelemmel

kísérje. Okos és tárgyilagos ismertetéseit a legjelentősebb folyóiratok mindig szívesen vették és nyereségnek tekintették. Feltűnésre soha nem törekedett, a nyilvánosságot nem hajszolta, a csendes és pontos munka embere volt. Bensőségesen ragaszkodott különösen az Erdélyi Múzeum-Egyesülethez. E szerv tudományos rendeltetését őszintén igyekezett szolgálni és előmozdítani. Az E. M. E. is, amely közel másfél évtizedig szakosztályi titkára volt, legmegbízhatóbb munkatársának tekintette s egyik szilárd támasztékát becsülte meg benne. A Bölcsészeti Szakosztály ügyeit mindig a legkifogástalanabbul rendben tartotta s komoly értéket jelentő felolvasásaival maga is többször közreműködött a szakosztály előadássorozatain. Egy ízben Jókai: „Törökvilág Magyarországon” című regényéről értekezett (1931. II. 12.), más alkalommal érdekes képeket mutatott be Kolozsvár művelődésének a történetéből (1935. II. 5), ismét máskor Jókai román tárgyú novelláit ismertette (1935. III. 28), majd Jókai bűnügyi történeteiről olvasott fel (1936. I. 16). Betegsége s részben más külső körülmény akadályozta meg abban, hogy 1938. március 31-én „A kolozsvári gyakorló gimnázium utolsó éve” címen hirdetett előadását nem tartotta meg. Ez annál inkább sajnálatos, mert ennek a rövid életű intézetnek a szervezője s valamennyi tanára eltávozott az élők sorából, így közvetlen ismeretén nyugvó hiteles története megíratlan maradt. A legjelentősebb emléket egyesületi működésében azzal hagyta maga után, hogy a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály háromnegyedszázados múltjának rengeteg adatát hosszú hónapok fáradtságos munkájával összehordta s összefoglaló történetét megírta (1938). Ez a munkája a többi szakosztálynak is mintául és biztatásul szolgált, így készült el az a nagyterjedelmű jubileumi Emlékkönyv (1938), amely pontos adatszerűséggel első ízben adott számot a 75 éves múltú Erdélyi Múzeum-Egyesület igen tekintélyes tudományos működéséről.

d) Dr. Rajka László az Erdélyben egyre ritkábbá váló az a tanárfajta volt, aki a legnehezebb viszonyok és a legmostohább körülmények között is hiánytalanul végzett iskolai működését össze tudta egyeztetni szaktudományának új eredményeket termelő bűvarkodásával. Az egyetemen Dézsi Lajos, Zolnai Gyula, Schmidt Henrik, Gombocz Zoltán és Pauler Ákos tanítványa volt. Meg is érzett szakképzettségén, gondolkodásán és módszertani felkészültségén, hogy kiváló tudományos iskolából került ki. Még tanulmányainak befejezése előtt, egyetemi hallgató korában megjelent a neve az egyik szakfolyóiratban. Az Irodalomtörténet 1915. évfolyamában feldolgozta és ismertette a Magyar Nemzeti Múzeumnak egy deákból magyarra fordított, a XVII. századból származó kéziratát, amely 41 versben mutatja be a harmincéves háború mozgalmas eseményeinek főbb szereplőit, köztük Bethlen Gábort, mint a magyarság és a kereszténység hőst. Ez a „*Sebes agynak késő sisak*” összefoglaló néven fennmaradt költeménysorozat az akkor nagy számban megjelent politikai röpiratok egyik példánya. A feldolgozás kifogástalan pontossága és szakszerűsége jellemzi Rajka László első tudományos fellépését.

Szokatlanul nagy sikert aratott doktori értekezésével (1917). Olyan tárgyat választott, — Heliodoros görög regényének, az *Aithiopiának*, magyar feldolgozásait, — amely 120 évig a magyar irodalomtörténet legzavarosabb kérdései közé tartozott. Sokan foglalkoztak vele, sokat írtak róla. Rajka László azzal, hogy Czobor Mihály verses munkájának (1600 körül) közvetlen forrását minden kétséget kizáró módon fölfedezte Johannes Zschorn német Heliodoros fordításában, egészen új eredményt hozott a régibb magyar irodalomnak olyan területéről, melyet az irodalomtörténet addig mellőzött. Ezzel sikerült kimutatnia, hogy Zschorn német népkönyvből indult ki a hagyomány, amely Czobor, Gyöngyösi és Dugonics feldolgozásán át folytatódott két évszázadon keresztül a magyar irodalomban. E négy mű okozatilag összefügg egymással: e ténynek a bebizonyítása s első adatszerű megállapítása Rajka dolgozatának maradandó értéket biztosít. (V. ö. Thienemann Tivadar, E. Ph. K. 1918. 230. l.) Alapos és minden részletkérdésre kiterjeszkedő összehasonlítása teljesen tisztázta és lezárta a magyar Heliodoros-kérdést. Tanulmánya doktori értekezésnek csak kivételes esetben jutó tudományos elismerésben részesült.

e) Új adatainak gazdagságával és szempontjainak önállóságával dr. Rajka László gyakran lepte meg az irodalomtörténetet. Sokoldalú, pontos, minden apróságra kiterjedő vizsgálódása mindig megbízható eredményekre vezetett. Amíg meg nem találta a maga kimeríthetetlen kutatási tárgykörét, sokat foglalkozott Molnár Ferencel. Ennek eredménye volt az a tanulmánya (1923), amely az író híres vigjátékának, *Az Ördögnek*, irodalmi összefüggéseire derített éles világot. Kimutatta, hogy Molnár Ferenc „Az Ördög“-ben egy régi francia vaudevillet, Arago és Vermond „Lés Mémoires du Diable“ (1843) című darabját, alakította át ötletesen és újszerűen. Főképpen meglepő egyezéseket állapított meg a szín és szerkezet azonosságára, a főalak jellemére és a cselekvény egyforma helyzeteire. A fellengző dicséreték és az egyoldalú korholások zajában tárgytörténeti vizsgálata helyes megvilágításba helyezte a darab viszonylagos értékét. Sajnos, nem folytatta az annak idején föltűnést keltett vizsgálódását, pedig Molnár Ferencnek nemesak ezt az egy darabját boncolta fel, hanem egész irodalmi munkásságát szemügyre vette, a huszas évek elejéig valamennyi színművének alapvető feldolgozását elvégezte és irodalmát összeállította. Utalásaiból és feljegyzéseiből az látszik, hogy a Molnár-daraboknak főképpen a tárgytörténeti kapcsolatait kereste s ezen az alapon szándékozott kísérletet tenni Molnár Ferenc színműírói értékelésére. Egy nagyobb arányú tanulmánynak értékes anyaggyűjtését őrzik a kérdés későbbi feldolgozójának is nagy segítséget nyújtó jegyzetei.¹

b) Molnár Ferenc tanulmányozását talán azért is szakította félbe, mert közben megtalálta nagy kedvvel folytatott kutatási területét,

¹ Hátmaradt irodalomtörténeti jegyzeteit (Molnár Ferenc, Jókai, egyetemes bibliografia) bátyja, dr. Rajka Géza temesvári gimn. igazgató, a kolozsvári Lyceum Könyvtár irattárának ajándékozta

Jókai regényírói munkásságát. Azzal kezdette, hogy Jókai valamennyi munkáját, az első kötettől a századikig, az utolsó sorig elolvasta, jegyzetelte, a vonatkozó irodalmat megkereste és földolgozta. Ehhez sok idő kellett. Tudományos munkásságában ezért mutatkozik egy látszólag terméketlen időszak (1923—1931). Ilyen előkészület után kezdte közölni Jókai-kutatásainak meglepő eredményeit. Először a *Törökvilág Magyarországon* tárgy történetét rajzolta meg (1931), forrásait (Cserei, Bethlen János) tárta fel és vonatkozásait merítette ki olyan részletességgel, olyan pontosan s olyan széles áttekintéssel, hogy a további kutatásnak aligha lesz ehhez hozzátennivalója, s aligha talál benne valami helyesbíténi valót. Azon közkeletű vádak ellen, hogy Jókai rossz történeti regényíró volt s csak a személyek történetiek nála, de az események képzetének a kitalálásai, első ízben Rajka védte meg nagy regényírónkat. Beszédes érvekkel bizonyította be, hogy Jókai elmélyedő történelmi tanulmányokat végzett, lényeges eseményt sohasem változtatott meg, forrásait tiszteletben tartotta, több esetben talán túlságosan híven is követte, s páratlan megelevenítő művészetével káprázatosan pazar világot varázsolt ámuló szemeink elé.

Nem kevésbé érdekes tartalmú és jól megírt munkája a *Jókai Kalandorának* elemzése (1932). Ebben tiszta és mély bepillantást nyerünk az író műhelyébe, s megtudjuk belőle, hogy az *Egy hírhedett kalandor a tizenhetedik századból* milyen források nyomán (Chr. v. Stramberg, Hammer-Purgstall) készült és hogyan épült fel izgalmas kalandregénnyé. Az irodalomtörténet ezután jobban fogja értékelni a Kalandort, mert műforma és tárgy tekintetében Jókai legszerencsésebb regényei közé tartozik: műfaj szempontjából a pikaró-regény továbbfejlesztése, az egész mű pedig a nagy regényírónak egyik legkiválóbb alkotása. Tárgytörténeti kutatása az eddig vallott általános nézettel szemben leszögezte, hogy Jókai nem alkotja, hanem csak kedveli a fantasztikust, s legerősebb oldala nem is a fantáziája, mint eddig vallotta és hirdette az irodalomtörténet, hanem az asszociációja, amelylyel a sokszor teljesen különemű tárgyakat is új kapcsolatba tudja állítani. A Kalandor forrását s minden nevezetes részletének az eredetét csodálatos utánjárással megvilágította, s ezzel egyszersmind Jókai művészetére is olyan fényt derített, amely még inkább növeli bámulattunkat nagy regényírónk iránt. Mivel egy regénye sincs Jókainak, amely annyira német források nyomán készült volna, mint a Kalandor, eredményeit az Ungarische Jahrbücher is közzétette (1932).

Egy másik, kis füzetnyi tanulmányában Jókai egyik legromantikusabb alakjáról, a *Névtelen vár* hősről értekezett (1934), részletesen ismertette dr. Kühner Károly frankfurti iskolaigazgatónak a munkáját, amelyből elbeszélését Jókai merítette. Itt megint alkalma nyílt bizonyítani azt a tételét, hogy a nagy mesemondó csodálatosnak látszó tárgyait, amelyeknek valószínűtlensége miatt annyit gáncsolták a bírálók, nem pusztán képzetéből merítette, hanem sokszor fáradságos és alapos tanulmányozással szedte össze. Hasonló eredményre jutott Jókai azon novelláinak a taglalásában (1935), amelyeknek a tárgya a

román történelemmel és a román népelettel érintkezik. Itt is Jókai forráskészletének hiánytalan számbevételéből az derült ki, hogy a kiváló regényíró sokkal szélesebb körű s meglepően alaposabb tanulmányokat végzett műveinek a felépítéséhez, mint azt az eddigi kutatás általában föltételezte. Tárgytörténeti alapossága viszont arra is figyelmeztetett, hogy Jókai nem volt kritikus elme, s így a bárhol talált anyagban sohasem azt vizsgálta, mi benne az igaz, hanem azt, hogy a meseszöveg szempontjából mennyire használható. Így ha sokszor mulatságos tévedéseket követett is el a történelmi valóság szempontjából, de olyan mesteri ügyességű meséket szerkesztett, saját képzeletével pótolva a hézagokat, hogy azok még sokáig fognak dacolni a kérlelhetetlen idővel. Ezért az értekezésért a Jókai-kutatás különösen hálás lehet dr. Rajka Lászlónak, mert a román irodalom és történelem olyan pontos ismeretével helyezte Jókai e tárgykörét további vizsgálódásra nem szoruló tiszta megvilágításba, amelyet csak egészen különleges felkészültséggel és tájékozottsággal lehetett elvégezni.

Budavár visszavételének 250-ik évfordulója alkalmával (1936) *Az utolsó budai basa* című Jókai-elbeszélés feldolgozására kerített sort. Pontosan utánajárt, hogy Jókai mely részekben követte Hammer-Purgstall és Poujoulat történeti műveit, mit kölcsönözött Cserei krónikájából, mit Szalay László munkájából és mit az eseménnyel egykorú más német krónikákból. Itt is alkalma volt annak a tanulságnak a levonására, hogy Jókai nem képzeletből találta ki regényeinek érdekesebbnél érdekesebb részleteit, hanem nagyon szettekéntő utánjárással és alapos elmélyedéssel szedte össze anyagát. Csupán a kritikai megrostálással nem törődött, de hiszen azért szemrehányás nem érheti, mert regényeket írt, nem pedig hiteles történetet. A budai basa története esetében is tanulmányainak eredményét oly művésziessen illesztette össze, hogy belőle a Buda visszafoglalása körül lezajlott nevezetes hadi tetteknek csaknem páratlanul álló, magas színvonalú megörökítése kerekedett ki.

Jókai bejárta az egész világ eseménybirodalmát, hogy onnan mérítsen újabb és újabb ösztönzést cselekvésre vágyó tetterejének. A nagy gyűjtőmunkák voltak Jókai igazi kedves olvasmányai és forrásai. Rajka mutatta ki (1936), hogy ezek közül is Jókai fejlődése szempontjából egyik legjelentősebb az a nagyterjedelmű mű, amelyet *Pitaval* néven szokás emlegetni. A bűnügyi történeteknek ezt a világirodalomban páratlan gyűjteményét Jókai állandóan figyelemmel kísérte s műveinek tárgyát nem egyszer ebből kölcsönözte. Rajkától tudjuk, hogy innen való a *Kalózkirály*, Jókainak egyik leghíresebb elbeszélése, ezenkívül még több regényrészlete és számos elbeszélése. A *Pitaval* az ifjú Jókainak kész elbeszélést adott, a kiforrott írónak pedig tárgyakat, melyekkel regényeit gazdagította. Rajka azonban nem pusztán a forrásokat s az elhatározó hatásokat fejtette fel, hanem a kérdéssel kapcsolatban utalt Jókai finom ízlésére is, amely mellőzte a *Pitaval*-féle rémtörténetek közönségességét. Jókait csak a különleges, a hősiesség, a nagyszabású esetek vonzották, amint egész egyéniségében is feltalálható a

nagyszabású és a nagyszerű vonás. A nyers anyagot újjá alakította, új életre keltette, ragyogóvá csiszolta, ábrándos magaslatra emelte, s a Pitaval neki csak arra volt jó, hogy általa mesevilága gazdagabbá és teljesebbé váljék.

Dr. Rajka László ezekben a tanulmányaiban egészen új vonásokat állapított meg Jókairól, regényírásának valóságos értékét az eddig-nél sokkal tisztább s igazabb fényben ragyogtatta meg. Néhány olyan elcsépelet szólamra, amelyet fölületesen és értelmetlenül ismételtünk, súlyos csapást mért, s megmutatta, hogy milyen irányban és milyen módszerekkel kell haladnunk, hogy Jókai igaz megismeréséig eljussunk. Jókai általában nem részesült a tudomány részéről olyan figyelemben és feldolgozásban, mint amilyent megérdemelt volna, pedig óriási terjedelmű költészete még ma is évtizedekre szóló feladatokkal tudná ellátni a kutatást. Rajkának az volt a nézete, hogy Jókait a filológusok — talán csupán bosszúból, minthogy annyit csipkedte őket, — módfelelt elhanyagolták és prédául engedték az esztétikusoknak meg a zsurnalisztáknak, akiket viszont Jókai végtelenül szeretett, s ezek aztán úgy hálálták meg szeretetét, hogy egyrészt puffogó szavakkal agyondicsérték, másfelől gyengéiről terjesztett tudománytalan rágalmaikkal értékeit rossz hírbe keverték. Ez készítette dr. Rajka Lászlót arra, hogy elmélyedő tudományos szolidsággal és lelkes buzgósággal tanulságosan megvizsgálja a Jókai-problemacsoport egyik fontos részét s ezzel hozzájáruljon a legnagyobb magyar mesemondónkat megillető rendszeres nagy munka előkészítéséhez. Hátramaradt jegyzeteinek hatalmas mennyiségéből, előmunkálatainak széles terjedelméből és rendszerességéből látható, hogy érdeklődése elsősorban a változatos Jókai-regénytárgyak forrásainak a kiderítésére irányult s ezeknek alapján akarta a nagy mesemondó feldolgozásmódját és művészetét jellemezni. Úttörő munkát végzett ezen a téren. Hozzá mérhető alaposággal Jókai néhány regényét senki sem dolgozta fel. Igen sajnálatos, hogy korai halála miatt tervbe vett munkájának igen csekély részét valósíthatta meg. Így is az irodalomtörténet sokat okult kutatásaiból. Emlékét a Jókai irodalom, amelyet annyi szakavatottsággal és lelkességgel művelt, mindig elismeréssel fogja őrizni.²

g) Egy másik hatalmas méretű munka is állandóan lekötötte dr. Rajka László gyakorlati érdeklődését. Rengeteg időt és fáradságot szentelt egy olyan bibliografia összeállítására, amelyből a kutató azonnal választ kaphasson arra a kérdésre, hogy bármelyik külföldi írónak milyen művei jelentek meg magyar fordításban, s az illető íróra és műveire vonatkozólag hol és milyen könyvek, tanulmányok, értekezések, megjegyzések, feldolgozások olvashatók magyar nyelven; továbbá azokat az adatokat is gyűjtötte, hogy a magyar íróknak milyen művei és milyen idegen nyelveken szólaltak meg, s azok más

² Sziunyei Ferenc most megjelent jeles regénytörténete (*Novella- és regényirodalomunk a Bach-korszakban*. Bp. 1939. I. k. M. Tud. Akadémia) Rajka eredményeit elismeréssel már beillesztette Jókai méltatásába. (Vö. i. m. 205., 209., 218., 228., 229., 299., 301., 310., 317. l.)

nyelveken milyen viszhangokat keltettek. Ezt a tervet csaknem az elrendezésig keresztül is vitte. Sok tízezerre rugó cédula-tömeget halmozott fel (a rá jellemző tiszta gépírással és kínos pontossággal) közel 200 dobozban. Csoportosításuk, rendszerezésük beosztását és pontjait is kidolgozva hátrahagyta. Pihenő óráiban szüntelenül foglalkozott vele a nélkül, hogy az óriási terjedelmű anyag kiadásának leg-halványabb reménye kecsegtette volna. Kétségtelen, hogy szükség van ilyen egyetemes bibliografiára. Nemesak a tudós kutató, hanem a művelt érdeklődő is lépten-nyomon érzi a hiányát. Ha valaha elkészítésére sor kerül, megszerkesztését a dr. Rajka László hatalmas adatgyűjtése igen megkönnyíti, mert nagy munkát lehet majd megtakarítani rengeteg cédulájának a felhasználásával.

h) Még egy kéziratban maradt szerény igényű munkájáról kell megemlékeznünk. Egy időben szorgalmasan gyűjtögette a közismert magyar dalokat, vizsgálta a szájon forgó dalkincs változatait s a népies mellett a műdal letelepedését. Mintegy másfélszáz magyaros szellemű nótát jegyzett föl, csaknem valamennyit hallomásból, s jó-részt olyanokat, amelyeknek nincs is irodalmi megrögzítése. Az volt a célja, hogy a társasági éneklést megkönnyítse, s a szívet vidámító, lelket üdítő magyar dal szeretetét terjessze. Úgy volt tervezve, hogy gyűjteménye „A Társadalom daloskönyve” címen fog megjelenni.

Mint sok más tervét, ezt is elhervasztotta fájdalomosan korán érke-zett halála. Még mennyit tudott volna dolgozni, építeni, alkotni szilárd erkölcsi egyénisége, nagy munkabírása, széles műveltsége, tudomá-nyos felkészültsége! Dolgozott ereje fogytaig, lelkesen gyarapította a jót, tökéletesítette a szépet, fáradozott az igazért. Isten ajándéka volt az élete műveltségünk és tudományunk teljesebbé tételéért. Teljes tanári óraszám, nehéz iskolai ügyvitel, nyugdíjintézet szervezése, egye-sületi teendők és sok apró-cseprő más elfoglaltság mellett időt tudott találni a szakköröktől elismert új tudományos eredmények termelésére is. Ezt különösen az tudja értékelni, aki ismeri a tudományos eszkö-zőknek azt a kedvernyesítő fogyatékoságát, amellyel nálunk a kutató munkának meg kell küzdenie. Tudományszeretete, okos gazdálkodása az idővel s nyugtalansága az igazság megtalálása után legyőzte a külső akadályokat, s megmutatta, hogy a tudományművelés, ha a lélek mélyén élő vágy, a mostoha körülmények között sem lehetetlen. A tudós tanár tiszteletreméltó mintaképét hagyta emlékül. Nevét és mun-kásságát az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a magyar tanárság kegye-letesen fogja őrizni.

3. Irodalmi munkásságának jegyzéke.

1915.

„*Scbes agynak késő sisak.*“ Verses mű a M. N. Múzeum kéziratárában. Különlenyomat az Irodalomtörténet 1915. évfolyamából. Budapest, Franklin-Társulat nyomdája, 1915. 15 l.

1917.

Heliodoros Athiopikájának feldolgozásai a magyar irodalomban. Kolozsvár, Stief Jenő és Tsa. könyvny. 1917. 107 + 5 sztl. l. Értekezések a kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Szemináriumából, 5. szám. (Ism. Budapesti Szemle, 1917, 170. k. 470—476. l. Király György; Egy. Phil. Közöny, 1918, 229—231 l. Thienemann Tivadar; Irodalomtörténet, 1917, 329—330. l. Perényi József.)

1922.

Shakespeare: Szent Iván-éji álom. (Bevezető ifjúsági előadás a kolozsvári Magyar Színházban, 1922. április 1-én.)

Tóth Ede: A Tolonc. (Bevezető ifjúsági előadás a kolozsvári Magyar Színházban, 1922. október 21-én.)

1923.

Szavalókönyv. Összeállította. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1923. 94 l. A Magyar Nép Könyvtára, 1. sz. 2. kiadás u. o. 1925. 96 l. (5000—7000.)

Molnár Ferenc Ördögéről. Irodalomtörténet, 1923. 32—37. l.

A Kakuk. (Állatmese.) Erdélyi Magyar Lányok, 1922—23. III. 182. l.

Az erdei hang. (Költemény.) Erdélyi Magyar Lányok, 1922—23. III. 177. l.

Tell halála. (Uhland költeményének fordítása.) Erdélyi Magyar Lányok, 1922—23. III. 287. l.

Halmágyi Samu: Utam. Versek. Székelyudvarhely, 1923. (Ismertetés.) Magyar Nép, 1923. 31. sz.

Halmágyi Mária: Fehér virágok. Versek. Kolozsvár, 1923. (Ismertetés.) Magyar Nép, 1923. 31. sz.

Dr. Bilay Árpád: Rövid román nyelvtan, különös tekintettel a hangváltozásokra. Kolozsvár, 1923. (Ismertetés.) Magyar Nép, 1923. 35. sz.

Gyarmati Ferenc: Muzsika. Apró virágok az életről, az emberekről, az őszről és az elmúlásról. Déva, 1923. (Ismertetés.) Magyar Nép, 1923. 35. sz.

Petőfi drámái és prózai elbeszélései. Erdélyi Magyar Lányok, III. 1922—23. 126. l.

1924.

Német nyelvkönyv. I. rész. Miklós-Kaiblinger módszere után a román tanterv szerint szerkesztette. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1924. 100. l. (Közokt. min. enged. 114.308—1923. sz. a.)

Német nyelvkönyv. II. rész. Miklós-Kaiblinger módszere után a román tanterv szerint szerkesztette Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1924. 114. l. (Közokt. min. enged. 150.970—1924. sz. a.)

Hans Sachs: A zsákba dugott vendég. (Fordítás németből.) Erdélyi Magyar Lányok, IV. 1923—24. 180—181. l.

Hans Sachs: A fogfájós kovács. (Fordítás németből.) Erdélyi Magyar Lányok, IV. 1923—24. 212—213. l.

Hans Sachs: A nyelánc cseléd. (Fordítás németből.) Erdélyi Magyar Lányok, IV. 1923—24. 245—246. l.

Hans Sachs: A vándordiák a paradicsomban. (Fordítás németből.) Erdélyi Magyar Lányok, 1923—24. IV. 277. l.

Hans Sachs: Szent Péter és az obsitosok (Fordítás németből.) Erdélyi Magyar Lányok, 1923—24. IV. 310. l.

A nép költője. Csokonai Vitéz Mihály. Magyar Nép, 1924. 50. sz.

Rajzok a fénykép multjából. (Veress Ferencről.) Pásztortűz, 1924. 55—56. l.

A Szent Mihály templom eredeti belseje. (Dr. György Lajos: A kolozsvári Szent Mihály egyház. Cluj-Kolozsvár, 1924. 51—56. l.)

Dr. György Lajos: Retorika. (Ismertetés.) Erdélyi Irodalmi Szemle, 1924. 209—212. l.

Az erdélyi szászok legújabb története. (Fr. Teutsch: Die Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart. Hermannstadt, 1924. e. művének ismertetése.) Erdélyi Irodalmi Szemle, 1924. 274—287. l.

1925.

A szórakozott tanár úr. Kis játék kis emberek számára. Erdélyi Magyar Lányok, 1924—25. V. 206. l.

A jövőmondó levelek. Erdélyi Magyar Lányok, 1924—25. V. 223. l.

Az új szakácsné. Farsangi tréfa. Erdélyi Magyar Lányok, 1924—25. V. 226. l.

A szakácskönyv. Erdélyi Magyar Lányok, 1924—25. V. 287. l. (Ennek a vígjátéknak alapeszméje Sipulusz egyik humoros elbeszéléséből való. A szerző megjegyzése.)

Dr. Kristóf György: Jókai napjai Erdélyben. Kolozsvár, 1925. (Ismertetés.) Pásztortűz, 1925. 317. l.

Meyer Komád Ferdinánd. Pásztortűz, 1925. 450. l.

A rádió. Magyar Nép, 1925. 22. sz. Szalontai Lapok, 1925. 129. sz.

Kacsóh Pongrác: János vitéz. (Bevezető ifjúsági előadás a kolozsvári Magyar Színházban, 1925. május 2-án.)

Shakespeare: Makrancos hölgy. (Bevezető ifjúsági előadás a kolozsvári Magyar Színházban, 1925. június 6-án.)

1926.

Storm Tivadar: Bábjátékos Pali. Ifjúsági regény németből. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1926. 80 l. A Magyar Ifjúság Könyvtára, 7. sz.

Német nyelvkönyv. III. rész Szerkesztette. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1926. 100 l. (Közokt. min. enged. 384—1926. sz. a.)

Dr. Karl Kurt Klein: Heinrich Zillich. (Fordítás németből.) Pásztortűz, 1926. 290—291. l.

Dr. Hans Wühr: A nagyszebeni báró Brukenthal-múzeum. (Fordítás németből.) Pásztortűz, 1926. 295—297. l.

Friedrich Müller Langenthal: Az erdélyi lélek. (Fordítás németből.) Pásztortűz, 1926. 302—304. l.

Anzengruber Lajos: A makk-ász. (Népies elbeszélés németből.) Magyar Nép, 1926. 3—5. sz.

Segítetek! (A magyarlónai árvízről.) Magyar Nép, 1926. 27. sz.

Tabéry Géza és Incze Ernő: Jókai Erdélyben. Nagyvárad, 1925. (Ismertetés.) Pásztortűz. 1926. 21—22. l. (Vö. u. o. 45—46. l. Tabéry Géza válaszával és György Lajos szerkesztői megjegyzésével.)

Pakocs Károly: Hazafclé. Novellák. Szatmár, 1926. (Ismertetés.) Pásztortűz, 1926. 142. l.

Kevesebbet tanultunk — többet tudtunk. (Dr. György Lajos: Öreg diák visszanez... Cluj-Kolozsvár, 1926. 172—173. l.)

Heinrich Züllich munkái. Pásztortűz, 1926. 309—310. l.

Nagy Péter: Három egyfelvonásos színdarab. Kolozsvár, 1926. (Ismertetés.) Pásztortűz, 1926. 623—624. l.

Dr. Ludwig György: Das geistige Leben der siebenbürgischen Ungarn seit 1919. Klingsor, 1926. (Ismertetés.) Pásztortűz, 1926. 335—336. l.

Császár Elemér: A XX. század magyar irodalma kritikákban. Budapest, 1926. (Ismertetés.) Pásztortűz, 1926. 456. l.

Was die Ungarn von den Siebenbürger Sachsen halten. Klingsor, 1926. 212—214. l.

Klingsor. Siebenbürgische Zeitschrift. Kronstadt, 1926. 1—3. sz. (Ismertetés.) Erdélyi Irodalmi Szemle, 1926. 112—113. l.

Dr. Rudolf Schuller: Aus der Vergangenheit Klausenburgs. Cluj-Klausenburg, 1924—25. (Ismertetés.) Erdélyi Irodalmi Szemle, 1926. 211—214. l.

Goethe: Faust. (Bevezető ifjúsági előadás a kolozsvári Magyar Színházban, 1926. május 8-án.)

Willner-Seichert: Három a kislány. (Bevezető ifjúsági előadás a kolozsvári Magyar Színházban, 1926. november 6-án.)

1927.

Szilády Áron—Dézsi Lajos: Jegyzetek a Régi Magyar Költők Tára hetedik kötetéhez. Budapest, 1926. (Ismertetés.) Erdélyi Irodalmi Szemle, 1927. 90—91. l.

Rosnyai Dávid: Horologium Turcicum. Kiadta Dézsi Lajos. Budapest, 1926. (Ismertetés.) Erdélyi Irodalmi Szemle, 1927. 89—90. l.

A Mariánium története. (Emléklapok a Mariánium történetéből. Cluj-Kolozsvár, 1927. 21—42. l.)

Szokolay Béla: A nagybányai művésztelep. Kolozsvár, 1927. (Ismertetés.) Pásztortűz, 1927. 22—23. l.

Csűry Bálint dr. Pásztortűz, 1927. 238. l.

1928.

Barrie: Vén leányok. (Bevezető ifjúsági előadás a kolozsvári Magyar Színházban, 1928. március 10-én.)

Molnár Ferenc: A farkas. (Bevezető ifjúsági előadás a kolozsvári Magyar Színházban, 1928. december 1-én.)

1929.

Juhász, Koloman: Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter. Münster, 1927. (Ismertetés.) Erdélyi Irodalmi Szemle, 1929. 130. l.

Csutak Vilmos: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Kolozsvár, 1929. (Ismertetés.) Erdélyi Irodalmi Szemle, 1929. 392—394. l.

Ibsen Henrik: Nóra. (Bevezető ifjúsági előadás a kolozsvári Magyar Színházban, 1929. január 19-én.)

Herczeg Ferenc: Ocskai brigadéros. (Bevezető ifjúsági előadás a kolozsvári Magyar Színházban, 1929. október 19-én.)

1930.

A Petőfi Társaság új erdélyi tagjai. Pásztortűz, 1930. 123—124. l.

György Lajos: Egy középkori Sibylla-vers régi magyar irodalmunkban. Pécs, 1929. (Ismertetés.) Erdélyi Múzeum, 1930. 97—98. l.

Pótlás az Erdélyi Múzeum-Egyesület történetéhez. Erdélyi Múzeum, 1930. 198. l.

A német „Liliumfi“ közvetítője. Erdélyi Múzeum, 1930. 371—372. l.

1931.

Jókai „Törökvilág Magyarországon“ című regénye. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1931. 23. l. Erdélyi Tudományos Füzetek, 33. sz. (Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1931. évfolyamának 14—34. lapjáról.)

Shakespeare: A velencei kalmár. (Bevezető ifjúsági előadás a kolozsvári Magyar Színházban, 1931. február 7-én.)

1932.

Jókai Kalandora. Székfoglaló az Erdélyi Katholikus Akadémia 1932. febr. hó 16-i felolvasó ülésén. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1932. 22. l. Az Erdélyi Katholikus Akadémia Felolvasásai, I. osztály 5. sz. (Vö. Gyalui Farkas: Jókai Mór történeti regényeinek rehabilitációja. Keleti Újság, 1932. 209. sz.)

Jókais Abenteuer-Roman. Ungarische Jahrbücher (Berlin und Leipzig) 1932. H. 3—4. 325—331. l.

Goethe városa. Jóbarát, VII. 1932. 123—127. l.

Dr. Kristóf György: Tudományművelés kollégiumainkban. Cluj-Kolozsvár, 1931. (Ismertetés.) Erdélyi Múzeum, 1932. 119. l.

1933.

György Lajos: Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz. (Ismertetés.) Pásztortűz, 1933. 75—76. l.

Bécs ostroma. Jóbarát, IX. 1933. 26—27. l.

1934.

A Névtelen Vár hőse. Arad, „Vasárnap“-Nyomda, 1954. (sic! 1934 helyett) 26. l. (Különlenyomat a Vasárnap 1934. évfolyamából.)

Kristóf Gheorghe: Istoria limbii și literaturii maghiare. Cluj-Kolozsvár, 1934. (Ismertetés.) Irodalomtörténeti Közlemények, 1934. 409. l.

Veégh Sándor: Petőfi a románoknál. Csikszereda, 1934. (Ismertetés.) Irodalomtörténeti Közlemények, 1934. 410. l.

A „Miasszonyunk“ rendje százestendős. A Hirnök, 1934. 12—13. l.

1935.

Jókai román tárgyú novellái. Cluj, Minerva R.-T. 1935. 17. l. Erdélyi Tudományos Füzetek, 77. sz. (Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1935. évfolyamának 107—121. lapjáról.) [A bojár leány, 1855. Jordáki feje, 1857. Egy haramia banda a havason, 1858. Reparált lelkek, 1858. Fejedelem és Fra Diavolo, 1883.]

Jókai és a Rajnai Antikvárius. Erdélyi Múzeum, 1935. 283—288. l.

Kovács László: Erdélyi csillagok. Kolozsvár, 1935. (Ismertetés.) Irodalomtörténeti Közlemények, 1935. 430. l.

A nagy alapító. Biró Vencel könyve gróf Apor Istvánról. (Ismertetés.) Pásztortűz, 1935. 509—510. l.

A váza. (Emlékezés Rietly Károlyra.) Jóbarát, 1935. 10. sz.

Julián barát nyomában. Vasárnap (Arad), 1935. 22. sz.

Szeressétek az állatokat! Magyar Nép, 1935. 38. sz.

1936.

Régi bors... (Pálfi Márton: Cserei Mihály történeti adomái és apofteg-mái c. közleményének, Erdélyi Múzeum 1935. 7—9. sz. ismertetése.) Pásztortűz, 1936. 5—7. l.

Jókai és Pitaval. Irodalomtörténeti Közlemények, 1936. 46—60. l.

Az utolsó budai basa. Jókai elbeszélése. Irodalomtörténeti Közlemények, 1936. 293—304. l.

A könyvnap megrendezése és nevelő értéke. Erdélyi Iskola, II. 1935—36. 457—458. l.

Történelmi adatok a nemzeti ünnepek beszédanyagához. Erdélyi Iskola, III. 1935—36. 3—4. és 5—6. sz. Függelék.

1938.

A Bölcsészeti-, Nyelvi- és Történettudományi Szakosztály története. 1860—1934. (Dr. György Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése, 1859—1934. Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár, 1938. 3—36. l.)

[*Archépe:* Magyar Nép, 1926. 7. sz. 1938. 46. sz.]

Dr. György Lajos.

Vay Kata, Teleki Pálné, mint nevelő.

(1684—1768.)

Vajai Vay Kata 1684. december 26-án született. Miként halálakor Tordai Sámuel, a kendilónai Teleki udvarnak s a falu ref. ekléziájának „méltatlan együgyű lekipásztora“, kifejtette, szüleinek, Vay Ádámnak és Iványi Fekete Erzsébetnek, kegyes szárnyai alatt jó erkölcsökben neveltetvén és az igazság útján vezéreltetvén, még növendékgyermek korában kezdének belőle kitündökölni a nemes virtusnak, a kegyességnek és az asszonyi nemet a külső állhatatlan szépségnél sokkal inkább ékesítő tiszta szelidségnek, szemérmességnek, jámborságnak sugarai. Kárbunkulusnál drágább jóhíre a dicséret szárnyain repdesvén, azt érdemlé, hogy még gyenge virágszál korában gr. Teleki Pál őt házastársul kéré s 1699-ben el is jegyzé. 1701-ben azután behozta őt lónai udvarába.

Az asszonyban a jó feleség minden tulajdonsága annyira fellelhető volt, hogy ura őt mindenkor édes szíve szerint való kincsének nevezte. Harminc évi házasságuk paradicsomi gyönyörűség volt. Az asszony férjét becsülte, az ura pedig őt mint ékes koronáját tartotta. Oly szép megegyezés volt köztük, hogy két testben voltak egy lélek.¹

A kegyeletes szavakat a történelem mindenben igazolja. Teleki Pál nagytekintélyű, nagyműveltségű, tudománypártoló, kiváló tulajdonságokkal megáldott férfiú volt. Frankfurtban, Belgiumban, Angliában, Franciaországban, Svájcban tanult. Huszti Andrást, a jeles jogtudóst, felkarolta, külföldi tanulmányában segítette. Mint jó férj, gondos családapa állott a kortársak előtt és maradt meg az utókor emlékezetében. Vay Kata meg a szerető feleség, önfeláldozó anya, jó gazdasszony átlagán messze túlmenően, mint gyermek, felnőtt, társadalomnevelő irodalmi méltánylást érdemel. Tevékenysége nemcsak gyakorlati: nevelési elveit írásba is foglalta. Nem a nyilvánosság számára, hanem Ádám fiának biztatására, de elveivel manapság is méltán figyelmet kelthet.

Egyik írása két és féloldalt kitevő kéziratos *Intelem*, fia pályaválasztásával kapcsolatban. Becses erdélyi emléke a magyar neveléstörténetnek. Plynemű tanácsok papírra vetése a kor egyik jellemző eljárása. Általában az íráskedv erősödött. Ez a körülmény nemcsak iro-

¹ Vay Kata emlékezete. Halotti beszédek. 1768-ban kinyomatta Teleki Ádám. Erd. Múzeum lvt.

dalmi iskolák alakulását eredményezte, hanem szűkebb körre ható egyéneket is magával ragadott. Így nagyon tanulságosak a végrendeletek. Ezek néha önéletrajzzá szélesülnek, vagy bő erkölcsi figyelmeztetéseket tartalmaznak. Pl. (hogy csak egyes kiadottakra utaljunk) br. Orbán Elek 1740-ben írt végrendelete a család történetét is részletesen tárgyalja, s a híres Péchy Simonra tartalmaz értékes adatokat.² Br. Daniel István 1752-ben írt végrendelete a fiához írt tanácsai közben Szent István magyar királynak Imre hercegehez írt Intelmeire is utal.³

Az íráskedv hozta létre azt a tekintélyes számú naplót, amelyeket egyesek külföldi, leginkább bécsi útkjükről írtak.⁴ Az újság ingere okozta, hogy amíg az akkori Erdélyről alig olvashatunk valamit, ugyanakkor Bécs jobban foglalkoztatta őseinket, mint magukat a bécsieket. Irott feljegyzéseiket kisebb olvasótábornak szánták. Iparszerű időtöltéssé vált a verselés. Nemcsak a tehetséges prózaíró, Apor Péter, írta át gyenge versekbe jeles történeti művét, kisebb tehetségek is művészebb formát kerestek mondanivalójuk előadására. Így Vay Katának fia, az említett Ádám is, versekbe szedte önéletrajzát. Irodalomszeretetének köszönhető, hogy anyjának vastag csomókat kitevő leveleit megőrizte.

Vay Kata e levelekkel fiára évtizedekig hatott. Elméleti nevelővé őt tulajdonképen e levelek avatják. Ezek ugyanis családi, gazdasági vonatkozásokon kívül telve vannak buzdításokkal, halálaig tartó gyámkodásokkal. Megható látni, hogy a magas polera jutott, a belső titkos tanácsosságig, lovas generálisságig emelkedett fiú, ősz fürtökkel is gyermeki alázattal hajtotta le fejét, kikérte, várta, szívesen fogadta az anyai bölcs tanácsokat. A feléje sugárzó szellem áradt azután az unokákra, a családra, az egész környezetre, így Vay Kata nevelő munkája széles körben érezte hatását. Levelei révén e hatás az utókorra is kiterjed.

Az említett temetési szónok szavai szerint: Minden kevélység nélkül való szép nemes magaviselettel mindenkihez leereszkedik vala. Mindenkivel jámborul, csendesen, nyájasan beszélgetett. Szavaival sem tréfából, sem valójában senkit meg nem sértett. A megkeseredetteknek hathatós vigaszt nyújtott. Sok ügyefogyottat és elesettet bölcs tanácsával felemelt és fellelkesített. Régen vagy közelebb lett dolgoknak valóságos káptalanja, konzervatóriuma volt, honnét szép renddel tudott előhozni őt és újat. A vele való társalgás senkinek unalmára nem lehetett, hanem inkább mindenkit megújított.

Teleki Pálnak és Vay Katának házasságából több gyermek született.⁵ Nagykorúságot csak kettő ért meg: Ádám és Éva. Ádám, akin

² Torma Károly: *Érdekes végrendelet a XVIII. sz.-ból.* Tört. Tár. 1891. 481—504. l.

³ Kelemen Lajos: *Újabb adattár a Vargyasi Daniel család történetéhez.* 292—298. l.

⁴ Biró Vencel: *Gr. Apor István naplója bécsi útkjáról.* Erdélyi Múzeum, 35. évf. 143. l.

⁵ Kelemen Lajos: *Széki gr. Teleki Pálné Vay Kata családi feljegyzései.* Gen. Fü. VI. 170—171. l.

keresztül az anya nevelő ereje leginkább megfigyelhető, 1703. augusztus 1-én Kolozsvárt született. Sokféle viszontagságok, háborúk és velejáró nyomorúságok között nevelkedvén, Kolozsvárra került a ref. kollégiumba. Pár évi itt időzés után, 1722-ben, elhagyta az intézetet, és ugyanez év szeptemberében tovább tanulás céljából Németországba indult atyja testvérének fiával, Teleki Józseffel.⁶ Ottani életéről maga számol be verses önéletrajzában. E szerint a kimenetelt az atyja ellenkezésével szemben az anya pártolta. És mikor végre az atya engedett, Ádám szerint, édesanyja áldással indította őt útnak és okos tanácsokkal oktatta. Az idő jó felhasználását a szülők együttesen ajánlották, azért Ádám Halleban az egyetemen a tanárok társaságát kereste. Gondos anyja tanácsait követte, rendesen, csinosan öltözködött, rangjához mérten, módosan. Ügyelt magára, rendesen élt, olvasgatott és nyelveket tanult. Majd Drezdába ment, hogy ott Erős Ágost lengyel király, szász választófejedelem udvarában a nemesi ifjak udvari nevelésében részesüljön.⁷ Majd járt Berlinben I. Frigyes Vilmos porosz király udvarában, Bécsben III. Károly császár-király is kihallgatáson fogadta. 1728-ban megházasodott, Vesselényi Zsuzsánnát vette nőül.⁸

Az anya levelei 1732 óta, fiáé, anyjához intézve, 1739 óta maradtak fenn. Az anyához mások által írt levelek 1709-ig visszanyúlnak.⁹

Vay Kata nevelési elvei nem elvont, rendszeresen felépített erkölcsi tanítások, hanem előjövő események kapcsán adott tanácsok, kérések, jókívánságok. Az élethez kapcsolódnak és az életre adnak irányításokat. Nem mozognak tág körben, de e kör kérdéseit állandóan felszínen tartják. A gondolatok mélysége többször meglepő és megkapó. Vallásos keretek között mozognak és szentírási példákkal nyernek színezést. Meggyőződésből eredő és meggyőződést erősítő élet-szabályok.

Nem jó az embernek soha a maga tanácsán járni, írta az anya a fiának. Semmit se cselekedjék, amíg meg nem hánnya-veti magában. Ne tegyen lelkiismerete ellen, hogy cselekedetén legyen az Isten áldása. Minden dolgának kezdete legyen az Isten félelme, tehát semmit se cselekedjék annak meggondolása nélkül, nem ellenkezik-e az az Isten akaratával.¹⁰ Tanulja meg az ember, hogy soha semmi dologban ne hirtelenkedjék. Két füle legyen, az egyik a mentőé, a másik a vádlóé. Ételben-italban legyen mértékletes. Jó hírneve drágább az aranynál. Bol-

⁶ Kelemen Lajos i. h. 168—170. l.

⁷ Teleki Ádám verses önéletrajza. Eredetije az Erdélyi Múzeum kézirat-tárában. Feldolgozását l. Biró Vencel: *Teleki Ádám és Erős Ágost lengyel király*. (Képek Erdély multjából c. művében 65—75. l.)

⁸ Kelemen Lajos: *Teleki Ádám családi feljegyzései*, i. h.

⁹ Vay Kata leveleit és a hozzá írt leveleket l. az Erdélyi Múzeum levéltárában, gr. Teleki család lvt.

¹⁰ Vay Kata levelei fiához, 1732. dec. 19, 1733. febr. 8—9. Eperjes, 1737. január 26. K. Ióna.

dog, aki é jó hírt elérheti. Kívánja a fiának a bölcsesség lelkét, hogy dolgait jól tudja igazgatni. Ahol igazság kell, a szerint cselekedjék, ahol irgalmasság szükséges, a szerint járjon el, és ne csak az igazságot nézze. Ha indulatba jön, gondoljon anyja intésére, uralkodjék érzésein, mivel ez egészségének is, az ügynek is hasznára válik. Ezen a világon sok bajjal, bosszúsággal él az ember. Abból ismerszik meg a bölcsesség szerint való élet, hogy valaki tudja-e magát ahhoz alkalmazni.¹¹

Az 1738. év nagyobb mozgalmasságot hozott Teleki Ádám életébe. Az idő ugyanis telt és a tettvágyó férfi közéleti szereplésre érett. Az érvényesülés abban az időben Bécsből indult el. A megbízásokat, az erdélyi udvari kancellária közreműködésével, ott osztogatták. Ide ment fel tehát Ádám is. Szíve vágya katonai pályára vonzotta. Ez időtől kezdve főispánságáról is szó esett.

Távozása az anyát feladat elé állította. A családért való élés gondolatától hevítve, fiát tanácsaival iparkodott az anyyi gonddal húzott mesgyén megtartani.

Mindenütt legyen fia mellett, — írta Cseh Lászlónak, a családi birtokon foglalatoskodó hű szolgájának Ajnácsköre. Ha olyant lát, amit nem talál helyesnek, fia haragja elmúltával, figyelmeztesse őt csendesen, hogy talán ez vagy az nem jól esett. Ha szolgálatát kívánja, legyen hozzá jó szívvel, ismervén természetét. Kéri Istent, írta fiának, vezérelje őt szent akaratján, hogy dolgai ne a maga, hanem Isten tetszései szerint történjenek. Istenért kéri, minden dologban okosan cselekedjék, azt jól meggondolván, keveset szólván. Senkivel ujjat ne vonjon. Keresse mások kedvét, mert az engedelmes felelet még a haragost is megfordítja. Ha lehetne, a kancellárián minden jó uraimék szívébe helyezné fiát és csillagot tenne a fejére.¹²

A gyermekét féltő anya fia katonai pályájától rettegett. Ha Isten, úgymond, fia szívét elfordítaná a katonaságtól, örömmel menne koporsójába.¹³

Első feleségének, Vesselényi Zsuzsánnának, halála, Toroczky Klárával kötött újabb házassága, majd egyik kisebb gyermekének halála Teleki Ádám figyelmét egy időre más irányba terelte. A migrációkódítások, új lakóhelyre költözés, egyéb események között az anyai vigasztalások, útmutatások nem maradtak el. Jellemzőbbek: Légy okos, mint a kígyó, szelíd, mint a galamb. Soha hála fejében kartot ne köss, mert háládatlan ez a világ. Ne kívánd ellenségeid számát szaporítani, kivált a nagy embereknek, ha lehet, ne véts. Az új lakással, mint Istennek az embere, legyen alázatossá, irgalmassá, könyörülővé, a jövevény találjon ott nyugalmat, szálást. Mint születésétől fogva jóakaró anyja kérte őt, hogy ne legyen hirtelenkedő, gonoszt gonosszal

¹¹ U. az u. annak, 1733. márc. 15, máj. 4. Ajtony, nov. 18. Lóna, 1735. jún. 16. Lóna.

¹² U. az Cseh Lászlónak 1738. ápr. 12, ápr. 28, jún. 1. Lóna.

¹³ U. az fiának 1739. ápr. 28. Lóna.

ne fizessen, Istent ne veszítse szem elől. Ezekiás azzal veszté dolgát, hogy kincsét a babilóniaknak megmutatta. Most is sokan nem gondolják meg, hogy mivel vétkeznek. Fiának Vesselényi Ferenczel történt összeháboruskodásakor, — annyi intelme után, — elégedetlenséget mutatott. Ő anya, úgymond, és ezt meg is mondja. Sokszor volt már Éli (t. i. a kegyes Héli). Minthogy, mint Sámuel, tisztjét kívánja már letenni, azaz koporsójába készül szállni, az intésben ennek példáját követte.¹⁴

Az osztrák örökösödési háború kitörése Ádám életében nagy izgalmat hozott. Maga írja, hogy elejétől kezdve kedve volt a katonáskodáshoz. Gr. Gyulay generális őt már külföldön tanuló diákkorában szerette, Splényi tábornok meg ezrede névtárába bevette.¹⁵ Régi vágya megvalósítására tehát most itt volt a jó alkalom. Kedvét erősítette a lelkesültség, amely a magyarságot Mária Terézia királynő megvédésére elfogta.

Mindenektől elhagyatott és megvettetett öregségében, — panaszkodott az anya, — szívét fia, az ő kedve és híre ellen hadiállapotra adván magát, megszakasztá. Ha már megvan és meg nem fordítható: anyai szívéből származó szavait úgy helyezi eléje, hogyha azokat beveszi és azok szerint él, anyai áldását a szerint veszi.

Elsősorban, — mondja, — félje az Istent. Soha háló helyéről imádság nélkül ki ne menjen, sem dologhoz ne fogjon, amíg az Isten nem lesz. Le se feküdjék e nélkül, mert minden dologban az Isten félelme az előjáró fődolog. Amennyiben fegyvert kötött, az Istent válassza és fegyverét hazája ellen ki ne húzza, csak ennek csendességben való szabadságára használja.

Nagyravágyó, felfuvalkodott ne legyen. Minél nagyobbra emeli Istent, magát annál jobban megalázza. Füle, ajtaja a szegény előtt úgy legyen nyitva, mint a gazdag előtt. Ha csak egy darab kenyere lesz is, azt ne titkolja el másától. Ne csak olyantól, aki neki visszaadja, de még inkább olyantól, aki szűkölködik.

Haszontalan beszédre fülét meg ne hajtsa. Személyválogató ne legyen. Még azt is, akire méltó oka lenne haragudni, jóindulattal, kegyességgel igyekezzék magához kapcsolni. Mindenkit meghallgasson, hirtelen semmit ne tegyen. Jól megnézze, kivel beszél. Ezer közül egy legyen, akinek a titkát megjelenti. Mindent jól megvizsgálván, a végét előbb meggondolván, cselekedjék, mert a hirtelenség nagy romlására van az embernek.

Akire több bízatik, az többről tartozik számot adni. A jó hadi embernek az igazságot ki kell szolgáltatnia, de az igazságtól az irgalmaság soha el ne maradjon. Hozzátartozóitól kívánja meg az Isten félelmet, a káromkodás eltávoztatását, egymás megbecsülését, a tiszta életet.

¹⁴ U. az u. annak 1738. jún. 8, dec. 16. Lóna, 1740. jan. 13. Császári, márc. 4. Lóna, 1741. febr. 16. Lóna, ápr. 5. Császári.

¹⁵ Gr. Teleki Ádám élete (rövidebb életrajz, töredék). Erd. Múzeum kéziratárabau.

Régi embereit az újért soha meg ne vesse. Aki édesatyja kenyerében evett, azt meg ne utálja. Mert még a legrosszabb is hamarább ontaná vérére, mint sok hízelkedő. Senkinek hirtelen ne higgyen, ne ítéljen.

Két árvája dolgát jól megvizsgálja, legyen igaz apjuk. Idegenért atyafiát meg ne vesse, tegyen jót mindenkivel, senkihez háládatlan ne legyen, jóért jóval fizessen. A rosszért soha bosszút állni ne kívánjon, hagyja azt Istenre, aki eligazítja. Idegen nemzetből cselédet ne tartson, mivel eddig is sok irigye volt, ezután még több lesz. Sokszor az ember még kebelében is kígyót tart. Legyen példa előtte Nagy Sándor, aki irigyei miatt, maga kedves emberétől étetés miatt életének jobb korában meghalt. A világ ma is csak gonoszokból áll.¹⁶

Ez az *Intelem*, mint összefüggő írásmű, Vay Kata életelveit, bár nem meríti ki azokat, elég egységes képben mutatja. Írásai általában sok ismétlést tartalmaznak. Ez szorgoskodásából és a végrehajtás körül táplált bizalmatlanságából magyarázható.

Azt kívánta 1741-ben, hogy fiának Jákob angyala legyen a vezetője. Vele menjen, vele haladjon, minden dolgában tanítója legyen. Mellőle el ne távozzék, hogy fia mint bölcs és tökéletességre érett férfiú Isten útjain járjon. Számára Izraelnek Istene nappal ködnek, éjjel tűznek oszlopa legyen.¹⁷

A föld tele van azzal, hogy fia generális és hadat gyűjt, — írta neki. — Ha így van, meglássa, kiket vesz fel. A maga nemzettségéből valókat vegyen, ne a németek közül válogasson. Legyen erős férfi, Salamon és Sámson álljon előtte példaképül. Ha már így kellett történnie, lovas haddal kellene kezdenie. Tudja, hogy nem a ló, hanem az Isten hordozza az embert, de kövérsége miatt nehéz ember, s ezért szeretné, ha figyelmeztetésére hallgatna. Jól megnézzze, kit vesz maga mellé tisztnek. Hogyha lovas lesz, sokan készülnek melléje menni hazulról is. Isten segítse minden jóra, nevének dicséretére, nemzetének javára.¹⁸

A hadbavonulás azonban pár évvel eltolódott. Az uralkadó egyelőre nem kívánta több magyar ezred felállítását. Teleki Adám készségét kedvesen vette, de felhasználását más időre halasztotta. Erre Adám a királynőtől búcsút vett és elhagyta Bécsét.¹⁹

Három év múlva, 1744-ben, Adám nagyszabású előkészületei ismét aggodalomba ejtették az anyát. Az előkészületek miatt eladósodott, s erről szelvényben-hosszában beszéltek. Hamvas fazeka se maradna meg, ha adósságát kifizetné, mondogatták. Erre Vay Kata anyai hatalmával intette és parancsolta, hogy egy polturát se fordítson másra, mint adóssága kifizetésére. Közben igyekezett, hogy fia kedvét a hadba-

¹⁶ Vay Kata fiához írt Intelme. Erd. Múzeum Teleki lvt.

¹⁷ U. az fiához 1741. máj. 1. Lóna.

¹⁸ U. az u. annak 1741. okt. 21. Lóna.

¹⁹ Nogell István Vay Katának 1741. nov. 2., 5. Pozsony.

készülődéstől elvegye. Ha katonáskodását akarták volna, nem tartották volna függőben, — írta fiának.²⁰ „Én édes kedves fiam, — írta Bécsbe az aggódó anya, — amint születésedtől fogva az én rájam gondot viselő édes jó Istenemre bízalak, úgy most is azon jó Atyámnak gondviselő édes szárnyi alá ajánlak, kérlek is édes fiam, hogy legyen minden dolgod az Úr Istennek segítségül való hívásával, kezdve mindent jól meg, hogy édes fiam, az ami jobb, azt válasszad, semmiben a hirtelenkedés és a felettébb való dolog nem jó. Ezt én mint érted gyöt-rődő édes anyád úgy írom, aki azt akarom, hogy minden dolgod úgy folya, az mely mind Isten s mind ember előtt kedves volna.“²¹

Fia leveléből látja, — úgymond, — hogy régi szándékát le nem tette, hanem talán egész tökéletességre vitte. Hanyatló életének örök gyötrelmét előre látván, írta: „Kívánom, hogy adjon Isten neked értelmet, hogy igazán tudjad megadni, ami az Istené az Istennek, ami a királyé a királynak. Adjon neked olyan bölcs szívet, hogy tudjad úgy a magad dolgodat igazgatni, hogy árvának, özvegynek és a föld szegényének kiáltása irántad Isten eleiben ne menjen. Felfuvalkódt, nagyravágyó ne légy; ha magad nemzetednek használhatsz, el ne mulasszad, tégy jót mindenekkel, amíg lehet. De mindennek az a feje, hogy az Istent féljed, az ő útjaiban tökéletes szívvvel járj. Az igaz, hogy kívánom vala azt, hogy az én porrá való tetemimet életben megmaradott részeket gyermekim takaríjtátok vala el, de ha az Úr Isten másképen végezte, azon is meg kell nyugodnom. Elhiszem, hogy mint jó fiú megemlékezel arról, hogy én sokszor majd szerencsétlenségben forgó dolgaidban minémű anyád voltam, hogy vigyáztam a te életre mással együtt olyan rendben, ha a hogy az én szintén elmuló életem lehessen csendességben. Édes jó első társadtól elmaradt Egyetlenegyedet is el ne felejtst, és akik melletted életeket letenni nem szánták volna és sok becsstelenségekkel nem gondoltak, azokról is megemlékezzél. Vigasztalom magamat azzal, hogy tudom Isten az én életemet nem sokáig nyujtja, akkor eltörül az én szemeimről minden könnyhullatást...“²²

Még mindég bizott, hogy — mint beszéltek — nem fia, hanem Bethlen Gábor úrfi lesz a főispán, az gyűjt és vezet hadat és így fia a lovasságtól megszabadul. A rosszakarók azt is beszéltek, hogy a királynő látván, hogy Ádám hadi embernek alkalmatlan, csak akkor adják meg neki a főispánságot, ha három kompániát (compagnia, század) felállít.²³

Ádám csak ment a maga útján. Az anyára megint csak a jókivánság és az intelem maradt. Nem lehet előszámlálnia, — úgymond, — hogy mikor világi életének, sok mély sebeinek — sok méltatlan szenvedései miatt — végére jutott, akkor Isten akaratából holtáig

²⁰ Vay Kata fiához 1744. ápr. 13. Igenpataka, máj. 3. Lóna.

²¹ U. az u. annak 1744. jún. 10. Perecsen.

²² U. az u. annak 1744. aug. 16. Lóna.

²³ U. az. u. annak 1744. nov. 1., 7. Lóna.

való bánatára fiától el kellett szakadnia. Aranyat és ezüstöt nem adhat neki, hanem anyai szívéből származott áldásából a csipkebokorban lakozó Úrnak árnyéka fedje be őt, lakozzék az Úrnak féelme és oltalma az ő sátrában. A nap az ő hévségével, a hold az ő fényével sem éjjel, sem nappal neki ne ártson. Adjon neki az Úr bölcseséget, hogy az alatta való népet tudja bölcsen és igazán hordozni. Az Úr oltalmazza meg ellenségeitől. Ha ezeren egyfelől, tizezeren másfelől elesnének, neki ne legyen sérelme. Legyen férfi, Istenben erősítse, bátorítsa meg magát. Mint a víz mellett plántált fa, úgy lesz állandó, ha az Istent el nem hagyja. Ne legyen olyan szorgalmatossága, hogy imádságra idő ne jusson. Ne legyen hirtelen, háládatlan, mást sértő. Első feleségétől maradt egyetlen árvájától soha el ne idegenkedjék. Ezeket kívánja, — mondja, — mint fiáért kesergő, azt sok könnyhullatással eddig tartó édesanya annak 42-ik esztendejében, elindulása előtt való napon,²⁴ azaz 1745 április 3-án.

A következő hónap 20-án már Adám századának zászlószenteiését tartották Debrecenben. Ezen a napon a váradi katolikus püspök, a piaristák temploma előtt, szép időben a zászlót megszentelte, az egész századot megáldotta, aztán a Teleki grófi párhoz jött ebédre. Itt a grófot, az immár őbestert (Oberst, ezredes) fiává, a grófnét leányává fogadta. Önként ígérkezett, hogy majd a másik két zászlószentelet is elvégzi. Az asztaltól felkelvén táncsal, a papi rend meg annak nézésével mulattatta magát. 22-én a század megindult s a következő nap a Hortobágyra érkezett. Ilosvay Bálint és Ritter hadnagyok kíséretében a gróf is velük jött. Jött, hogy egyetmást még elintézzon, valójában pedig, hogy szép kis századát még láthassa. A hadi főkommisszárius e századról elmondotta, hogy még ilyen szép nem ment ki keze alól. Ekkorra már a második századnak is megvolt a fele. Közben a királynő tetszéséből a nádortól és a hadi tanácstól vizasztalások jöttek, nem lesz késő, csak a gróf a másik két századot még e hónapban állítsa fel. A zászlószenteletés alkalmából a város a grófnak egy hordó bort, 1 borjút, 2 pulykát, egyéb majorságot, egy néhány icce vajjat, 4 szép kenyeret, lisztet, tojást adott. Egyebekben is becsülettel segítették őt. Adám ezredesi elhelyezése a herceg Esterházy-regimentbe (regimen, ezred) szólott. A nádor erre vonatkozó írása ez év augusztus havára megérkezett, amikor három század felállítását megtörtént. Közben a gróf pénze egészen elfogyott, és reménye sem lehetett, hogy e helyen hitelbe kaphat.²⁵

A századok szervezése közben Adám jött, ment. A nyugtalan anya azt sem tudta, hová küldje utána levelét. Egyikre cím gyanánt rá is írta: Az én kedves, édes fiamnak, gróf Széki Teleki Adámnak anyai szeretettel írom, Isten tudja hová.²⁶

²⁴ U. az u. annak 1745. ápr. 4. Lóna.

²⁵ Gyulai Ferenc Vay Katának, 1745. máj. 23. Hortobágy, 1745. aug. 25. Debrecen.

²⁶ Vay Kata levele fiának 1745. okt. 22. Igenpataka.

Dolga olyan, mint a tengeri habok között hánykódó hajó kétséges kimenetelének, — írta fiának. Hogy dolgait valakivel közölhesse, kérte Gyulaiit (Váradai Gyulai Ferencet), hogy Bécsben legyen vele. Kéri tehát igaz anyai szívvel és anyai hatalommal inti, hogy Gyulaitól semmit el ne titkoljon, mindent elsőbbben egymás között megvitátván, ami jobb, azt válassza. Jól megnézzé, ki előtt beszél, „mert ez a világ gonoszokban van helyeztetve“. Inkább hiszi, hogy az életben őt többé nem látja, emlékezzék meg tehát az ő sok szép anyai szavairól.²⁷

Közben nem hagyott fel a reménnyel, hogy fiát mégis otthonmaradásra bírhatja. Hivatkozott ennek közbejött betegségére, majd a főkormányászéki elnök biztatására, aki szerint most jó alkalom lenne megfelelő hivatal elnyerésére. Felhozta azt is, hogy többen vannak, akik nem értenek egyet szándékával. „Ez a világ elmulik, magad is fiam tovább-tovább nyugodalmadat kívánhatnád.“²⁸ De fiát már meg nem győzhette. A következő 1746. év tavaszán Ádám még Szebenben járt, hogy az erdélyi német hadak generálisával és a főkormányásznéki elnökével tanácskozzék. Ez időre már fűnek-fának tartozott, saját szavai szerint, már semmije se maradt. Kifejtette Szebenben, hogy kiadásait hűsége jeléül cselekedte. A generális ígérte is, hogy érdekében ír és bízatta, hogyha az ez évi századra egy dénár fizetése se lenne, mégis menjen fel. „Azért édes lelkem, szívem galambom, kincsem, jó-asszonyom anyám, — írta Ádám az anyjának, — irántam édes drága becsű anyai szívét esendesítse meg és mint böcsületemet szerető jó méltóságos pátronám, Istenünkbe vetett alázatos bizalommal engem bocsásson el, mire assignatióm (utalványozásom), mindenem megvan.“²⁹

Az év őszén az anya fiától már a nagy sereg tartozkodási helyéről írt levelet kapott. Azonban még mindég nem tett le a reményről, hogy menti, ami menthető. Egyik hab a másikat éri fián, panaszkodott. Ezekből másképp ki nem juthat, csak ha a maga megalázásával olyan „keresztén“ helyekre megy, amelyek békességben vannak a királynővel.³⁰ Ádám azonban erre nem mutatott hajlandóságot és a harctereken maradt. A franciák ellen való vonulás közben Brabantiában 1746. augusztus végén, „bujdosó korában, amikor beakadt Mars oskolájában“, verset írt, s ebben anyja iránt érzett szeretetét és háláját énekelte meg.³¹ Útjairól prózában feljegyzéseket is tett. Vonulás közben a Rajna vidékig jutott. Feljegyzései inkább helyrajzok, közben érdekesebb eseményeket is tartalmaznak.³²

Kiadásai fedezésére Ádám a pénzügyi kamarától 1747. tavaszáig 26,300 forintot vett fel. Bár erszénye üres, — írta anyjának, — Isten

²⁷ U. az u. annak 1745. máj. 5, szept. 12. Lóna.

²⁸ U. az u. annak 1745. okt. 22. Igenpataka.

²⁹ Teleki Ádám levele anyjának 1746. márc. 30. Szeben.

³⁰ Vay Kata levele fiához 1746. nov. 9. Lóna.

³¹ Teleki Ádám: *Versek*. Erd. Múzeum kéziratárában.

³² *Széki gr. Teleki Ádám hadi és úti naplója*. Erd. Múzeum kéziratárában.

jóvoltából becsülete, tekintete az udvarban megvan. Ha övéit nem nézné, menne addig, amíg a szeme lát. A sok rossz nyelvtől ugyanis nagyon meg van sebezve. Katonai életéről is lemondana, pedig ez neki kedves, de ebben az esetben még inkább csiripelnének rajta. A rossz nyelvek azután elhallgattak, amikor a főispánságot nem vette ki szájukból. Belső Szolnok főispánságával bízatták őt.³³

Az osztrák örökösödési háborúnak 1748-ban az aacheni béke vetett véget. Ezzel Ádám háborus katonáskodása be is fejeződött. Semmi nyoma sincs, hogy a következő háborúban, a hétéves háborúban, tevékenykedett volna. Hadi szolgálatai elismerésül generálisi-tábornoki rangot nyert.

A háború után következő idő is az anya állandó figyelmeztető, közben korholó szavait tartalmazza. Anyai érzékenysége korának arányában nagyobbodott. Irányítása tábornok fiának épen úgy kijárt, mint a kis diáknak. Megbetegedésével kapcsolatban kifakadt: Nagy a test, nem bírta a táncot, azért beteg. Egy héttel előbb is próbálgatta magát a táncon. Nemzetségében soha ennyi tánc nem ment végbe. Nagy nyomoruságban t. i. eladósodásban lévő házában nem táncra, hanem imádságra van szükség. Dávid azt mondja, a nyomoruságban az Istennek áldozzál hálaadást. Fia tegyen tehát szívből fogadást. Ugyanis, akit Isten magának választ, abban a bünt hamarabb megbünteti, mint a hitetlenben. Áron fiai csak egyszer vivének idegen Isten elé tüzet és Isten nem kedvez nekik. Abban szokta Isten a maga híveit meglátogatni, ami nekik a legnagyobb gyönyörűség.³⁴ Ne lankassza meg azok szívét, — figyelmeztette fiát, — akik tisztá szívvel vannak hozzá. Sok ember, aki felől fia jól gondolkozik, kígyó a kebelében. Nem félti őt egyébtől, csak attól, hogy sokszor jobban hisz ellenségének, mint azoknak, akik élnek-halnak érte. Mint keseredett szívű anya írja e sorokat, — mondja, — ne essék fiának rosszul. Megírja az igazat, mivel látja, mi lesz a vége fia sok anyai könnyhullatással és gyötrellemmel tartott életének.³⁵

Fia két első feleségétől való unokái érdekében, anyagi ügyekkel kapcsolatban, többször hallatott panaszhangokat. Kérdezi fia, — írta, — mi fekszik a szívén. Sok dolog bántja, de ezek kísérik el sirjába, nem fárasztja magát azok megírásával. De anyai áldással való kérése lenne, amelynek véghezvitelével fiúi engedelmsége örök emlékezetében maradna, amit Zsuzsi leányának szabad akarattól ígért, azt teljesítse. A Teleki nevet igazán hordozta, egy selyem szoknyát el nem viselt ötven esztendőtlől fogva, fia engedjen tehát neki szóban lévő kérésében.³⁶ Fia tervezett harmadik házassága idején ellenkezett: Sámuel próféta nem mondotta meg jobban Izrael népének, mint ő fiá-

³³ Hannsen kamarai tanácsos Vay Katához 1747. márc. 16. Pozsony. Teleki Ádám levele anyjának 1747. ápr. 18, máj. 10, 1748. márc. 11. Bécs.

³⁴ Vay Kata fiának 1748. aug. 21. Lóna.

³⁵ U. az u. annak 1749. febr. 23. Lóna.

³⁶ U. az u. annak 1749. ápr. 17. Lóna, 1751. ápr. 12. Sz. Pál.

nak, hogy újabb házasságával mik következnek rá. Aki házastársa lesz, ennek a hazának csúfjává lesz. Jobban szeret távol szerettetni, mint közel gyűlöltetni, nem kívánczik hozzájuk. Amíg él, Ádámnak a fiára jobban gondot viselhetne. Tudja ugyanis, mi a mostoha állapot. Máskor kérte fiát, ne keményítse meg atyai szívét fia irányában.³⁷ Majd a harmadik gyermeknek, Katalinnak, sérelme foglalkoztatta. Nem tagadhatja, úgymond, hogy életét Katalin ügye megrövidíti. Katalin sérelme az övé is, mivelhogy ő nevelte.³⁸

Nem épen mindennapi jelenség a jóakarát, amelyet menyei iránt mutatott. Első menyével, Vesselényi Zsuzsánnával, gyakrabban levelet váltott, fia levelében részére izeneteket küldött. Isten engedje látnia fia és menyé megmozdulatlan, fogyhatatlan egymáshoz való hűségüket, neki ez lesz minden öröme és boldogsága, — írta egyik levelében.³⁹ Menyé nagy betegségében fiát otthonülésre intette. Ha szerencsétlenség éri ő kegyelmét, bizony nem talál több Vesselényi Zsuzsánnát, ha ezt elszalasztja, — írta neki.⁴⁰ Második menyé, Toroczky Klára, akivel Ádám 1740-ben kelt egybe, már kevésbé nyerte meg tetszését. A fiatalok házasesetéből nem hiányoztak a felhők, amelyeknek okát az asszonyban látták. Halálakor Ádám verset írt róla, s ebben házasesetük nehézségeire is vannak célzások.⁴¹ Vay Kata sok figyelmeztetéssel ismételtén békességre, szeretetre, férfias erélyességre intette fiát.⁴²

A fiatalok gyakori távolléte miatt az unokák nevelése jórészt a nagyanyára maradt. Leveleit sokszor színesíti értök érzett aggodalma, egészségi állapotuk leírása. A levelek alaphangját, írójuk nevelő készségét a sok közül egy példa jól szemlélteti: Ha unokája beteg, — írta, — akkor ő is beteg, ha jól van, viszont ő is jól érzi magát. Ha ő szülte volna, se szerethetné jobban.⁴³ Több unokája halála után nagykorúságot ért: Zsuzsánna, Ádám, Kata.

Kár, hogy a kisgyermek nevelésének közelebbi módja adatok hiányában ismeretlen előttünk, de anyát helyettesítő állandó gondoskodása, a gyermekek bajának átélése, a róluk történő megemlékezések elárulják nevelő hivatottságát. Fiáért való könnyhullatása is, amelyet annyiszor említ, a gondos anya sok aggodalmának utóhangja. Hálás gyermekei és unokái kifejezett ragaszkodásán kívül a hatás irodalmi emlékei sem hiányoznak. Így Teleki Zsuzsánna, nagyanyja kifejezését átvéve, írta apjának: Imádkozik, hogy a csipkebokorban lakó Istennek védelmezése legyen mindig rajta.⁴⁴ Az apa, Teleki Ádám, engedelmességét említett verses önéletrajzában, a francia haretéren

³⁷ U. az u. annak 1754. aug. 23, 1757. máj. 20. Sz. Pál.

³⁸ U. az u. annak 1762. máj. 16. Sz. Pál.

³⁹ U. az u. annak 1734. júl. 16.

⁴⁰ U. az u. annak 1738. dec. 16. Lóna.

⁴¹ Teleki Ádám: *Versek*. I. h.

⁴² Vay Kata fiának 1741. szept. 3, 1742. márc. 9, aug. 27. Lóna.

⁴³ U. az u. annak 1733. dec. 26. Sz. Pál.

⁴⁴ Teleki Zsuzsánna levele apjának 1746. szept. 25. N. Somkút.

írt versében egyaránt hangoztatta. Anyját élete oszlopának nevezte.⁴⁵ Anyja írásai neki igen kedvesek, — írta a hadba való készülésekor, — és teljes tehetsége szerint fiúi alázatos engedelmisséggel magát azokhoz alkalmazza.⁴⁵ Anyjának szép tanításait Ádám alázatosan köszöni, — értesítette Vay Katát Gyulai Ferenc.⁴⁶ Anyja bölcs tanácsai — írta neki Teleki Ádám, — vagyonnál többet érnek, mivel a vagyon pelyva, por, füst és semmi.⁴⁷

A Vay Kata írásából kibontakozó és kiemelkedő intelmek ezek: vallásosság, családi egyetértés és gondosság, emberszeretet és megbecsülés, megbocsátás, önmérséklet, igazságosság, megfontolás, a jó-akaró szóra való hallgatás, okosság, felelősségérzet és a szegénység felkarolása.

Vay Kata utolsó sajátkezű levele 1765-ből, idegen kézzel írott levele 1767-ből maradt fenn. De a hozzá írott levelek szinte halála napjáig elérnek. Kitünik ezekből, hogy a gazdasági ügyek irányítását élete végéig kezében tartotta. Az 1768. év szeptember havának végén már erőt vet rajta az elgyengülés. Keveset evett, nyugtalanul aludt.⁴⁸ Buzgó fohászok és kegyes beszélgetések között csendesen, fájdalom nélkül hunyt el 1768. november 1-én Sz. Pálon. Még 1745-ben meghagyta fiának, hogyha meghal, azonnal temessék el. Temetésére minden előkészületet megtett.⁴⁹ Végrendeletében megtiltotta, hogy temetésekor dicsérjék és ősei hosszú sorrendjét előszámlálják. Mindkét kívánsága csak részben teljesült. Egyrészt a nehéz közlekedési viszonyok miatt a gyászoló családtagok és tisztelők összejövetelére idő kellett, másrészt a halott kiváló egyéniségének a néma sírhatétel nem felelt meg. A temetési szónokok azonban, az ő kívánságára hivatkozva, mondanivalójukat egyszerűsítve adták elő december 4-én a lónai templomban történt sírbahelyezéskor. Az egyik szónok Bodoki József volt, Teleki Ádám volt tanára, a kolozsvári ref. kollégium filológiai tanára, a másik az említett Tordai Sámuel lónai lelkész.

Ügy vagyon, — mondotta a beszédében Bodoki, — hogy az igazságossággal és egyéb jóságos cselekedetekkel tündöklő embereket, míg az életben közöttünk mulatoznak, utáljuk, gyalázzuk, gyűlöljük és rágalmazzuk. Minekutána pedig az életből kiragadtatnak, akkor vesszük észre magunkat és akkor kezdjük közülünk való kiragadtatásukat fájlatni és sajnálni. Ó vajha, — mondotta, — az Úrnak beszéde olyan lenne most az ő szájában, mint a kétélű fegyver, mely behatna a esontoknak egybeköttetéséig, hogy minényájan az ő hallgatói a mennyei virtusnak, az igazságnak (t. i. amely tulajdonság a halottat ékesíti) dicsőséges voltát általlátván, annak szüntelen való követésére felserkentetnének.

⁴⁵ Teleki Ádám levele anyjának 1744. aug. 26. Bécs.

⁴⁶ Gyulai Ferenc Vay Katának 1745. aug. 25. Debrecen.

⁴⁷ Teleki Ádám anyjának 1748. ápr. 3. Szeben.

⁴⁸ Cseh Benjamin levele Teleki Ádámnak 1768. szept. 22. Sz. Pál.

⁴⁹ Vay Kata fiának 1745. ápr. 4. Lóna.

Megállapította, hogy a megboldogult igazán viselte a Katharina (cathara = tiszta) nevet. Ha a megholt kívánságára száját dicséretre meg nem nyithatja is, beszélnek helyette a lónai templom falai, amelyek urával együtt épített. Beszélnek a papok, akikkel kenyere javát megosztotta; a szegények, nyomorultak, ügyefogyottak, özvegyek, árvák, szolgálai és szolgálói, akiktől a jótéteményt soha meg nem fogta. Ilyen igazat szalasztott el házából Teleki Ádám. Jőcselekedeteknek és igazságnak gyakorlására ösztönző édesanyát, ki mint bölcs anya gyermekkorától kezdve megöszültéig mondja bölcs Salamon gyönyörűsége intését: Fiam, szerelmes fiam, a te szemeid az igazra nézzenek és a te szemöldökeid igazakra nézzenek, így sokasulnak meg teneked a te életednek esztendei. Olyan volt fia hajlékában, mint az igazság gyönyörűsége gyümölcseivel megrakott termőág, akire mikor csak rátekintett, máris elméjébe és szívébe ötlöttek az édes anyai szájából harmat módjára csepegő intései és bölcs tanításai, amelyek fiúi bölcs szívébe behatottak, gyökeret vertek és az örökéletre jó gyümölcsöt is teremnek. Ilyen igazat szalasztott el az egész nagy család. Ő mindnyájukat szíve szerint vezetvén, minden nap, mint bölcs és az Úrnak útiban jártas nagyanya, szüntelen hol a Szentírásból, hol a külső történelmi példákkal tanít és a bölcseségre oktat vala és az Úr útiban az igazságban való járásra, maga példáival is ösztönöz vala.

Tordai Sámuel lelkész a vénség szépségéről beszélt, amennyiben Vay Kata 84-ik életévét élte meg. Kifejtette, hogy a véneknek nagy tiszteletet szerez az a körülmény, hogy elméjük megérett, életük hosszú ideje alatt nagy tapasztalatot szereztek, bölcsék lettek. Nagy tiszteletükre szolgál csendes, jámbor, kegyes, tisztos magaviseletük. A vénség ékes korona a hirtelen természetű, indulatait nehezen fékező ifjú előtt. Azért az ifjak tanuljanak tiszteletet, az öregek pedig éljenek megfelelő életet. Vay Katára alkalmazva nem szükség előszámlálnia, — mondotta, — hogy 1731 óta, ura halála óta is, minemű kegyes, jámbor, hitét és jőcselekedeteit ékesítő, Istennek és embereknek tetsző életet élt a nagy úri asszony. Dicsérik őt jőcselekedetei: a templomi ékességek, melyeket maga kezeivel varrott, vagy drága pénzen szerzett, dicsérik a szükölködők (lelkipásztorok, árvák, özvegyek, szegények), dicsérik akik valaha látták vagy hírét hallották. Színmutatás nélkül kegyes, buzgó volt. Soha, vénségében is az isteniszolgálatot el nem mulasztotta. Ilyen korona esett le, — mondotta, — Teleki Ádám fejéről, akit anyja anyai tökéletes szívvel szeretett, jótanácsával oktatott, vezérelt, igazgatott. Mint a szemefényét, úgy féltette és oltalmazta. Mikor meglátogatta, jelenléte, kegyes beszéde a fiát megújította, és úgy tetszék, hogy Teleki Ádám udvarának mindég újabb dísz és fényességet szolgáltató. Vigasztalodjék Brezoviczai gr. Horváth Zsuzsánna, Teleki Ádám harmadik felesége, akit a megholt nyájas beszélgetéseivel szomorúságában sokszor megnyugtatott; vigasztalódnak Teleki Ádám gyermekei, Zsuzsánna, br. Korda György hitvese, akit a megholt mint saját méhe gyümölcsét, oly kegyesen nevelt és szeretett; Ádám, Kata, akiket a megholt mindég szeretett; továbbá Korda Zsuzsánna, akit a

nagyanya születése napjától nevelt és dajkált. Mint Isten megért gabonája maga várta és óhajtotta, hogy Isten gabonás csúrébe betakaríttassék. Sokszor mondta ezt fiának, neki (a szónoknak), másoknak. Halálos ágyában ekképpen fohászzkodott: Uram, dönts le a támaszt, hadd omoljék le a földi sátor, hadd szabaduljon meg a lélek a tömlöcből.

De nemcsak teste maradt itt, lelke is köztünk él írásaiban és határában.

Dr. Biró Vencel

A muzsikus-Ruzitskák Erdélyben.

A magyar zenetörténet három Ruzitskát ismer. Közülök kettő élt Erdélyben. A három zenész nem állt rokonságban. Kettő, József és György, egyidőben tartózkodott Kolozsvárt, de semmi nyoma nincs annak, hogy egymással barátságban vagy ismeretségben lettek volna.

Ruzitska Ignác a Dunántúl működött. Ma már tudjuk, hogy 1777-ben született és 1833-ban (febr. 15.) halt meg Veszprémben, ahol püspöki karmester volt. Erdélyhez semmi köze nem volt, itt talán soha nem is járt, mégis a legújabb időkig mindenütt azt olvassuk, hogy Kolozsvárt halt meg 1833-ban. A XX. század elején zeneírásunk olyan tekintélyes alakja, mint id. Ábrányi Kornél, még őt tartja az első ismert magyar dalmű, a *Béla futása* szerzőjének. Legelterjedtebb és legjobb lexikonainkban szintén megtaláljuk ezt a tévedést. A Pallas Nagy Lexikonban¹ Ruzitska Ignácra ez áll: „...meghalt Kolozsváron 1833-ban. Erkel Ferenc a 30-as évek elején ismerkedett meg vele Kolozsváron. A további művészi pályájára nagy befolyással volt. *Béla futása* c. történelmi operáját stb...“ Ugyanezen Lexikon XII. kötetének 195. lapján pedig Ábrányi Kornél azt mondja Ruzitska Ignácra, hogy „egészen a magyar opera ideáljáig emelkedett fel, *Béla futása* címen megírván az első magyar operát, mely 1823-ban elő is adatott a kolozsvári nemzeti színházban.“ A Révai Nagy Lexikon² is azt írja, hogy Kolozsvárt halt meg 1833-ban, és a *Béla futását* neki tulajdonítja. Az 1935-ben Szabolcsi Bence és Tóth Aladár szerkesztésében Budapesten megjelent Zenei Lexikon már tisztázza a *Béla futása* szerzőségét (439. l.), de szintén azt állítja, hogy Ruzitska Ignác Kolozsvárt halt meg 1833-ban. Csak a Zenei Lexikonhoz kiadott 1935. évi „Pótlás“ deríti ki végleg, hogy Ruzitska Ignác 1833. február 15-én halt meg Veszprémben, nem pedig, mint addig terjesztették, Kolozsvárt.

Az első magyar dalműnek, — ennek a vezérkönyvét is ismerjük, — *Ruzitska József* volt a szerzője. Semmi bizonyosságunk nincs, hogy Ruzitska Ignácnak rokona lett volna. Élete körülményeiről csak annyit tudunk, hogy 1775. táján született Pápán. 1820-ban Nagyenyeden volt katonazenész strázsamester a huszároknál. Nagy Lázár, a kolozsvári nemzeti színház bérlője, 1822-ben szerződött karmesternek. Kolozsvárt írja a *Béla futását*. A művet ugyanott nagy sikerrel mutatták be 1822. december 26-án, nem pedig 1823-ban, mint azt még id. Ábrányi Kornél állította.

¹ Budapest, 1897. XIV. k. 760. l.

² Budapest, 1924. XVI. k. 451. l.

Mindazt, amit mai napig az első ismert magyar dalmúróld tudunk, megírtam már „Az első magyar dalmú” című tanulmányomban.³ Azóta az Erdélyi Múzeum kéziratárában végzett kutatásaim alapján pontosan megállapítottam azt is, hogyan került a *Béla futása* vezérkönyve az Erdélyi Múzeum kéziratárába.⁴ A kérdéses hangjegyen az áll, hogy Csóka Sándor tulajdona. E mellett egy ruggyanta pecsét nyomását is láthatjuk, s ezen Szász Lajos neve olvasható. A bekötött partitúrában, levelek vannak. Az egyiket Krecsányi Ignác temesvári színikazgató írta Oberti Bárdos Jánoshoz, a kolozsvári Zenekonzervatórium egykori igazgatójához. A levél 1908. január 26-i kelettel közli Obertivel, hogy a temesvári színház is régen keresi a *Béla futását*, de nem bírja megkapni. Ezért nem tudja neki elküldeni a kölesönként hangjegyananyagot.

Kálmán áriája Ruzitska József *Béla futása* c. operájának az E. M. E. kéziratárában levő vezérkönyvéből.

Egy másik, 1908. január 25-ről keltezett levélben, amelyet Mándoky Béla küldött Debrecenből Magyarossy Gyulához, a Kolozsvári Zenekonzervatórium akkori titkárához, aki^{4a} maga is írt abban az időben zenebírálókat a kolozsvári lapokban, Mándoky azt írja, hogy beszélt Zilahy Gyulával, a debreceni színház igazgatójával, s ez azt közölte vele, hogy elküldötte a *Béla futása* kottaanyagát Kolozsvárra Török Károly színész címére, mert Török ebben a darabban akart jubilálni. További világosságot vet az ügyre Nagy Gábor kolozsvári vendéglősnek, nagy zenebarátnak, műkedvelő hegedűsnek az írása, amely szintén mellékelve van az említett Ruzitska József vezérkönyvhöz. Nagy Gábor a *Béla futása* című első magyar dalmú ügyében végzett kutatásait így foglalja össze: „A kolozsvári nemzeti színház könyvtárában van Török Károly színész és könyvtáros gondozásában két kemény kötésű írott könyv. Erre piros betűkkel a következő jelzést

³ Erdélyi Helikon, 1939. 5. sz. 344–350. l.

⁴ A kézirat száma: 1354.

^{4a} „Marcato” álnéven.

írták: B. III. Ennek első lapján ez áll: *Béla futása*. Néző játék 2 felvonásban Kotzebuetól. Valamikor ebből írhatták ki a megzenésített opera szövegét. A második könyv címkéjére ez van írva: *Béla futása*, opera 2 felvonásban, sugó darab. E kötet belső lapján ez olvasható: „*Béla futása*. Dalmú 2 felvonásban, Kotzebue után, zenéjét írta eredetileg Ruzicska József, újra dolgozta Heinisch József, a Nemzeti Színház egyik karmestere 1837-ben⁴”. Nagy Gábor ebben az 1908. január 22-ről keltezett írásában még azt mondja, hogy az eredeti Ruzitska-féle operához Heinisch 243 ütemből álló nyitányt írt.

A kérdéses vezérkönyv, melyet Nagy Gábor ajándékozott az Erdélyi Múzeum kéziratárának, állítólag Szász Lajos debreceni teológusé volt, aki azt Szilágyosmlyón vette egy árverésen. Végeredményben egy 1908. január 21-i elismervény igazolása szerint a szöveges partitúrát 20 forintért Nagy Gábor megvette Török Károlytól, aki erre Szász Lajostól Debrecenből megbízást kapott. Ezt az elismervényt tanúként aláírta Ráday Lajos és Kotsis György, István fia. Úgy látszik, hogy Nagy Gábor utánajárt, vajjon a vezérkönyv nem azonos-e azzal, amelyet Töröknek Debrecenből állítólag elküldöttek, s amelyre Mándoky Béla Magyarossyhoz írt levelében hivatkozik. Bizonyos, hogy Zilahy a *Béla futása* kottaanyagát Töröknek nem is juttatta el. Ez kitűnik Zilahy Gyula színigazgatónak 1908. február 3-ról Debrecenből keltezett leveléből, amelyben az írja, hogy Töröknek a *Béla futása* vezérkönyvét nem küldötte el, mert a mű a színház könyvtárában nem is volt meg.

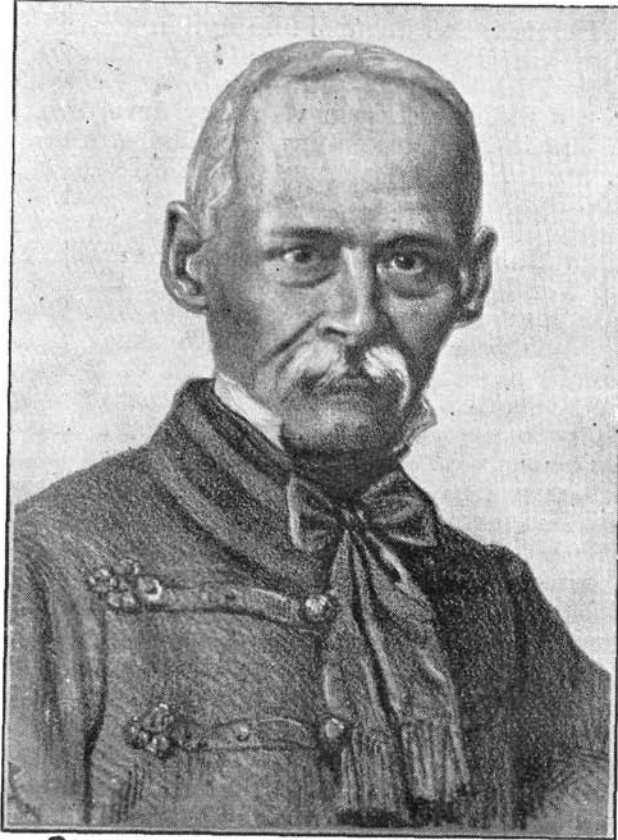
Ma már tisztán áll előttünk, hogy a *Béla futásához* Ruzitska Ignácnak semmi köze nem volt. Az erre vonatkozólag eddig megjelent írások mind tévesek. A mű hiteles szerzője Ruzitska József, a kolozsvári nemzeti színház egykori karmestere. Brassai Sámuel, aki Kolozsvár zenei életében olyan nagy szerepet vitt, azt állítja, hogy a *Béla futása* dallamait Kótsi Patkó János tollba énekelte Ruzitskának. Bizonyos, hogy Kótsi Patkó János írta Kotzebue meséje nyomán a *Béla futása* magyar szövegét, de nem valószínű, hogy a dalmú zenei részéhez sok köze lett volna. Valóság azonban, — és erre büszkék is vagyunk, — hogy az első ismert magyar dalmú Erdélyben született meg és Kolozsvárt került bemutatásra.

Erdély zenei műveltségének fejlődése szempontjából igen jelentékeny a *Ruzitska György* működése. A három Ruzitska közül ő a legképzettebb, letehetségesebb és a legműveltebb.

Ruzitska György Bécsből került le Erdélybe, mint báró Bánffy János fogadott leányainak (a gróf Nemes Károly leányoknak) zene-tanítója. A Ruzitska Béla egyetemi tanár úrtól, György unokájától, rendelkezésemre bocsátott családi adatok alapján összeállított származási tábla szerint Ruzitska György atyja, Ruzitska Vencel, 1749. április 16-án született és 1831-ben halt meg. A bécsi udvari zenekarnak volt angolkürtöse. A Magyar Lexikon adatai⁵ nyilván hamisak, ami-

⁵ Budapest, 1885. XIV. 346—347. l.

kor Ruzitska Vencelről azt írja: orgonamester és zeneszerző volt, 1758. szeptember 8-án született Jarmeritzben, Morvaországban, és 1823. július 21-én halt meg. Ugyanott olvashatjuk, hogy „magyar források szerint Ruzitska karigazgató volt Veszprémben s ott *Béla futása* címen operát írt.“ Ruzitska Vencelnek a negyedik fia volt György. Másik két fia, Vencel és Ferenc, ugyancsak muzsikusok, Bukarestben éltek és dolgoztak. Az említett családi törzsfá szerint Ruzitska György

Ruzitska György 1864-ben.
(Eredetije dr. Ruzitska Béla egyetemi tanár tulajdonában.)

1789-ben vagy 1790-ben született Bécsben és 1869. december 2-án halt meg Kolozsvárt. 1819-ben feleségül vette Fuchs Antóniát, egy hadseregbeli intendánsnak leányát, aki 1800. január 9-én született Győrben és 1899. március 22-én halt meg Kolozsvárt. Itt is vannak eltemetve a házsongárdi temetőben Brassai Sámuel mauzoleuma közelében.

Ruzitska György életéről elég sokat tudunk, mivel önéletrajzának eredeti kézírata a család birtokában van, egy példánya pedig a Magyar

Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárának a kéziratárában található. Életrajzát 67 éves korában 1856-ban kezdte írni, de csak az 1816. évig jutott el. Ez az írás sok érdekes adatot tartalmaz az akkori osztrák és erdélyi zenei viszonyokról. Minthogy feljegyzéseit érett férfikorában írta le, nem lehet kételkedni őszinteségében és hitelességében. A Révai Nagy Lexikon adatai⁶ Ruzitska Györgyre vonatkozólag szintén hibásak és megbízhatatlanok. E lexikon szerint Bécsben született 1786. február 10-én. Erdélybe kerülésének évszámát 1810-re teszi, igen helyesen, mert csakugyan ez év május 10-én indult el hajón Bécsből Pestre, ahová a nagy ellenszél miatt 6 nap mulva érkezett meg. Pestről nyolcvolas társzekerem folytatta útját Kolozsvárra, hogy Bánffy-hunyadon keresztül új állomáshelyére, Nagyfaluba, jusson. Az említett lexikon úgy tudja, hogy 1837-ben Ruzitska György alapította a Kolozsvári Muzsikai Konzervatóriumot. Ez az adat is téves, mert a kolozsvári zeneiskolát, a legrégebb magyar konzervatóriumot, 1819-ben alapították.⁷ Ruzitska, miután a két kontesz férjhez ment, akiket a nagyfalusi Bánffy-kastélyban zenére tanított, 1819-ben beköltözött Kolozsvárra. Itt azonban nem volt tagja az akkor alakult „Musicali Egyesület“-nek, legalább is az alakuló gyűlési jegyzőkönyvek sehol nem említik nevét, pedig ezek felsorolják az összes zenetanítókat, akikkel az Egyesület szerződötetés céljából tárgyalt, s közlik azokat a tanerőket is, akiket alkalmazott.

Ruzitska György Kolozsvárt tovább is zenetanítással foglalkozott. Tekintélye egyre nőtt, mert igen képzett, jó készülségű zongorista és tanár volt. Nemsokára Kolozsvárra költözése után megnősült. Néhány év mulva házat vett az akkori Belmagyar-utcaiban, körülbelül a mai unitárius kollégium helyén. Már ez is azt bizonyítja, hogy keresett és megbecsült muzikusnak kellett lennie. Rövid ideig a kolozsvári nemzeti színháznál is karmesterkedett. Erkel Ferenc kolozsvári működése alatt összebarátkozott Ruzitskával, aki Brassai Sámuellel is baráti kapcsolatot tartott. Brassai zongorázni is tanult tőle.

A Musicali Egyesületet 1835-ben átszervezték és Új Muzsikai Társaság néven folytatta működését. Ekkor került az intézet igazgatói székébe Ruzitska György, mint a város legtekintélyesebb és legelismertebb zenésze. Ugyancsak megmaradt igazgatónak, mikor a zeneiskolát 1837-ben újból átszervezték. Az iskola új neve Kolozsvári Musicali Conservatórium lett. E zeneiskola élén Ruzitska György, 34 évig állott, egészen 1869-ben bekövetkezett haláláig.

Ruzitska György teljesen magyarrá vált. Leszármazottjai, unokái és dédunokái is mind Magyarországon és Erdélyben élnek. Nem érdektelen, hogy egyik unokája, Ruzitska László, írói nevén Zsoldos László (1874—1926), a jónévű elbeszélők közé tartozott.

A kolozsvári zeneiskola élén Ruzitska előtt két igazgató állt: Polz Antal és Grosspetter József. A zeneiskola nyugateurópai jellegű meg-

⁶ Budapest 1924. XVI. k. 451. l.

⁷ Az alapítás hiteles történetét az eredeti jegyzőkönyvek alapján l. a szerzőtől, Erdélyi Helikon 1939. 7. sz. 520—525. l.

szervezésének érdeme azonban Ruzitska György nevéhez fűződik. Ruzitska György jelentősége Kolozsvár zenei életének fejlesztésében négy irányú: elsősorú orgonás és zongorista, jó nevelő, nagyszerű szervező és figyelemreméltó zeneszerző volt.

Zongorázni már kis gyermekkorában kezdett Müller Vencelnél (1767—1835), Bécs népszerű dalműszerzőjénél. Müller műveit akkoriban mindenütt játszották, a kolozsvári régi nemzeti színházban következő operáit adták elő sikerrel: *Prágai nénikék* (Die Schwestern von Prag. 1803. II. 16.), *A franciaországi tündér* (Die Fee von Frankreich. 1827. III. 3.), *Az eltűnt herceg* (Der verschwundene Prinz. 1832. VI. 2.), *Havasi rémkirály* (1834. XI. 30.). Ha a zongorázásban nem tanult is sokat Müllertől, annál többet kapott elméletileg ettől az alapos készültégű zeneszerzőtől. Maga Ruzitska mondja életrajzában, hogy Müller saját 125 változatát zongoráztatta vele egy évig. Ez a mű az ellenpont és összhangzattan minden bonyodalmanak felhasználásával készült, így nemcsak zongora-készségét fejlesztette vele, de egyszersmind megismerte az elméleti muzsika minden lehetőségét. Orgonálni Volkert Ferentől, a bécsi Schottenstift orgonásától és a bécsi Lipótvárosi színház karmesterétől tanult. Ettől leste el az orgonán való regisztrálási készséget. A generálszus rejtelmeibe Placidus páter vezette be. Neki köszönhetette, hogy az öreg Haydn József vezénylete alatt annak C-dur miséjében játszhatott. Még Gelinek József abbétól is tanult zongorázni, aki udvari zongoratanár volt és Mozarttal állott barátságban. Gelinek szalon zongoraművei és változatai akkoriban divatosak voltak. Az Erdélyi Múzeum kéziratára is (3349. szám alatt) őrzi a „VI Variazioni sul duetto nel opera la Molinara“ című zongoraszerzeményének kéziratát.

A zongorajátékban később Erdélyben Ruzitska maga magát tökéletesítette. A nagyfalusi téli estéket arra használta, hogy megismerje korának játszott zongoraműveit, Bach Wohltemperiertes Klavier-ját, Mozart, Clementi, Cramer, Hummel, Dussek és Beethoven műveit. Mindezeknek a játszásában mesterit nyújtott.

Tanítással már gyermekkorá óta foglalkozott, hiszen ezzel tartotta fenn magát. Így hát természetes, hogy a középiskolát végzett, egyetem-járt, művelt ember jó zenei nevelő is volt. Ezt az is bizonyítja, hogy az erdélyi főurak nála taníttatták zongorázni gyermekeiket. Kolozsvárnak legnépszerűbb és legkeresettebb zongoratanára lett. Nagy tehetségű tanítványokat nem fedezett fel, de egy nemzedéket szoktatott hozzá Kolozsvárt a jó muzsikához. Nevelői hivatását nagyon komolyan vette, amint a nevelést szolgáló műveiből látható. Az iskolai használatra szánt *Énekiskolája* Tilsch Jánosnál 1838-ban jelent meg és a kolozsvári református főiskola könyv- és könyvomó intézetében készült. Két füzetből áll: egyik szopránra és altra, a másik tenorra és basszusra. Az iskolának elméleti és gyakorlati része van. Ez az énekiskola a maga nemében az első ilyen erdélyi magyarnyelvű mű. A „széki gróf Teleky József cs. kir. kamarás stb. Erdély Nagyfejedelemség és hozzá tartozó Részek kormányzója Ő kegyelmességének“ ajánlott műben ezt írja

Ruzitska: „... hova fordulhat méltóbban e kis munka, mint AHHOZ, ki előtt semmi sem idegen vagy közömbös, mi a tudomány és szép-művészet körébe tartozik és aki hatalmas védelmével előmozdítani szokta mindazt, ami a hon növendékei többoldalú műveltetését eszközöli.“ Még írt 120 énekgyakorlatot kezdőknek szopránra és altra. Ezeket nem adta ki.

Szervező tehetségének eredménye rögtön mutatkozott, amint átvette a zenekonzervatórium igazgatását. A növendékeknek és a város jobb műkedvelőinek a közreműködésével zenekart szervezett. A konzervatóriumban kis színházi zenekart állított össze s ennek műsorát maga írta. Francia és olasz operakivonatokat hangszerelt részére. Minthogy a zeneiskolából hiányzott a rendszer és tanterv, Ruzitska megírta és felolvasta „Az oskolák jobb móddali organisációjára vonatkozó munkálata“-t. Ez a tanulmány az egykori jegyzőkönyvek szerint magában foglalta a tanítás módszerén és rendszerén kívül az iskola igazgatásának módját, a tanítók és növendékek köteleességét. A 19 sűrűn írott lapból álló tervezetet a közgyűlés elfogadta és 1837. január 1-ével életbe léptette. A tanítást négy tanfolyamra osztotta és pontosan megszabta a tanítandó anyagot. Ruzitska érdemeire mutat az 1867. június 28-i jegyzőkönyv is. E szerint „a választmányi ülésen Ruzitska György igazgatónak az intézet körül, jó és mostoha időkben fáradságot nem kímélve, ernyedetlen kitartással folytatott működéséért, sokszorosán kiérdemelt elismerés fejeztetik ki jegyzőkönyvileg, mivelhogy kétségtelen valósággal áll, miszerint az intézet folytonos sikerektől kísért fennmaradása kizárólag az igazgató műképzettségével párosult buzgalmának közvetlen eredménye... E szép jegyzőkönyvi elismerést Ruzitska tagadhatatlanul megérdemli. Érdemei a Conservatorium történetében meg lesznek örökítve s neve az erdélyi kultúrzene kifejlésében vezéresillagként fog ragyogni.“

A Ruzitska György által szervezett filharmónikus hangversenyeken a legelőkelőbb főurak együtt játszottak az egyszerű polgárokkal, és előadásra kerültek Haydn, Mozart, Beethoven szimfóniai mellett Haydn Teremtése és az Évszakok, Händel Messiása, Mozart Koronázási miséje, Beethoven nagy C-dur miséje. Ezeken a hangversenyeken megjelent a város minden művelt polgára, mert tudta, hogy ezzel tartozik az ügynek. Szégyenszámba ment ezekről a zenei meguyilatkozásokról hiányozni.

Ruzitska érdemei a város házi zenélésének és egyházi zenéjének fejlesztése körül is tekintélyesek. Házában állandóan zenéltek, és ezeken a muzsikálásokon mindenki részt vett, aki komolyan érdeklődött a jó muzsika iránt vagy foglalkozott vele. Gyakran járt báró Wesselényi Farkas házához, aki nagy zenebarát volt, Beethovennek nagy tisztelője; házában sokat muzsikáltak akkoriban a város jobb zenészei. A zenéléseknek közönsége is volt, kitüntetés számba ment a muzsikálásokhoz való meghívás. A huszas években a még életben lévő Beethoven műveinek értékéről sokat vitatkoztak. Wesselényi Farkas báró társaságához tartozott Caudella Fülöp zongoratanár, Polz Antal, a koncer-

vatórium igazgatója és Ruzitska György. Ezek a muzsikálások alatt állandó eszmecserét folytattak és négyen két pártot alkottak. Beethovenért Wesselényi és Pölz lelkesedett, míg Ruzitska és Caudella Cramer, Clementi, Prinz Louis Ferdinand és Dussek muzsikáját szerette jobban. Egyik zenélésen a két párt annyira összekülönbözött, hogy a nagy terem egyik oldalán levő kályhába dobták Beethoven C-dur szonátáját (op. 53), míg a terem másik végén álló kályhába Prinz Louis Ferdinánd Oktettója került. A vitázó pártok annyira komolyan vették ezt az eseményt, hogy csak hónapok múltán békültek meg egymással.

Ruzitska György a kolozsvári piarista templomban sokáig töltötte be az orgonista állást. 1851-től egy ideig a róm. kat. piarista gimnáziumnak is énektanára volt. Neki köszönhető, hogy a kegyesrendi templomban az ő szakszerű utasításai alapján 1849-ben kétbillentyűs húsz változatú új orgonát állítottak fel. Ez sokáig legjobb hangszere volt a városnak. Ezen játszott a Ruzitska a város zeneértő közönségének Bach halhatatlan orgonaszerzeményeit. Vezetésével éveken át zenes miséket tartottak ebben a templomban.

Ruzitska sokoldalú elfoglaltsága mellett zenét is szerzett. Műveinek csak egy része jelent meg nyomtatásban, a legtöbb kéziratban maradt. Az utóbbiak részben a kolozsvári román Zenekonzervatórium hangjegytárában vannak, nagyrészüket a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárába került megőrzés végett. Ruzitska György zeneszerzői tevékenysége sokrétű, mint általában azoké a nagy zeneszerzőké, akiknek kortársa volt. Irályában a bécsi klasszikus iskolához csatlakozott. Fiatalabbkori műveiben Mozart-, Beethoven-epigon volt, később sokat átvett a korai romantikusok írásmódjából.

Színpadi zenéje kevés van. Írt egy daljátékot a bécsi József-városi színháznak 1807-ben. Háromfelvonásos operájának, amelyet 1826–1827 között szerzett és amelyet Pesten 1829-ben be is mutattak, *Alonso* a címe. Nagyobbszabású művei: két zenekari Fantázia, egyik 1836-ból, a másik 1840-ből. Ez utóbbi az Op. 30. jelzést viseli. Egyetlen nagy zenekarra írt szimfóniáját első vonósötösének felhasználásával írta. Sokat dolgozott kamarazeneré. Ezek a művei sok ötletet tartalmaznak, a vezető hangszernek nehéz és kiadós feladatokat adnak. Négy vonós-négyesét (B, d, F, G) és három vonósötösét (c, B, d) történelmi hangversenyek keretében ma is meg lehetne hallgatni, mert élvezetet nyújtának a hallgatóságnak. Zongora-hegedű szonátáját (op. 3. A-dur), amely Bécsben jelent meg Mechettinél, báró Bánffy Jánosnének ajánlotta. Teichlingernél Pesten jelent meg két zongorahármasa (op. 4. D és G-dur. 1811.) Számos változatot írt különböző témákra, amint ez abban az időben igen divatos volt. Ezek közül megemlítem a következőket: Hét változat zongorára az Aline c. dalmű indulójára (op. 1. az 1809. évből); Hat változat zongorára (Es dur. op. 2.), megjelent 1809-ben Bécsben Mollónál; Változatok, bevezetés és befejezés gordonkára zongorakísérettel 1816-ból (op. 7.); Bevezetés, változatok és befejezés zongorára és fuvolára (op. 23.), Wass Imre grófnak (igen jó fuvolás volt) ajánlva; ugyancsak neki írta Hangverseny Ábrándját fu-

volára s zongorára (op. 17); Béla fiának, aki jó gordonkás volt, írta két gordonkás szonátáját 1864-ben, valamint Adagiot és Rondot gordonkára zongorakísérettel. Még Nagyfalun írt 1811-ben zongorára Hat polonaiset (op. 5.). Egyetlen zongoraszonátáját (Fantasie-Sonate. Le retour à la campagne. op. 6.) Jósika Jozefinnek ajánlotta. Ez a mű nyomtatásban is megjelent Teichtlingernél Pesten. Egy sorozat apróbb zongoraművet gyűjtött össze „Herbier musical“ címen, amelyeket az 1810., 1812., 1820. és 1821. években szerzett. Zongorára négy kézre írta 1836-ban Divertissement musicalt, amint a hangjegyre jegyezte: „Com-pose pour Alexe et Rosalia B. Bánffy.“

Nagy számmal szerzett egyházzenei műveket. Úgy látszik, nemcsak szívéből való műfaj volt ez, de az akkoriban nehezen beszerezhető hangjegyanagot saját szerzeményeivel pótolta, hogy a piarista templomban vasárnaponként tartott zenés misékre ne hiányozzék a zenei anyag. Első miséjét (F-dur) énekkarra, orgonára és zenekarra írta. A Missa Solemnis hangszerelésének beállítása azonos az elsővel. A Vocal-Messe (C-durban) háromféle hangszerelésben maradt ránk. Eredetileg 2 tenorra, 2 basszusra orgonakísérettel készült. Később kétszer is átdolgozta: egyik változatban az eredeti orgonakíséret helyett kis zenekari kíséretet írt, a másikban a misét vegyeskarra írta, orgonakísérettel. A negyedik misét (F-dur) énekkarra hangszerelte orgonakísérettel, míg az ötödik mise kezdőknek íródott orgona- vagy vonós zenekari kísérettel.

Leggyakrabban játszott műve volt az 1829-ben szerzett Requiem (d-mollban) négy énekhangra, orgonára, zenekarkísérettel. E mű következő kolozsvári előadásairól tudunk: 1870. április 2-án, egy évre Ruzitska György halála után, az ő emlékére a piarista templomban adták elő. A mű bemutatója 1835. március 27-én volt I. Ferenc király halálának emlékére. Ezenkívül 1835. december 9-én gróf Kornis Mihály, 1836. augusztus 24-én Horváthné—Jósika Jozefin, 1836. november 5-én gróf Kornis Imre, 1837. áprilisi 30-án Liedemann evangélikus lelkész, 1838. május 14-én Kornis grófné sz. Szentkereszty Klára és 1840. augusztus 21-én gróf Kornis János kormányzó emlékére került előadásra. Ma is megérdemelné, hogy zenés miséken játsszák ezeket a templomi műveit: Graduale (Es dur) szopránra orgonakísérettel 1824-ből; Libera, ének és orgonára 1840-ből; Te Deum (B-dur, 1850-ből) négy énekhangra és nagy zenekarra; Regina Coeli 1843-ból (B-dur) négy énekhangra és nagy zenekarra; Graduale (C-dur, op. 27. 1839-ből) szóló basszusra zenekari kísérettel (a basszus szólamot később szopránra is átírta); Pater noster Nagypéntekre (C-dur, 1837-ből) énekkarra fiszharmónika (a harmónium őse) kísérettel; Négy Responsorium 1835-ből (ezeket 1835. március 26., 27. és 28-án a Ferenc császár emlékére tartott requiemen mutatták be); A Responsoriumok hangszerelése 2 tenor, 2 basszus orgonakísérettel; Pangue lingua (1859-ből) énekre és orgonára; Versettus négy énekhangra kísérettel (előadták a főtéri Szent Mihály-templomban 1852. aug. 2-án Ferenc József császár kolozsvári látogatásakor); Tantum ergo (1834)

Violini

Viola

Flauti

Oboi

Clarinetti

Fagotti

Corni D.

Corni C.

Trombe a clef

Timpani

Trombone

Tuba

Bassi

Adagio sempre.

2 tenor, 2 basszus és orgonára; Offertorium, szoprán szóló vonós zenekar és orgonára; templomi énekek (Responsoriumok) 1850—1852-ből; Virágvasárnapi Passió (1857—1859), végül Hymnus a pápa tiszteletére (1858).

Az orgona kedvenc hangszere volt. A zenés miséken gyakran nyílt alkalma művészetét bemutatni. Erre a hangszerre a következő műveket szerezte: Hat fuga pedálos orgonára 1824-ből; ugyanezen évből egy hetedik fuga (d-moll) 2 manuálos pedálos orgonára; egy Fantasia és Fuga (1824) és öt orgonadarab.

A nemzeti ébredés hatása alól ő sem tudta magát kivonni. Az akkoriban megindult és virágzó nemzeti romantika modorával szintén kísérletezett. Ide sorozhatjuk Magyar nyitányát, melyet Zrinyi-drámához írt (Es-dur) nagy zenekarra, Előjáték és változatok egy magyar dallamra című művét (op. 14.) gordonkára és zongorára, néhány kisebb zongoraművét, valamint magyar dalát (Talpra magyar), melyet Petőfi szövegére írt 1848-ban a szabadságharc idején. A művet énekkarra és nagy zenekarra hangszerezte.

Ruzitska nagyműveltségű, komoly készültségű, erélyes kezű, nyugateurópai gondolkozású muzsikus volt, akit egyformán becsültek és szerettek az erdélyi főúri és polgári családok. Ennek a tekintélyének köszönhetette, hogy szervező tehetsége, melyet a város zenei életének fejlesztése körül érvényesített, mindenütt támogatásra talált és zenei elgondolásait mindenki minden erejével segítette. Ezért tudta terveit keresztülvinni és Kolozsvár zenei életébe a nyugati zenei műveltséget meghonosítani. Neki köszönhető, hogy a város zenei ízlése hozzákapcsolódott a fejlett európaiéhoz. Hangversenyeinek műsorába felvette az akkor ünnepelt és játszott bécsi iskola nagy mestereinek műveit és ezzel új utat mutatott azoknak, akik utána átvették a város zenei életének irányítását. Nem egyszer voltak e miatt nehézségei. Akadtak, akik munkájának gátat próbáltak vetni, de erélyesen védte mindig álláspontját, és amit helyesnek tartott, keresztül is vitte. Épen a hangversenyek műsorösszeállítása miatt különbözött össze 1840-ben a zene-konzervatórium Reich nevezetű tanárával. Az összetűzés olyan heves volt, hogy három konzervatóriumi ülésen tárgyalták. Ruzitska György igazgatói állását csak úgy volt hajlandó megtartani, ha Reichot a zeneiskolától eltanácsolják. A békéltető bizottság (Kócsi József, Méhes Sámuel és Brassai Sámuel) elérte, hogy az összekülönbözött felek visszavonják az egymás ellen emelt vádakát, de Ruzitska ekkor keresztülvitte, hogy az intézet szabályzatába új cikkelyt iktattak be, amely a konzervatórium mindenkorai igazgatóját hasonló támadások ellen megvédte.

Ruzitska György külföldön is becsült muzsikus volt. Különösen Bécshez fűzték bizalmas kapcsolatok. Bécsi kortársai között sok híres barátja volt. A Bánffy-család 1814-ben, amikor a telet Bécsben töltötte, Ruzitska Györgyöt is magával vitte. Ekkor ismerkedett meg s barátkozott össze a gróf Andreas Kyrillovics Rasumowsky által fenn tartott vonósnégyes tagjaival, melynek első hegedűse a híres Schup-

panzigh Ignác volt, míg többi tagjai Sina (II. heg.), Weiss Ferenc (brácsa) jőnevű bécsi zeneszerző és Lincke József (gordonka). Ez a híres vonósnégyestársaság játszott először nyilvánosan Beethoven kvartettjeit. Ezzel az együttesel muzsikált Ruzitska bécsi tartózkodása alatt. Barátjának számíthatta Preindl József zeneszerzőt, a bécsi Stephansdom orgonistáját és karmesterét, jőnevű zeneszerzőt. Preindl Ruzitskát Bécsben akarta tartani és felajánlotta neki a Péter-templom orgonista állását. Ezt azonban Ruzitska nem fogadta el, mert nem akarta erdélyi körét elhagyni. Maga írja emlékiratában, hogy „ez a tett talán legnagyobb hiba volt, melyet életemben elkövettem.“

Ruzitska Györgyöt, az Erdélyben dolgozó muzsikust, több bécsi zenetársaság megtisztelte azzal, hogy tagjai közé választotta. Érdemeit életében elismerték és méltatták. Bartalus István neves zenetörténésziünk már „Az Ország Tükre“ című pesti lap 1864. január 21-i számában egy rövid írásban utalt jelentőségére.

Nagyobb összefoglaló tanulmányt nem írtak róla. Németnyelvű töredékes önéletrajza még eddig nem jelent meg nyomtatásban. Pedig ebben az évben van hetven éve annak, hogy meghalt.

Lakatos István.

Zemlény János kéziratos énekeskönyve.

(XVII. század.)

Pálosi Géza csíkesobotfalvi kántortanító 1937. tavaszán egy kis régi könyvet adott át nekem. Salamon János nevű székely gazdától kapta. Salamon János a könyvet nagyszülőitől örökölte.

A kis 8-rét alakú, 15×10 cm nagyságú kézirat eléggé rongált bőrkötésben, 105, általam ceruzaszámozással ellátott levelet foglal magában. Hiányzik a 3—4, 14—15, 16—17, 19—20, 37—38, 60—61, 64—65, 70—71, 79—80, 91—92 között legalább 1—1 levél. Az elején csonkult, mert egy verses rész utolsó versszakaival kezdődik. Hátralé is csonkult; úgy látszik, hogy itt a hiányzó három ívből (24 levél) csak egy levele és egy levélcsonkja van meg.

A kézirat leíróját nem ismerjük. Bár nagy részét egy kéz írta, itt-ott vannak benne idegen kézzel is beírt levelek. Idegen kéz munkájának látszik egészben vagy részben a 67b, 69, 71, 76, 77a, 78, 86—87, 97, 103 és 104 levél kézírása. Lehet, hogy a leíró az a Zemlény János volt, akire vonatkozólag az első könyvtábla belső felén a következő bejegyzés olvasható: *Dono dedit Joannes Zemlény hunc libru(m) R:P:P:A.K. V:L:M: Anno currente 1668.* A hátulsó könyvtábla belsejében levő firkálásokról, tollpróbálgatásokról kivehető Josepus (!) Hunyadi név, melyet viselője 1785-ben írt bele; a beíró esetleg a kézirat későbbi tulajdonosa lehetett.

Az énekeskönyv néhány világi éneket, búcsúztatókat és főképen egyházi énekeket tartalmaz. Úgy látszik, hogy leírója bizonyos csoportokba akarta osztani az énekeskönyvet, de az egyes fejezetcímek elé más jellegű énekeket is bevett, mint amilyent a cím jelez. Az első rész címét a kézirat első felének megcsonkulása miatt nem ismerjük. A 33a lap aljától *Adventi énekek* következnek. A következő rész tartalomjelző címét az 52b lap felsőszélén *Büitre való énekek* szöveggel olvashatjuk. A 67a lap alján kezdődő *Halot(t) Énekek* című rész sem mind halotti énekeket foglal magában.

Érdekesek a kézirat kezdetűinek népies renaissance virágdíszei. A virágdíszek közül néhány (tulipán, szekfű) az erdélyi népművészet mai forma-kincsében is jelentős helyet tölt be.

A kézirat énekei így következnek:

1. *Kegielmes aszoniom Ezierhaz Maria.* 1a lap. Töredék. Búcsúztató két utolsó szakasza.

2. *Oh meli cudalatos In azte dolgod.* 1a lapon kezdődő és a 2b lapon végződő 16 szakaszból álló ének. Szintén búcsúztató. A 10. szakasz „Ungvarnak

lakosi"-hoz szól. A 13. Nagos Nemzetes Fu milig Sigmontul, szerelmes atiam-
tul; Tuledis buczom kedves peci annam nagos Nemzetes vilagra szült aniam;
Nagos Nemzetes bar koczi nemzetim. (Thaly: *Adalékok* II, 73.)

3. *Christushoz készülök szerelmes szülein.* 2b—5a lapon 23 szakaszból álló halotti ének. Versfőiben: Czeglédi Pal edes Pannarol. (Kájoni: *Cantionale Catholicum*, 1676. 713. lap. 25 szakasz, versfőiben ugyanaz, csak Pannarol.)

4. *Bünnek azü solgia.* 5b—7a lapon, 11 szakaszból álló halotti ének. (Kájoni, 1676. 680. lap. 18 szakasz. Versfőiben: Berekius Piorat esjk; Kájoni, 1719. 579. lapon épen úgy, mint az első kiadásban.)

5. *Oh titkos o mélyseges.* 7a—7b lapon, 7 szakaszból álló szentségi ének. (Kájoni I., 1676-ban 314. és Kájoni II. 1719-ben 253. lapon 7 szakaszból álló szentségi ének. Nota: O magnum sacramentum, E szin alatt a kívánt jó.)

6. *O aldott manna.* 7b—8a oldalon, 7 szakaszból álló szentségi ének. (Változatai: Kájoni I. 1676-ban 320.; Kájoni II. 1719-ben 259. lapon; Kájoni: Csik-esobotfalvi kézirat; Kuun kódex I. K. 1916. 56.)

7. *Imadlak téged elreitet Inseg.* 8a—9a lapon 13 szakaszból álló szentségi ének. (Hofgreff énekeskönyv 1553; I. I. K. 1931. Mell. VIII. dallam és szöveg jegyzetekkel; Kisdi: *Cantus Catolici*, 1651, 94. lap; Kájoni I. 1676-ban 312. és Kájoni II. 1714-ben 251. lapon 13—13 szakasz: Adoro te devote latens, Aquinói szent Tamás himnusza jelzéssel.)

8. *Szüz adgiad az mit fiad.* 4a lapon. Töredék. Mária ének legutolsó szakasza.

9. *Omni dic dic Marie.* 9a—11a lapon, 41 szakaszos latin Mária ének. (Kisdi: C. C. 1651; Kájoni I. 1676-ban 384; Kájoni II. 1719-ben 312. lapon.)

10. *Jesus edes emlekezet.* 11a—14b lapon, 49 szakaszból álló Jézusról szóló ének.

11. *Szent istvan kiraly első hogi meghala.* 15a lapon. Töredék. Mária ének három utolsó szakasza. (Kájoni I. 1676-ban 373; Kájoni II. 1719-ben 303. lapon 9 szakaszos Mária ének; Eorully dicsosséges szép szuz.)

12. *Szüz Maria kegies anyja.* 15a—16b lapon, 12 szakaszból álló Mária ének. Versfőiben: Szeredi Maraod. (Kisdi: C. C. 1651. „Ranolder kiadás“ 166. lapján 13 szakasz, versfőiben: Szeredi Martod; Kájoni I. 1676-ban 392; Kájoni II. 1719-ben 320. lapon 13 szakasz; versfőkben: Szeredi Marton, nota: Aldott gyumolese szep Szuznek; Magyar Könyvszemle 1895. 301.)

13. *Urnak szolgálai no dicirietek.* 16b lapon, egyetlen kezdő szakaszból álló töredék. (Protestáns szöveg. Váradi Énekeskönyv 1566; Szegedi Gergely 1569, 1579, 1590; Dávid Ferenc 1568 (?).

14. *Urassagok feicdelemsegek.* 17a lapon. Töredék. Elmélkedő ének 5 szakaszból álló vége.

15. *Oh uristen tekincs hozzank.* 17b és 18a lapon, Istenről szóló 8 szakaszból álló ének. (Váradi 1566; Szegediek: 1569, 1579, 1590; Dávid Ferenc 1568; Illyés István 1693; itt legelőször kottával.)

16. *Felseges In hozzád kiattunk.* 18b—19a lapon, Istenről szóló, 12 szakaszból álló ének. (Váradi 1566; Szegediek: 1569, 1579, 1590; Dávid Ferenc 1568; Kájoni I. 1676-ban 628, és Kájoni II. 1719-ben 535. lapon 12 szakaszos „soltar“, nota: Követi vala.)

17. *Wedd el Uristen rulunk haragodoi.* 19a—19b lapon, Istenről szóló, 6 szakaszból álló ének. (Váradi, 1566; Szegediek: 1569, 1579, 1590; Dávid Ferenc

1568, Todorescu töredék 1573, Agyagfalvi kézirat 1642, Viski-kézirat 1697, hangjegyekkel Illyésben először 1693.)

18. *Idvezítőnknek szent anyja.* 20a—20b lapon. Hat szakaszból álló Mária antifona. (Kisdi: C. C. Ranolder-kiadás 21. lap.)

19. *Jesus szerelmünk es idvessegünk.* 20b—21b lapon. Két kezdő és két befejező szakasza Jézusról szól, középső része 22 sorból álló, Máriáról szóló litánia. (Kájoni I. 1676-ban 378; Kájoni II-ben 1719-ben 307. lapon.)

20. *Mivel mar be estevedet.* 22a—22b lapon, öt szakaszból álló esti ének. (Kájoni I. 1676-ban 532; Kájoni II. 1719-ben 446. lapon.)

21. *Szüz maria xtus anyja.* 22b—23b lapon, 8 szakaszból álló Mária ének. (Kisdi: C. C. Ranolder-kiadás 147. lapján; Kájoni I. 1676-ban 376; Kájoni II. 1719-ben 304. lapon. Nota: O Maria virgo pia.)

22. *O dicső szüz ki szüzeket.* 23b—24a lapon, 5 szakaszból álló Mária ének. (Kisdi: C. C. Ranolder-kiadás 145. lap.)

23. *Dicsőült helyeken mennyei paradicsomban.* 24a—25b lapon, tíz szakaszból álló zsoltár. (Kájoni I. 1676-ban 635; Kájoni II. 1719-ben 539. lapon; Deesi kódex I. K. 1927. 72. lap 10 vszk; Dézsi: Balassa minden munkái II. 357; Vasáry: Péczeli Király Imre élete és énekei. Esztergom, 1907; Kádár énekeskönyv (Erd. Múz.) V. ö. Szabó T. Attila: Az Erd. Múz. Egyl. kézír. é. k. Erd. I. Szemle 1929. 284. Erd. Tud. Füzet. 20. sz. 6. és Kézir. énekeskönyveink 149.)

24. *Oh istennek szent anyja szépséges Maria.* 25b oldalon. Töredék. Mária-ének legelső szakasza. (Kezdősora nota utalásban Magyar Könyvszemle 1895. 302.)

25. *Spiritus sancte Deus.* 26a—27a lapon, a hiányzó kezdetű Loretói litánia.

26. *Kyrieelison.* 27b—30a lapon. A mindenszentek litániája latinul.

27. *Kyrieelison.* 30b—32a lapon. Litánia Jézus nevééről latinul.

28. *Te Deum.* 32a—33a lapon. Latin Te Deum. (Csikesobotfalvi kézirat. I. K. 1929. 212.)

29. *Az kerestenisegben igaz vallas az hitben.* 33a—34a lapon, 9 szakaszból álló adventi ének. (Kisdi: C. C. Ranolder-kiadás 18. lapján; Kájoni II. 1719-ben 13. lapon 9 szakasz.)

30. *Küldé az uristen, gyors es hü szolgálait.* 34a—35a lapon, 12 szakaszból álló adventi ének. (Kisdi: C. C. Ranolder-kiadás ? lap, 14 szakasz; Kájoni II. 1719-ben 3. lap, 13 szakasz.)

31. *Az atya uristen adamot hogi teremte.* 35a—36a lapon, 10 szakaszból álló adventi ének. (Kájoni I. 1676-ban 22. lapon, 10 szakaszos adventi ének.)

32. *Mi atiank vezeronk fiu In.* 36a—37a lapon, 7 szakaszból álló adventi ének.

33. *Küldeték szüz szent leanihoz In erőssége.* 37a—37b lapon, 4 szakaszos adventi ének. (A Csikesobotfalvi kéziratban I. K. 1929. 209. l. hasonló kezdetű ének van.)

34. *Resonemus pariter.* 37b lapon. Töredék. Latin adventi ének egy szakasza.

35. *Ez léz néktek az iegi rula.* 38a—38b lapon. Töredék. Kezdet nélküli karácsonyi ének 11 szakasza. (Kájoni I. 1676-ban 54. lapon. Mennyből jövők most hozzátok 14 vszk; Kájoni II. 1719-ben a 37. lapon, mint K. I.-ben.)

36. *Gyermek születék bethlehemben.* 38b—39a lapon, 9 szakaszból álló karácsonyi ének. (Kisdi: C. C. Ranolder-kiadás 25. lapján; Kájoni I. 1676-ban 34. lapon és Kájoni II. 1719-ben a 31. lapon 9—9 szakasz.)

37. *Jer dicirjük ez mai napon.* 39b—40a lapon, 9 szakaszból álló karácsonyi ének. (Kisdi: C. C. Ranolder-kiadás 35. lapon; Kájoni I. 1676-ban 40. lapon 18, a Kájoni II. 1719-ben a 60. lapon 18 szakasz; Batizi András R. M. K. II. 58.)

38. *Ez nap nekünk diciretes nap.* 40a—40b lapon, 5 szakaszból álló karácsonyi ének. (Kisdi: C. C. Ranolder-kiadás 37. lapján 6 vszk; Kájoni I. 1676-ban 41. lapon 6; Kájoni II. 1719-ben az 57. lapon vszk.)

39. *Christus urunknak aldott születesen.* 41a—41b lapon, 6 szakaszos karácsonyi ének. (Ethnographia 1900, 276; Körmendi-kódex I. K. 1928. 227.)

40. *Uristen veletek keresteniek.* 41b—42a lapon, 10 szakaszos karácsonyi ének.

41. *Uristennek szent fia ez nap nekünk születek.* 42a—42b lapon, 10 szakaszból álló karácsonyi ének.

42. *Ier mi dicirjük aldiuk.* 42b—43a lapon, 16 szakaszból álló karácsonyi ének. (Kisdi: C. C. Ranolder-kiadás 32. lapján 16 szakasz, kottás; Kájoni I. 1676-ban 38. lapon, 16 vszk; Kájoni II. 1719-ben az 55. lapon, 15 vszk. Hasonló szerkezet a Csikesobotfalvi kéziratban. I. K. 1929. 210.)

43. *Ah veghetetlen kegielnü.* 44b oldalon. Töredék. Két és fél kezdő szakasza az éneknek. Karácsonyi ének. A már többször említett három Kájoni műben.

44. *ban o napfeni o elet.* 45a lapon. Töredék. Midőn a szűz magzatját e. karácsonyi ének 5 és fél szakasza. (Kájoni: Cationale Catholicum I. és II. kiadásában.)

45. *A szűz szüle szent fiat...* 45b lapon, 3 szakaszból álló karácsonyi ének. (Kájoni három művében.)

46. *Gyermek születek bethlehemben.* 45a—46b lapon, 9 szakaszból álló karácsonyi ének. (Előfordul Kisdinél és Kájoninál.)

47. *Szeplőtelen szűz maria.* 46b—47a lapon, 7 szakaszból álló karácsonyi ének. (Előfordul Kisdi és Kájoni első kiadásaiban.)

48. *Szűz Maria ez vilagra.* Töredék. Karácsonyi ének három első szakasza. (Kájoni kiadványaiban; Ethnographia 1902. 88; Horváth Adám: Ötödfélszáz ének 417. V. ö. Erd. Múz. 1908. 253. Szegedi Lénártnál a 87. lapon.)

49. *Serkenj fel fiam.* 48a lapon. Töredék. Karácsonyi ének 6 utolsó szakasza. (Kájoni II. 1719-ben a 46. lapon, Csorda pásztorok kezdettel, 15 vszk. Vált. Ethnographia 1910. 80, jegyzetek is. Vikár Béla.)

50. *Wedd jo neven en szivemet.* 48b—49b lapon, 8 szakaszból álló karácsonyi ének. (Kájoni említett három művében.)

51. *Alugi fiam igi énékel.* 49b lapon, 2 szakaszból álló karácsonyi ének-töredék. (Kájoni említett három művében.)

52. *Alugial el en szülöttem.* 50a—51a lapon, Töredék. Karácsonyi ének utolsó 15 szakasza.

53. *Nagi öröm nap ez nekünk.* 51b—52b lapon, 7 szakaszból álló karácsonyi ének. (Kisdi: C. C. Ranolder-kiadás. 28. lapján Dies est letitiae. Nota eadem. 7 szakasz; Kájoni I. 1676-ban 35. lapon, 7 vszk.; Kájoni II. 1719-ben 33. lapon 7 vszk.; Gyöngyösi tordalék, Magyar Könyvszemle 1898. 229. Az éneket kiadta Alszeghy Zsolt: Gyöngyösi tordalék stb. Gyöngyös, 1914. V. ö. Szabó T. Attila: Kézir. é. k. 74.)

54. *Vdvözlegy vilagh valtoja.* 52b—58a lapon, 72 szakaszból álló ének. (Kisdi első, Kájoni két első kiadványában előfordul.)

55. *Végtelen irgalmu isten.* 58a—59b lapon. Töredék. Bőjti ének első részének 19. szakasza.
56. *Az ü nepének vetkeiert.* 60a—60b lapon. Töredék. Bőjti ének utolsó része 14 szakasz.
57. *Meghot vala buneinkert.* 61. lapon. Énektöredék.
58. *El veved rulunk haragiat,* 62a lapon. Töredék. Húsvéti ének utolsó 5 szakasza.
59. *Christus feltamada igassagunkra.* 62a—63. lapon, 14 szakaszból álló húsvéti ének. (Kájoni mind a három említett művében előfordul.)
60. *Feltamatt xtus ez napon, alleluia.* 63a—64a lapon; (Kisdi első, Kájoni két első kiadványában előfordul. Ethnographia, 1902. 89. Kibéd.)
61. *Feltamatt ami eletünk.* 64a—64b lapon, 5 szakaszból álló húsvéti ének. (Kisdi első, Kájoni két első, már említett kiadványában.)
62. *Nagyra czudalkoznak vala.* 65a—66a lapon. Töredék. Az aprószentek esetét tárgyazó ének utolsó 19 szakasza. (Kájoni említett három művében fellelhető; Erdéli Máté, R. M. K. Tára VII. 14; Gönczi é. k. 1635. 203; mint vízkeresztí ének a ref. énekeskönyvekben 1808-ig.)
63. *Mi diciriük ez mai napon.* 66a—67a lapon, 17 szakaszból álló vízkeresztí ének. (Kájoni két kiadványában előfordul.)
64. *Sszorniü halal ime hol all.* 67a—69b lapon, 19 szakaszból álló halotti ének. (Kájoni első és második kiadásában és Illyés említett munkájában előfordul.)
65. *Szegeny giarlo ember...* 69b—70b lapon. Énektöredék. Halotti ének első 9 szakasza. (Kájoni II. 1719-es kiadásában a 603. lapon kezdődő 33 szakaszos ének.)
66. *Az nemet egy felöl dullya...* 71a—72b lapon. Énektöredék. Búcsúztató utolsó része, 16 szakasz. Homonnai Györgyről szól; esterhaz maria szintén említve van benne, mint Homonnai felesége. Utolsó szakasza így van:

Az ezer hat sas ban hatvan kettödikben,
iram ez éneket keserüsegemben,
idvezült uramhoz valo hüsegemben.
nevem etis hagian ezen enekemben.

67. *Embernek éléte mely hamar.* 72b lapon. Töredék. Halotti ének legelső vszk.
68. *A trombitak meg harsognak.* 73a—73b lapon. Töredék. Halotti ének 17 szakaszból álló vége.
69. *Kerlek es intlek mostan tegedet.* 74a—74b lapon. 8 szakaszos ének az utolsó ítéletről. (Kájoni I. és II. kiadásában 16, illetve 14 szakasz; Bornemissza é. k. 1582. LXVIII; 1592-i é. k. 156. l. és ennek későbbi kiadásában; Illyés István: Soltári énekek, 1693. 147; Huszár Gál é. k. II. r. XXb l.; Váradi é. k. 1566. R. M. K. Tára VIII. 9; Vegyes kolligátum. Kézirat Erd. Múz. 3204. sz. Vö. Szabó T. Attila: Az Erd. Múz. Egyl. kezir. é. k. Erd. I. Szemle 1929. 304. és Erd. Tud. Füz. 20. sz. 26. U. a.; Kézir. énekeskönyveink. 204.)
70. *Edes kedves aniam teged is istennek...* 75a lapon. Töredék. Főrendü egyén búcsúztatójának utolsó 7 szakasza.
71. *Oh meli cudalatos Isten az te dolgod.* 75b—76a lapon. Búcsúztató. Ungvári kis gyermekről szól 11 szakaszban.

72. *Christus fel tamada.* 76a—76b lapon. Húsvéti ének 6 szakasszal. (Kisdi és Kájoni valamennyi említett műveben megvan.)

73. *Zengjed nyelvem dicsőséges Ur Testenek.* 76b—77a lapon. Szentségi ének.

74. *Fel vitetett magas menyországban.* 77a—79a lapokon. Mária ének 22 vszk. (Kisdi első és Kájoni két első kiadványából ismeretes.)

75. *Vdvezlegi Maria tengernek cillaga.* 79a—79b lapon. 7 szakaszból álló Mária ének. (Kisdi első, Kájoni két első kiadványából ismeretes.)

76. *Edes iesus szüzeknek viraga.* 79b lapon. Töredék. Jézusról szóló ének első másfél szakasza.

77. *Ezen mys orvendezünk.* 80a lapon. Töredék. 2 szakasz.

78. *Ne szaly perben en velem.* 80a—81a lapon. Zsoltár 13 szakasszal. (Kájoni II. kiadásában az 513. lapon 13. szakasz; Vasáry D.: Péczeli Király Imre énekei Esztergom, 1910. 54; Kuun kódex I. Közl. 1916. 56. 13 vszk. Ráday Gradual. Kézirat. I. K. 1926. 109. Illyés említett művében.)

79. *Hogi ierusalemnek draga templomat.* 81a—82b lapon. Zsoltár. 18. szakasz. (Kájoni két első kiadványában előfordul; Günczi é. k. 140; és Kuun kódex I. K. 1916. 56.)

80. *Mikor sinacherib az ierusalemel.* 82b—84b lapon. Töredék. Zsoltár 5 vszk. (Kájoni két első kiadványában előfordul; Mihály deák kódexe. Egy. Phil. Közl. 1888. 64; 1885. 158; Brassai kódex M. Tört. Tár 1896. 123; Szinyei Gerzson verseskönyvtöredéke. I. K. 1918. 73; Vasady kódex 85a—86a. I. K. 1913. 18; Szegedy Gergely é. k. 1569. 161. Nótautalás. Thaly: Vit. énekek I. 249. Dallammal először Illyés említett művében. Fontos dallam!)

81. *io lehet bünökkel sok cele kedettel.* 84a—84b lapon. Töredék. Zsoltár vége.

82. *Uristen az en imadsagom.* 84b—85b lapon. Zsoltár. 12 vszk. (Ma is használt ref. zsoltár. Talán a Szenczi Molnár Alberté?)

83. *Haragodnak nagy voltaban.* 85b—87b lapokon. Zsoltár 21 szakasszal. Ismert.

85. *Ekes dolog dicirni uram felsegedet.* 87b—88b lapon. Zsoltár 10 szakasz.

86. *O bagiatl lélek, buval gondall.* 88b—89b lapon. Zsoltár 10 szakasszal. (Komáromi énekeskönyv. Egy. Phil. Közl. 1899. 210. és 430; Ács: Zöngedező mennyei kar 1695. 431.)

87. *Szent Istvan kiralirul valo Ének.*

Én régen világok fenie.
boldogsagnak tellies szine
magyarország hivek attya.
magyar istvannak leania.

Megépett sivem sirasat.
kőnivező szemem forrasat.
kihez haiesam bus szivemet,
rabságban faratt én éltémét,

Iut megegiser iut esemben.
két paisom lakik meniben,
mariával sent kirallya.
en kiraliom most mellem ally.

Tekines meg bar orsagodat.
regenten kedves varadot,
templomit korniül az ellenség.
bennek lakik eretnekseg.

Magyar atiatul fiaid.
elpartoltak te leanid.
az istentelen magiarnak.
nevezi magát leaniodnak.

De romlása megmutattia
hogi nem magyar istvan attia.
mi te oltvanid valanak.
nagi dicsőségben allanak.

De mihelt szent kertetből,
igaz hitednek töverül,
eretnység agat évé,
ottan férges giükeret vere.

Innen orsagod rablasa.
varaidnak pustulasa.
minden része mar conkan all,
insegeben usz cak meg nem hal,

Naponkent arad veselye,
cak pustassag minden helye.
ellenségek kardgia elit,
rabaltattya ontia verit.

Szép varosit tűz emesti,
kü falait korom festi,
az faluk tűzben lobognak,
köztünk poganiok dobolnak.

Meddig azért harag semed,
orsagodra fordul kedved,
nem tagadhatod orsagod
noha partos de josagos.

Szany meg azért szany meg kiraly.
kedves orsagod melle ally,
arva feiem szent szemedet,
regen varia te kedvedet,

Előtted szívem kiontva,
szent öledben feiem haitva.
édes atiam en kiralyom.
add meg egiszer még ezt latnom.

Egi hit legien orsagodban.
ama regi io hazankban.
életem hozzat nem kerem,
bareak ezt az egi iot eriem.

88. *Lasd meg uram en igiemet.* 91a—91b lapon. 12 szakaszból álló zsol-tár töredék. (Szegedi említett műveiben és Kájoni két első kiadásában.)

89. *...es ersénietek...* 92a lapon. Töredék. 75 szakasznyi befejezés.

90. *Magiarsag, romlott ág, rendedben nincs iosag.* 92b—93b lapon. 17 sza-kaszból álló világi ének. Ismeretlen, legalább az általam ismert irodalom-ban nem találom. Utolsó szakasza:

Buiokban banatban ezt iram gondomban
hatsas felet ezerben
ötvenhat estendőben
segeni legeny végékben.

91. *Az tenger fövenie ki sok.* 93b—94b lapon. „mike ioseph“-ről szóló halotti búcsúztató. 21 szakasz. Előfordul benne az 1636-os évszám és Macs-kasi nemes illona név. (Thaly: Vitézi énekek, II. 27.)

92. *Sokszor uram fuhaskodom.* 95a—96b lapon. 24 szakasz. Ismeretlen.

93. *Jai segeni novenak buidoso barkaia.* 96b lapon. Töredék. (Balás kódex. Kolozsvári un. koll. 1183. sz.; Szabó T. Attila: Kézir. é. k. 116.) Meglepetéssel és nagy örömmel hallottam ezt az éneket az udvarhelymegyei Lövete köz-ségben. Az egész falu népe könyv nélkül tudja és éneкли. Az énekről külön értekezést írtam, mely egyelőre nálam kéziratban van. A „Jaj szegény Nóénak bujdosó bárkája“ kezdetű ének dallama még sok mondanivalót rejteget a magyar zenei világ számára.

94. *Israelnek sent istene ki lakozol.* 98a—99a lapon. 18 szakaszos zsol-tár. (Lipcei kódex, I. K. 1916. 307., 317. 22 négy soros versszak.)

95. *Forog az szerencse.* 99a—101a lapokon. Világi ének. Versfőiben: Fe-rendum et sperandum. 19 szakasz. (Thaly: Ir. és művelt. tanulmányok 178; Notautalások Balassánál 47; Thaly: i. m. 199. I. K. 1915. 445.)

96. *Serencset próbaltam.* 101a—101b lapon. Világi ének 13 szakasszal amint következik. (Mátrai kódex, Thaly: Vit. Énekek, I. 204.)

Serencsét próbaltam
catakon forgottam
vitéz tarsaimmall
vigan vagdalkoztam.

Tengeri háboru
megemest a sok bu
oh mely igie fोगiott
arva vagiok mar én,

az pogani törökkell
mint ellenségemell
batran semben mentem
vitéz legeniekkell

Vallyon mikor látom,
io akaroimot
vallyon mikor latom
lako szép hazamot,

sok fuhaskadassal
giakor ohaitassal
mulatom időmet
keserves sok buval.

Vaiha tündér volnek,
testem hogi eltűnnek,
bizoni elrepülnek
messe földre mennek

A szép hirrell nével
mint ragiogo finiell
mit hasnalok immar
szép becsületemell

Tarsaim tarsaim
serelmes tarsaim
hova löttetek el
io vitéz barátim.

Jadeik a szerencse
örül veseliemen
hogi az vot iutalma
niomorut feiemen.

No had iarion az bar
cak isten tarcon meg
hordozon io uton,
az hova ohatod,

Atkozott irigim
ugian ram dühöttek
niomorult sorsomon
tombolnak örülnek,

Ez eneket serzé
az ott vize mellet
fogaras várában
igi iffiu magaban.

Nevét feliedsette
az versek feieben
oltalmazzon Isten
mindent illien butul.

97. *Szep nap kelet felöl fenlő.* 102a—103a lapon. Ismeretlen világi ének, mely 16 szakaszból áll és versfőiből a szerző neve: Stephanus Horvat olvasható ki. Íme a vers:

Szép napkelet felöl fenlő pannoniám
ki régen ugi fenlél mint giemant es cristaly.
fel kell immár venned nagi sűrű gias ruhád
mert Isten haragja szalla hamar read.

Tündöklő planétám kedves lakohazam,
veled kell szenivednem, nagi sziv fuhaskodvan
arvassagra penig hamarsagra iutvan
ellenseg kezébül nagi rabsagra iutvan.

Ez előtt intet volt ezerhatszáz után,
 estendőszám szerint ötven nioczbán irván,
 próbált akkor az ur csak az eggik számban
 hogiha iobbulunke azoknak példaian,

Parancsolatit hogi megkezdők vetni
 leguionnan ismég a bünre sietni,
 Istennek ostora iobban nevelkedni,
 az egbül mireank mint tüzes nyl szalni.

Hatalmas ellenség hogi el kezdte iüni,
 mint ierusalemet titus meg sallani.
 sok súp küfalait el kezdé rontani,
 azután az népet még ölni levágni

Az tatar falunkat torok városunkat,
 egeti pustittyá gioniorü hazankot,
 kötösve visi el atiankot s aniankot.
 kiknek hideg tetemetis már mi nem lathattyuk.

Nem külömben reank hogi elkezdte iüni
 mikor az istentül nemis tuttuk varni,
 akkor az ellenség mireank indulni
 édes szép hazankot elkezdé rontani.

Vigassaggal betölt gioniorü ideink,
 nagi niomorusagra hailando iavaink,
 az tatar nemzetség fene dühösségink
 szanniad meg uristen nagi niomorusagink.

Siralmas lött Uram az ora sokaknak,
 kik holt gyermekeket az sirban nyomtanak,
 melyek az pusztan csak el hanyatattának
 im azoknak attyok mely orszagra iuttak

Hol egi madarak hol pedigh az vadak,
 ragiak az testeket edes magzatinknak
 iszak az verek attyank fiainak
 kik az ellenségtül kardra hanyattattak,

O nagy itiletü igaz menybeli ur,
 kik nyavalyáinkban te hozzád kialtunk,
 sok szívszakadok arvak az kik vagyunk,
 kik ez nagi rabsagra körözve haytattunk

Romlando barkaban avagi koporsóban
 az kis gyermekeket iai rakhattak volna
 keserüségkre megis sok aniaknak
 ez a nagi siralom meg sem eset volna.

Volt ime oly anyya ki edes leanijat,
 siratni akarva reaiá haitota
 masfelől az tatar az kariat megh kapta,
 haiat ki szagatvan földre ki haitva,

Az kis gyermekeket mind kerben rekeszték
 melyet kegyetlenül reaiok egetek
 sok edes anyjoknak szíve keseredet
 im könyvezes nélkül ezeket hogy nezed

Tanoljon az lelek az ki megh ez nepnek
 kezeben nem akat, szolgálion Istennek
 buzgo szeretettel lelket az Istennek
 bekes eget Úram ez kis darab földnek,

Siralmasan sira egy iffiu magaban,
 az ki ez eneket rende le vers szamban,
 az tatarok miat orszagat romlasban,
 nevitis nem mere mondani vers szamban,

Banatimban vigasztaly megh kegyes Isten,
 legy vezerem, taplaloia legy otalma hiveidnek segedelm.

98. *Banatimban vigasztaly megh.* 103b lapon. Töredék. Világi ének leg-
 első szakasza.

99. *Tehát kik lestünk szavadra.* 104a lapon. Két szakasz ismeretlen
 töredék.

100. *Egek királynéja.* 104a lapon. Ismeretlen ének 2 szakasza. Töredék.

101. *Felséges Isten.* 104a lapon. Töredék. Ismeretlen.

102. *Ne feledkezel.* 104a lapon. Egy szakasz ismeretlen töredék.

A 102 sorkezdetből könnyű megállapítani, hogy katolikus kéziratos énekeskönyvről van szó, mely a *De tempore* beosztás szerint az egyházi évnél megfelelően halad. Ebben is követni látszik az időben előtte egyetlen nyomtatásban megjelent énekeskönyvnek a rendjét.

A kéziratos értékét csak növeli a néhány világi ének. Ezeknek feldolgozása, ismertetése és értékelése a szakemberek feladata, akik bizonyára nemsokára késnek a régi értékek közkinccsé tételével.

Zemlény János kéziratos katolikus magyar szempontból rendkívül becses és fontos. Az 1668-as esztendő a katolikus népnek terén nagy időt jelent, hiszen előtte az 1651-ben megjelent Kisdi-féle *Cantus Catholici* ismeretes csupán. Kéziratban is csak a Jancsó Benedek-kódex (1631) előzi meg, s így értéke annál inkább nő. Forrása lehetett a Kájoni-féle *Cantionale Catholicum*-nak és az őt követő nyomtatásban és kéziratosokban fennmaradt műveknek.

Mindenesetre ez a kéziratos is a katolikus magyar népnek tényének és létének beszédes bizonyítéka. További szorgos kutatásokkal igazolni lehet majd, hogy a katolikus élet első öt százada sem múlt el magyar népnek nélkül.

A kéziratos birtokomban van.

Domokos Pál Péter.

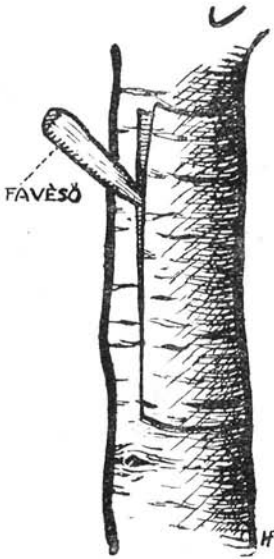
Udvarhelyszéki mesterségek.

A Székelyföldön nagyon sokféle mesterség van elterjedve, köztük számos olyan, amelyet más helyeken sehol meg nem találunk. Itt is különösen Udvarhelyszék földjének mostohaasága fejlesztette ki fokozott mértékben a nép ügyességét, leleményességét, ipari és művészi hajlamait a legváltozatosabb mesterségekben. Ez részben kárpótolja e vidék lakosságát abban, amit a természet megtagadott tőle.

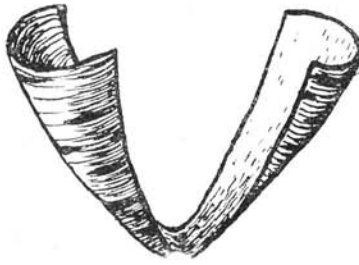
Házimunka.

Cseresznyefakéreg kászu készítése Sükőben.

Tavasszal, amikor a fákban a nedvkeringés megindul, bicskával megvágják a vastagabb cseresznyefák kérget kb. 80–100 cm hosszúságban és 20–30 cm szélességben, majd ezt egy kemény fából készült véső-forma segítségével lehántják a fatörzsről. A lehántott kérget közepén összehajtják a nélkül, hogy megtörne, s két oldalát *pattanott kávéval* összefűzik. (1. és 2. ábra.)

1. A vadcseresznyefa kérgeinek lehántása.

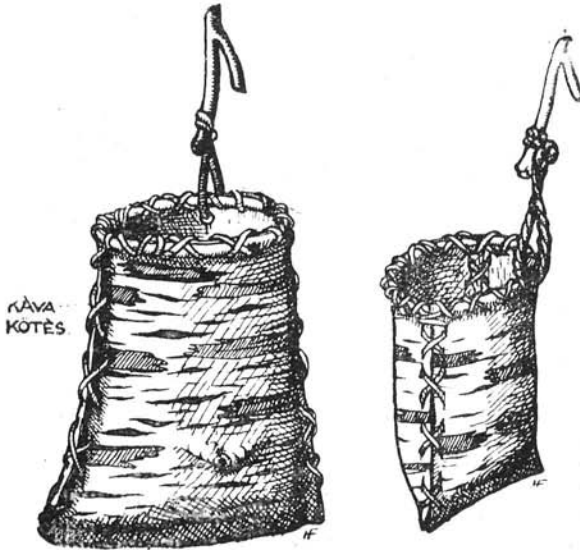
2. A meghajtott kéreg.

Kávéat mogyorófából vagy „csüknye“ rózsából (vadrózsa) pattintanak. Ez úgy történik, hogy előbb a mogyorófa vagy a „csüknye“ zöld héját levakarják, aztán megkopácsolják, mire az utolsó évgűrű letöredezik; ezt aztán vékonyra és hajlékonyra faragják. Az összehajtott kérget kétoldalt kb. 2–3 ujjnyi távolságban bicskával meglyukasztják s a lyukakon keresztül fűzik a kávé X alakban. Felső peremére belül egy fél-gömbölyűre faragott mogyorófát szorítanak azért, hogy a kérget kerekén kifeszítse; ezt szintén kávéval sűrűn hozzáfűzik a kéreghez. (3. és 4. ábra.)

A cseresznyefakéreg kászu mérete leginkább 40–50 cm magas és 20–30 cm széles szokott lenni. Ez az úgynevezett szedőkászu. Ritkábban s inkább régebben készítettek 1 méterest, sőt még magasabbat is. Kisebbit (25 cm) csak a gyermekeknek csinálnak.

Gyümölesszedésre azzal teszik alkalmassá a kászut, hogy felső szélén átlyukasztják és *kankót* (kampót) kötnek reá; ezzel könnyen felakasztható a faágra.

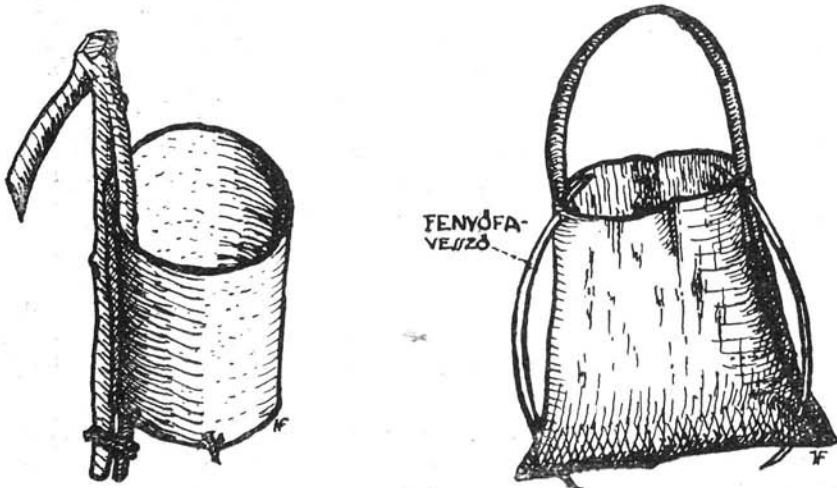
Kászut Sükőben (Údvarhely megye), ebben a cseresznyetermelő faluban, majdnem minden gazda készít magának. Elsősorban cseresznyeszedésre és tartásra, de másfajta gyümölcs szedésére is használják. Különösen kézzel szedett almát, szilvát, néha zöldséget, borsót, fuszulykát vagy aszaltszilvát tartanak benne.

3. 4. Cseresznyefa kéregkászu Sükőből.

Érdekes, hogy ezt a hasznos, nagyon tartós (évtizedekig is eltart), könnyű és olcsó használati tárgyat ebben a formájában mennyire nem ismerik és nem használják más falvakban. Egy sükei atyafi, ismervén a kászu jó tulajdonságait, elhatározta, hogy vásárt csinál vele. Elkészített belőle egy szekérre valót s elhajtott a szomszédos nyikómenti cseresznyés vidékre, hogy ott eladja. A vásár nem sikerült, mert a nyikómentiek nem vállalták a kászut. Ők kosarat használnak.

Ekkor az egyszer akart a kászukészítés mestersége felemelkedni a „házi-

5. Bükkfa kéregkászu Bögözből.

6. Fenyőfa kéregkászu Békásból.

ipari rangra“. De nem sikerült. Így továbbra is házimunka maradt. (5. és 6. ábra.)

Háziipar.

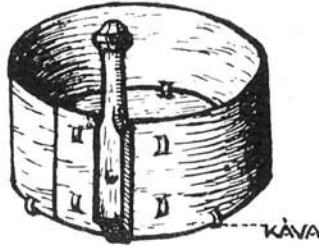
Kéregvéka készítése Siklódon.

Csak olyan vastag bükkfából lehet készíteni kéregvékát, amelynek átmérője legalább egy méter. Erre lemérik a 8 arasz (szinte 2 méter) hosszúságot és itt elfűrészelik, majd *szeffel* (éssel) *csetérekre* (hasábokra) hasogatják. Bárdoló fejszével egészen vékony deszkává faragják a hasábokat; ezután egy kis padon, a deszka végén ülve, addig gyalulják, amíg legalább egy félcentiméter vagy még vékonyabb lesz. Ez igen erős munka. (7. ábra.)

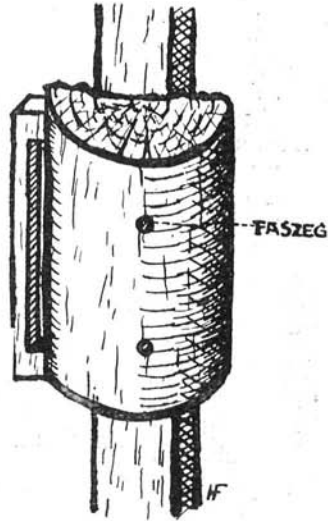
Most következik a kéreg meghajlítása. Nyitott tüzelőnél, szén fölé tartva, kissé megsütik, amíg megpirul, s akkor forró vízzel meglocsolva, megkonkorodik. (8. ábra.) Így kerül a *vékahajtóra* (9. ábra), mely a szoba közepén van felállítva. Ez egy vastag rúd, a mennyezet gerendája és a padló közé beszorítva s

7. Bárdoló, vagy faragó fejsze.

8. Kéregvéka.

9. Vékahajtó.

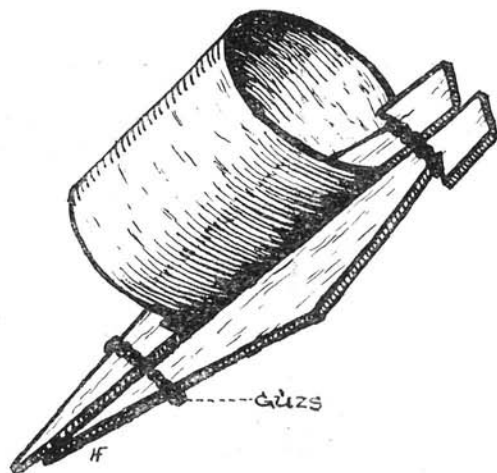
alant jól megpöckölve. Erre van rá erősítve, 2 faszeg segítségével, egy félhenger alakú, kb. 50 cm hosszú és 20 cm sugarú fatuskó; ez a tulajdonképpeni *vékahajtó*. A megkonkorodott *deckát* erre azonnal ráfeszítik, mert ha kihül, könnyen törik. Egyszerre, gyorsan egymásután 40–100 darabot szoktak meghajlítani.

Innen kerül a *csiptetőbe* (10. ábra.), ahol 2 nap és 2 éjjel áll, amíg kiszárad. A csiptető két, kb. 50–60 cm hosszú, e célra faragott farúd; közéjük beszorítják a meghajlított kérget s két végén *gúzs*sal összekötik. (10. ábra.) A gúzs venyigéből, *porong*- vagy fűzfából készül. Az így kiszáradt és összehajtott kéreg két végén egymásra húzva (kb. 15 cm-re) 2–2 helyen átfúrják egy *likasztó* (11. ábra) segítségével és behúzzák a kötővesszőt, amely kétszer átdűgva beleszorul.

A kötővessző szinte karvastagságú, 2 arasz hosszúságú juharcából készül, amelyet fejszével 2-be, 4-be és 8 részre hasítanak fel, majd késsel leszorítva *megszárolják*, vagyis vékonyra faragják. Frissen használva jól hajlik, de ha megszárad, törik; ilyenkor *felengesztelik*.

Ezután következik a *befeneklés*. Fejszével a *cömpöt* (tökét) többfelé hasítják s a faragó fejszével kb. $\frac{1}{2}$ – $\frac{3}{4}$ cm vastagságú és 50 cm hosszúságú *dec*kát faragnak ki. Erre ráhelyezik a már összekötött kérget és a *vékajegyző*-

vel reácirakalmazzák területét. A vékajegyző egy kb. 10 cm hosszú hegyes vasszeg-féle. A jelzésnél körülfürészelik és ráspollyal pontosan a cirkalomig reszelik. Most az összekötött kérget úgy helyezik a fenék-deckára, hogy a törzsből kivágott fa bele legyen alul s külső része felül. Így fenekét fejszé-vel beütik annyira, hogy kis *onterája* (pereme) maradjon s átlyukasztva, kö-tővesszővel bekötik. Csak most tehetik fel a *fület*; ezt szintén kemény fából faragják ki és hornyolják mindkét oldalán addig, míg összeér a két vágás, majd kézzel vagy kitérítőkkel tisztítják. (12. és 13. ábra.) Ekkor rámerik a véka oldalára, s belső ágát egy ujjnyival kurtábbra hagyva, beütik arra a helyre, ahol a véka szélére egy kis berovást tettek. Végül a nyelet, az oldallal együtt átlyukasztva, egy faszeggel megerősítik. A faszeg fenyőfából készül, mert ez nem hasítja el a kemény fát.

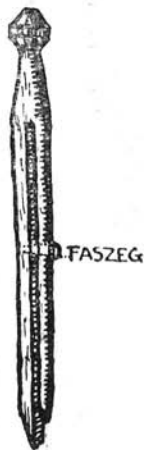

10. Kéreg a csiptetőben.

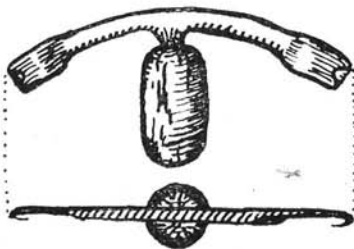

11. Likasztó.

Mint a legtöbb hasonló mesterséget, ezt is télen végzik, amikor egyszerre legalább 150–200 darabot készítenek el. Ennyi egy területre, vagyis egy szekérrel. Így szekérral viszik vásárra; faluba inkább, mint városba (Marosvásárhely, Ludas stb.). A városban pénzért árulják s a 200 db-ért legjobb esetben 3.000 lejt tudnak szerezni. Leginkább azonban falun gabonáért cserélik el; amennyi búza belefér, annyiért adják oda; kukoricával kétszer kell megtölteni.

12. A véka nyele.

13. Hornyoló vagy fáncoló.

Többféle nagyságú kéregvékát szoktak készíteni. A legnagyobb mintegy 40 cm átmérőjű; ez 16 kupás s kb. 23 liternek felel meg; azután következik a félvékás, ez 8 kupás (11 és $\frac{1}{2}$ l.), majd a 4 kupás; végül a 3, 2 és 1 kupások a legkisebbek.

Ezt a vékakészítést már csak olyan eldugott és hagyományhű falu tudta megőrizni, mint Siklód, ahol még van egy pár mestere ennek a régi foglalkozásnak. De ők is csupán egy embert ismernek, aki igazán ért hozzá. Ez az ezermester Csején egy Szolokmán túl levő, pár házból álló kis helységben éli remeteéletét.

A favilla és gereblye készítése Telekfalván.

A favilla készítéséhez, ősszel vagy tavasszal, olyan fiatal és egyenes nyírfát használnak, amelynek a töve *varas* (kipattogzott). Héját kézzel lehúzzák, és tövét (varas felét), amely rugalmasabb, elvékonyítják, illetve meghegyezik kb. 1 cm vékonyra. Ekkor 3 előarasz (kb. 45 cm) lemérnek a hegyes végétől, mely a villaágas hosszát adja; ezt kell meghajlítani. Ezért hegyes felét beteszik a *gerezdbe* (az épület kiálló gerenda végei közé), s nyelét lefeszítve megkötik. Így kifeszítve áll a készülő villa addig, míg a fa ki nem szárad. Száraz időben egy hét is elég, máskor a kiszáradásra hosszabb idő szükséges. Sietős munka alkalmával rövid ideig marad kifeszítve. Ilyenkor a vásárra menő atyafi jól betakarja ujjasával az eső elől, hogy legalább az eladásig ne egyenesedjék ki.

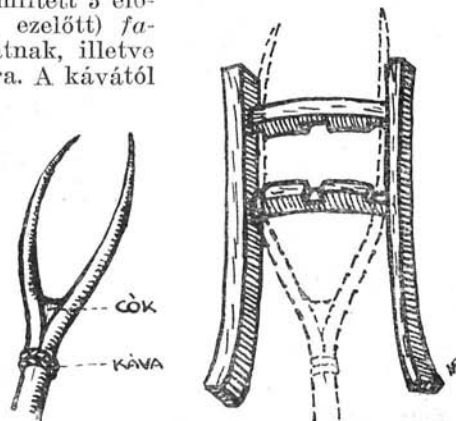
Ezután szorosan átkötik nyelét az említett 3 előarasz távolságban (újabbán dróttal is, ezelőtt) *fakávával*, melyet mogyorófából pattogtatnak, illetve hasítgatnak vékony, hajlékony darabokra. A kávtól a hegyéig óvatosan befűrészelik egy szer, vagy, ha háromágú villa készül, kétszer. Ekkor a nyele végét *megveti* vagyis beszorítja valamibe, s két térde segítségével széjjel feszítvén a befűrészelést, beszorítja az első *cókot* (ez egy 10–15 cm-es henger alakú fadarab), ez szétfeszíti, s csak ezután ütik be a másik *cókot* (*cókozni* mint igét is használják), mely szétfeszítve tartja a villát. (14. ábra.)

Az így elkészült szerszám az ú. n. *villahajtóba* (15. ábra) kerül. Ezt szintén otthon készítik el. A villahajtó rovásaiba beszorítják a villát, s az egészet felteszik füstre a padlásra, ahol legalább egy héttig vagy még tovább áll, hogy teljesen kiszáradjon. Természetesen minél több villahajtója van valakinek, annál több villát tud egyszerre elkészíteni. Egy jó dolgos gazdának pl. 50–60 drb. villahajtóban szárad egyszerre az új szerszám. A füstől lekerülve ismét kihengezik és az egészet kézzel végig faragják, illetve megtisztítják a befűrésztől. Ekkor végleg elkészült a villa.

Háromágú villát kevesebbet csinálnak. A villahajtóban azért van a közepén is a harmadik ágának egy rovás. Ez alkalmasabb apró szénagyűjtésre és szekérre rakásra.

Gereblye készítése.

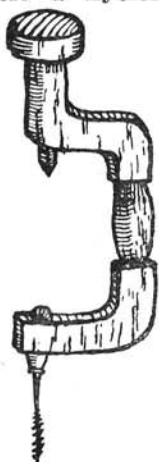
A gereblye három alkotórészének elkészítése külön-külön történik. 1. Legfontosabb a *feje*. Erre a célra a jávor-, fűz-, bükk-, vagy juharfa vékonyabb részét vágják le ősszel vagy nyáron. Ebből 70 cm-es hosszú darabokat fűrészelnek le, kézzel és gyalu segítségével simára húzzák úgy, hogy a keresztmetszet téglalap alakú legyen. A szélesebb oldal középpontjában egy *likat* fűrnak az általuk készített *furuvál* (16. ábra), amelybe majd a nyelét erősítik be. Innen egyenlő távolságokra mindkét oldalra 9–9, összesen 18 kisebb, kb. 1 cm átmérőjű lyukat fűrnak a gereblyefogak részére. A középtől a negyedik lyukhoz a nyél felőli oldalra erősítik be a kávat, melynek felső

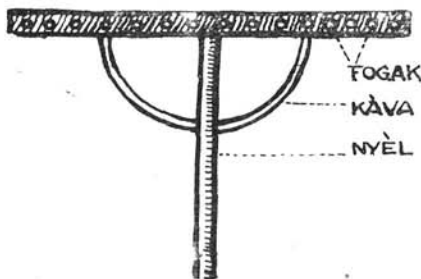
14. Favilla.

15. Villahajtó.

fele a nyelen halad keresztül körülbelül 20 centiméter magasságban s erősítésül szolgál. (17. ábra.) A káva mogyoró- vagy fűzfából készül. Ezt is külön kell kávahajtóban tartani, amíg erre alkalmassá válik. A kávahajtó egy rövid kis létrához hasonlít, kb. 2 méter hosszú és 35 cm széles; ennek fokaik közé feszítik be a meghajlított vesszőket. 2. A *gereblyefogakat* kézzelvonóval

16. Furú

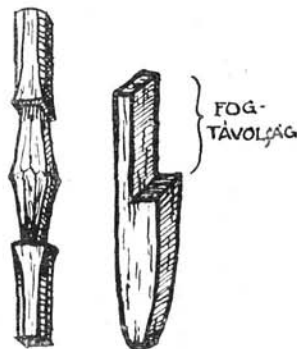

17. Gereblye feje.

négyszögűre húzott mogyorófából csinálják. 4 ujjnyi távolságokra bicskával beróváásokat tesznek és kihégyezik, s hogy még pontosabb legyen a fogak hossza, *fogmérőt* használnak. (18. ábra.) Jó munka idején vékszámszámra állanak az elkészített gereblyefogak. 3. A gereblye *nyele* 2 m hosszú fiatal

mogyoró- vagy fenyőfából készül, melyet kézzelvonóval tisztítanak le a héjától. A villa és gereblye készítése, mint a legtöbb háziipari mesterség, rendszeren téli munka szokott lenni. Ekkor ugyancsak érvényesítheti, egyben

fejlesztheti is mindenki ügyességét és szorgalmát. Egy télen a jól dolgozó atyafi képes megcsinálni 3000 drb. villát és 1500 drb. gereblyét is. Ez nagy teljesítmény. Természetesen ezt csak a legkitűnőbb mesterek tudják megtenni. Átlag kb. a fele darabszámot érik el. A villát sokkal szívesebben csinálják, mert egy fából van és készítése könnyebb munka. Általában a Székelyföld oly helyén, ahol megvan a szükséges anyag (nyírfa, mogyorófa), még házilag készítik e szerszámokat. Nagyobb mennyiségben piacra elsősorban a telekfalviak szállítanak. Ők már régóta híres faragók. Ezt a készséget valószínűleg a falu környékén termő alkalmas faanyag fejlesztette ki bennük. A télen elkészített szerszámokat tavasszal szárítják ki és vizsik vásárra. Szent János napján 800–1000 tarabot egy szekérré raknak — néha két-két gazda társul — s elindulnak vásárra. Főleg Segesvárra, Kereszturra, Udvarhelyre vagy Vásárhelyre járnak. Az eladási ár bizony elég olesó, a gereblye 12-től 20 lejig a szerint, hogy milyen szép példány. A villa még olesóbb is szokott lenni, csak a hármás ágú drágább, kb. 25 lej. De így is tekintélyes összeg szokott összegyűlni, mert a telekfalviak rendszeren mind eladják a készletüket, ahogy ők mondják: „amíg nekik van, addig máséhoz hozzá se nyúlnak a vevők”, mert a többieké mind nehezebb, még sem olyan tartós. A vasvilla és a vasgereblye egyelőre nem is számíthat versenytársnak a faeszközök előnyeivel szemben. Természetesen a jó vásár után áldomás következik. Hazatértükben gyakran meggonoszodnak, egyszer még az alispánt is megverték, aki valami birtokügyben nem méltányosan bánt el velük. Általában a „gereblyés emberek” félelmetes hírben állanak, — ahogy mondják — még a csendőr is fél tőlük.

18. A készülő gereblyefogak és a fogmérő.

Gombák a Székelyföldről.

(Második közlemény.)

A Székely Nemzeti Múzeum jubileumi Emlékkönyvében megírtam mindazt (Első közlemény), amit a Székelyföld gombáiról 1929-ig megtudnom sikerült. [Megemlékeztem azokról, akik MATYUS ISTVÁNTól (1787) kezdve az Emlékkönyv megjelenéséig a Székelyföld gombáinak ismeretéhez adatokkal járultak hozzá. Mindössze 161 gombafajt tudtam felsorolni. Most is csak azt írhatom, amit 1929-ben írtam: „A Székelyföld hatalmas erdőségei, csodás lápjai, dús kaszálói és megművelt területei még tömérdek gombafajt rejthetnek magukban, köztük kétségtelenül teljesen ismeretleneket is.“ Éppen ezért rendkívül hálás feladat volna a Székelyföld gombáinak alapos felkutatása. A megfigyeléseket ki kellene terjeszteni a gazdasági növényeknek gombakozta betegségeire is. A gombák ott használatos neveinek pontos feljegyzése is érdemes feladat volna.

BÁNYAI JÁNOS tanár vállalkozott arra, hogy, amennyire egyéb elfoglaltsága megengedi, a gombákat is gyűjteni fogja. Ezek sorában több érdekes faj is található. De a legközönségesebb fajok is értékesek, mert ahhoz a kevéshez, amit a Székelyföld gombáiról tudunk, ezek is fontos adatokat nyújtanak.

Az alábbi felsorolásban 52 olyan gomba van, amelyet új adatként csatolhatunk az eddig ismert 161 fajhoz. Ezzel a Székelyföldről eddig ismert gombák száma 213-ra emelkedett.

A felsorolásban mindazokat a gombákat, amelyek mellett a gyűjtő neve nem szerepel, BÁNYAI JÁNOS gyűjtötte.

Mivel a nagyobb termetű gombák, mint pl. a kalapos gombák, gondos megőrzése nagyon körülményes, azért meg kell elégednünk azokkal a gombákkal is, amelyeknek gyűjtése és eltevése nehézséggel nem jár. Ilyen gombák azok, amelyek a növényekben élőködnek, vagy már elhalt növényi részben, pl. elszáradt levélen vagy száron találhatók. Ezek a gombák rendszerint igen kicsinyek, a legtöbbször csak mikroszkóppal vizsgálhatók, mégis könnyen vehetők észre, mert a növényen feltűnő elváltozásokat idéznek elő. A levélen vagy száron többnyire színes, vagy fehér, elszáradó és gyakran kilyukasodó foltok jelzik a gomba jelenlétét. Olykor fehér, lisztes bevonat (lisztharmat), vagy fekete kormos lepel (korompenész), vagy sárga, barna, fekete poros pörse-nések árulják el a gombát. Vannak gombák, amelyek föltűnő daganatokat idéznek elő a megtámadott növényen. Ezerféle parányi gomba van, amelyek, szabad szemmel nézve, bizony nem sok gyönyörűséget szereznek a nézőnek, sőt inkább veszélyes és bosszúságot, ha kárt okoznak, mint pl. a rozsdagombák, az üszögfélék, a lisztharmat, a peronoszpóra, a monilia, a varasbetegség, a burgonyavész, a levélfoltosság és sok más növényi betegség okozói. Több százszoros nagyítással ezek a „csúnya“ gombák a természet legszebb alkotásaiként tűnnek föl. Nem vállalkozom arra, hogy szépségükről, vagy általában testük csodálatos szerkezetéről és életmódjuk érdekes voltáról

leírást adjak. Mindezt látni kell! Én csak azt kívánom, hogy a Székelyföldön akadjanak olyanok is, akik a mai nehéz világban örömet és gyönyörűséget leljenek a gombák világában!

Moszatszerű gombák (Phycomycetes).

Albugo candida (PERS.) O. KUNTZE. — A pásztortáska (*Capsella bursa pastoris*) élő levelén és szárán fehér, zománcszerű pörsenéseket idéz elő. A Székelyföldön és Erdély más részében is nagyon elterjedt.

Tömlős gombák (Ascomycetes).

Atichia glomerulosa (ACH.) FLOT. — A jegenyefenyő élő ágán és levelén, fekete koromhoz hasonló foltokat okoz. Vulkán szikla.

Daldinia concentrica (BOLT.) CÉS. et DE NOT. — Bükkfa (*Fagus*) törzsén, a csíkszentkirályi Lucstó mejjéke-Sâncraiu közelében.

Erysiphe communis (WALLR.) LINK. — A sóvirág (*Statice Gmelini*) levelén lisztharmatos bevonatot alkot. Székelyudvarhely-Odorheiu.

Mamiania fimbriata (PERS.) CÉS. et DE NOT. — A gyertyánfa (*Carpinus*) élő levelén. Előpatak-Vâlcea.

Polystigma rubrum (PERS.) DC. — A szilvafa (*Prunus domestica*) élő levelén a „piros levélfoltosság“ néven jól ismert gyakori betegség okozója. Erdélyben erősen elterjedt.

Pyrenophora dianthi (DE NOTH.) BERL. — A *Dianthus spiculifolius* elhalt levelén és szárán. Székelykő, Torockó mellett. DEGEN ÁRPÁD gyűjtése.

Quaternaria quaternata (PERS.) SCHROETER. — A bükkfa törzsének kergén. Zetelaka-Zetea mellett (Udvarhely megye).

Rhytisma acerinum (PERS.) FRIES. A jávorfa élő és elhalt levelén feltűnő fekete foltokat okoz. Gyakori gomba. *Acer pseudoplatanus* levelén: Verespatakon-Roşia Montana; *Acer campestre* n: Előpatak-Vâlcele.

Rhytisma andromedae (PERS.) FRIES. — A tőzegrozsmaring (*Andromeda polifolia*) élő levelén fekete foltokat okoz. Mohos tó (Kokojszás) Csík m. és Korond-Corund datkai falurészben lévő lápon (Udvarhely m.).

Rhytisma salicinum (PERS.) FRIES. — Fűzek levelén fekete foltokat idéz elő. *Salix purpurea* levelén: Székelykeresztur-I. G. Duca (Udvarhely m.), a *Salix cinerea* levelén: Előpatak-Vâlcele.

Sclerotinia sclerotiorum (LIB.) SACC. et TROTT. — A gyalogpaszuly szárát és termését támadja meg. A levelek elhervadnak és elnyálkásodnak, a hüvelyek pedig múmiaszerűen elszáradnak. Székelyudvarhely-Odorheiu és Sepsiszentgyörgy-Sf. Gheorghe. 1934-ben jelent meg.

Bazídiumos gombák (Basidiomycetes).

Rozsdagombák (Uredinales).

Calyptospora Goepfertiana J. KUEHN. — A vörös áfonya (*Vaccinium vitis idaea*) szárában, a Mohostóban (Csík m.).

Coleosporium campanulae (PERS.) LÉV. — A kereklevelű harangvirág (*Campanula rotundifolia*) levelében, a Vulkán szikláin, 1260 m magasságban;

továbbá a *Campanula rapunculoides* levelén. Előpatak-Vâlcele. A kereklevelű harangvirág (*Campanula rotundifolia*) levelén. Nagy Sándor tétő. 1936. VII. 23.

Coleosporium euphrasiae (SCHUM.) WINT. — Az *Odontites rubra* levelén, Füle mellett a Hargitában - Filia (Udvarhely m.), a Gyertyános tetőn. *Coleosporium tussilaginis* (PERS.) LÉV. — A martilapu (*Tussilago farfara*) levelén. Abrudbánya-Abrud.

Gymnosporangium juniperi LINK. — A berkenye (*Sorbus aucuparia* var. *lanuginosa*) levelén *acidiumos* alakban. Bucsum-Bucium (Fejér m.) A Székelyföldön nagyon elterjedt.

Gymnosporangium mali-tremelloides KLEB. — Az almafa levelén *acidium* alakjában. Vulkán sziklái.

Melampsora euphorbiae (SCHUB.) CAST. — A kutyatej (*Euphorbia cyparissias*) levelében és szárában. Abrudbánya-Abrud.

Melampsora hypericorum (DC) WINTER. — A foltos orbáncfű (*Hypericum maculatum*) levelében. Abrudbánya-Abrud mellett a Cornec mészszikláján.

Melampsora lini (EHRBG.) LÉV. — Az apró len (*Linum catharticum*) levelében és szárában. Abrudbánya-Abrud.

Melampsora salicina LÉV. — A kecskefűz (*Salix caprea*) levelében. A torjai büdösbarlang - Torja mellett.

Melampsorium betulinum (TUL.) KLEB. — A nyírfa (*Betula pendula*) levelében. A torjai büdösbarlang - Torja mellett.

Phragmidium disciflorum (TODE.) JAMES. — A parlagi rózsza (*Rosa gallica*) levelén nyári és téli spórák. Abrudbánya-Abrud.

Phragmidium fragariastris (DC) SCHROET. — A fehér pimpó (*Potentilla alba*) levelében. Abrudbánya-Abrud mellett a Cornec mészkőszikláján.

Puccinia arenariae (SCHUM.) WINTER. — A háromerű csitri (*Moehringia trinervia*) levelén a torjai büdösbarlang mellett.

Puccinia aristolochiae (DC) WINTER. — A halvány farkasalma (*Aristolochia pallida*) levelén *acidium*. Abrudbánya-Abrud mellett a Cornec sziklái.

Puccinia asarina KZE. — A kapotnyak (*Asarum europaeum*) levelén. Abrudbánya-Abrud; Előpatak-Vâlcele és Székelyudvarhely-Odorheiu.

Puccinia caulicola SCHNEID. — A *Thymus comosus* kakukfű levelén. Vulkán sziklái.

Puccinia coronifera KLEB. — A varjutövis lenge levelén *acidium* alakjában (*Rhamnus cathartica*). Székelyudvarhely-Odorheiu.

Puccinia gentianae (STR.) LINK. — A Szent László tárnics (*Gentiana cruciata*) levelén. Előpatak-Vâlcele.

Puccinia lamsanae (SCHULTZ.) FUCK. — A kutyasaláta (*Lapsana*, vagy *Lapsana communis*) levelén. Abrudbánya-Abrud.

Puccinia malvacearum MONT. — A papsajt mályva (*Malva neglecta*) levelén. Kézdivásárhely-Tg.-Săcuesc.

Puccinia petroselinii (DC) LINER. — A mérges ádáz (*Aethusa cynapium*) levelén. Abrudbánya-Abrud.

Puccinia suaveolens (PERS.) ROSTR. — Az aszat (*Cirsium arvense*) levelén. A növényt teljesen el szokta lepni. Kézdivásárhely-Tg.-Săcuesc.

Puccinia soedanellae (DC) FUCK. — *Soedanella montana* levelén. A Hargita két helyéről vált ismeretessé; a zetelaki-Zetea határból (Udvarhely m.)

és Gyergyóújfalu mellől (Csík m.). A zetelaki határból 960 m magasságból származó Soedanellát Bányai János Székelykeresztúron cserépben nevelte tovább s azon fejlődött ki nyár folyamán a gomba apró pörsenések alakjában. E gomba második lakóhelye a Csudálókő Gyergyóújfalu mellett 1200 m magasságban.

Uromyces appendiculatus (PERS.) LINK. — A paszuly levelén. Székelyudvarhely-Odorhei.

Uromyces astragali (OPIZ.) SACC. — A lóborsó (*Astragalus cicer*) levelén. A torjai büdösb-rlang - Toria mellett.

Uromyces pisi (PERS.) WINTER. — A kutyatej (*Euphorbia cyparissias*) levelén acidium. Lehet esetleg más *Uromyces* is. Azonos az *Aecidium euphorbiae* Gmel.-vel Erdélyben általánosan elterjedt.

Uromyces scutellatus (SCHRANK.) LÉV. — A kutyatej (*Euphorbia cyparissias*) levelén téli spórák. Abrudbánya-Abrud.

Uromyces erythronii (DC) PASS. — Székelyudvarhely, Budvár. *Erythronium denis* carnis levelén acidium és teleuto. 1938. május 12.

Himeniumos gombák (Hymenomycetinae)

Clavaria ligula SCHAEFF. — A csíksomlyói-Sumleu Várhegy fenyői alatt.

Coniophora cerebella (PERS.) DUBY. — Zalatna-Zlatna mellett a Botesbánya egy elhagyott őrszobájában, a padlón 50—70 cm átmérőjű, lepényalakú termőtesteket fejlesztett ki. Farontó gomba. Feltűnő a termő test nagy terjedelme.

Exobasidium vaccini (FUCK.) WOR. — A vörös áfonya (*Vaccinium vitis idaea*) levelét fehér lepellel szokta bevonni. A levél felhólyagosodik. Mohostó (Csík m.).

Lenzites betulina (L.) FRIES. — Kajszinbarack (*Prunus armeniaca*) vastagabb ágain. Székelyudvarhely-Odorhei. 1937. VIII. 20.

Stereum hirsutum (WILLD.) FRIES. — Kerítés tölgyfa oszlopán. Székelyudvarhely-Odorhei. 1937. X. 2.

Pöffetegombák (Gasteromycetes)

Crucibulum vulgare TUL. — Korhadó fűrészporral behintett udvar talaján. Székelyudvarhely-Odorhei. Nyárády Gyula határozása.

Cyathus Leseurii TUL. — Vargyas-Várgyis (Udvarhely m.) határában a nem régen felfedezett Súgó barlang falán, a bejárattól 50 m távolságban.

Konidiumos gombák (Fungi imperfecti).

Ascochyta philadelphya SACC. et SPEG. — A jezsámen (*Philadelphus coronarius*) élő levelén foltokat idéz elő. Abrudbánya-Abrud.

Ascochyta rubi SACC. — Az erdei szeder (*Rubus caesius*) levelét foltossá teszi. Erdőszentgyörgy-Sângeorgiu de Pădure (Udvarhely m.). Gyűjtötte Höhr H.

Asteromella cynanchicola PET. — A méregölő fű (*Cynanchum vincetoxicum*) levelén. Székelyudvarhely-Odorhei Budvár erdejében.

Cercospora cerasella SACC. — A meggyfa (*Prunus cerasus*) levelén piros foltokat okoz. Székelyudvarhely-Odorhei.

Diachorella onobrychis (DC) v. HÖHNEL. — A mogyorós lednek (*Lathyrus tuberosus* levelén. Előpatak-Válcele.

Oidium quercinum v. THUEM. — A kocsányos tölgy (*Quercus robur*) levelén lisztharmatos bevonást okoz. Előpatak-Válcele.

Ramularia geranii (WEST.) FUECK. — A mezei golyaorr (*Geranium pratense*) levelén. Előpatak-Válcele.

Ramularia lactea (DESM.) SACC. — Az ibolya (*Viola spec.*) levelén. Előpatak-Válcele.

Ramularia rubicunda BRES. — A kétlevelű árnyékvirág (*Majanthemum bifolium*) levelén. Előpatak-Válcele.

Septoria cornicola DESM. — A vörösgyűrű som (*Cornus sanguinea*) levelén. Székelyudvarhely-Odorhei.

Septoria ficariae DESM. — Az aranyos boglárka (*Ranunculus auricomus*) levelén. Nagypold-Apold (Szeben m.).

Septoria polygonicola (LASCH) SACC. — A vízi keserűfű (*Polygonum hydropiper*) levelén. Abrudbánya-Abrud.

Nyálkagombák (Myxomicetes).

Lycogala epidendrum (L.) FR. — Redves fán. Hosszúfalu. 1936. X. 1.

Pilze aus dem Szeklerlande.

Im Jubiläumsdenkbuche des Szekler Nationalmuseums habe ich alles zusammengefasst, was mir über die Pilze des Szeklerlandes bis 1929 bekannt geworden ist. Ich führte alle Autoren auf, die seit STEFAN MÁTYUS (1787) bis zum Erscheinen dieses Denkbuches zur Kenntnis der Pilzflora des Szeklerlandes Daten geliefert haben. Ich konnte insgesamt 161 Pilze anführen. Die nachfolgende Aufzählung enthält weitere 52 Pilze, und somit erhöht sich die Zahl der aus dem Szeklerlande bisher bekannt gewordenen Pilze auf 213 Nummern.

In der Aufzählung sind alle jene Pilze, bei denen kein Sammler angegeben ist, von J. BANYAI gesammelt worden.

Dr. Moesz Gusztav.

Gubacsok a Székelyföldről.

(Második közlemény.)

Gubacsoknak nevezzük azokat az elváltozásokat, melyeket apró állatok és gombák idéznek elő a növény testében. Az elváltozások létrehozásában maga a növény is részt vesz, amennyiben a megtámadott helyen élénk sejt-képződés indul meg, ami végül is új szöveteknek és szerveknek ad létet. A sejtburjánzás eredménye az a sokféle rendellenes elváltozás és alakulás, amit gubacsnak szoktunk nevezni. Az elváltozás többnyire daganatok, levél-fodrosodás, rendellenes szőrösödés, virágok elzöldülése és eltorzulása, ágak megrövidülése és elburjánzása alakjában jelentkezik. Az elváltozások rendszerint feltűnőek. Hernyórágás és hasonló sérülések nem gubacsok, mert ezekben az esetekben a megtámadott növény nem viselkedik cselekvőleg: nem indít meg sejt-képződést és új szöveteknek, szerveknek sem ad életet. A gubacsok igen sok esetben csodálatos szerkezetet nyernek. Belsejünkben gyakran erős fallal ellátott tokocska képződik, melyben az álca nyugodtan fejlődhet. Sok növény még külön kijáratról, fedéllel bíró nyílásról gondoskodik, hogy a kifejlődött rovar kényelmesen távozhasson. A növény akkor, amikor gubacsokat alkot, védelmébe veszi megtámadóját, annak otthont és táplálékot ad. Mindezt azonban nem végzi teljesen önzetlenül. Azzal, hogy a betolakodott állatka vagy gomba körül új szöveteket létesít, bizonyára gátat akar állítani a betolakodó elé. Helyhez rögzíti és nem engedi, hogy tovább menjen. Orvosi kifejezéssel azt mondhatjuk, hogy a bajt lokalizálja.

Bizonyára mindenki ismeri a tölgyek golyósalakú gubacsait, melyeket régen a tölgy egyik fajta gyümölcsének tekintettek. Most már tudjuk, hogy ezeket egy apró gubacsdarázs okozza akkor, amikor petéjét elhelyezi a tölgy levelébe. A levél megszúrása és a pete elhelyezése szolgáltatja azt az ingert, amely a növényt a szúrás helyén gubacsképzésre indítja. Ha a gubacsot felvágjuk, belsejében meg is találjuk a petéből fejlődő álcát, mely, ha már szárnyat kapott, a gubacsból kirepül.

A gombától okozott gubacsra példa gyanánt említhetem a törökbúza kisebb-nagyobb, olykor ökölnél is nagyobb daganatait, melyeket egy üszög-gomba idéz elő. Ebben a daganatban érnek meg az üszög szaporító sejtjei, spórái, mégpedig hihetetlen nagy mennyiségben.

A gubacsoknak száma több százra rug. A Székelyföldről eddig csak az a 13 gubacs volt ismeretes, amelyet a Székely Nemzeti Múzeum jubileumi Emlékkönyvében, 1929-ben, közöltem (Első közlemény). Azoknak nagyrészét Bányai János gyűjtötte.

Folytatásul közlöm az alább felsoroltakat, melyeket szintén Bányai Jánosnak köszönhetünk.

A gubacsokat a gazdanövények betűrendjében sorolom fel.

Acer campestre, a mezei juhar levelén: *Eriophyes macrochelus* NAL. var. *megalonyx* NAL. — Előpatak-Válcele.

Acer campestre, a mezei juhar levelén: *Eriophyes macrorrhynchus* NAL. — Előpatak-Válcele.

Athyrium filix femina, erdei haraszt fajta lombjának csúcsát lekunkorítja: *Anthomyia signata* BRSCHE. — Nagy Sándor tető 1500 m. 1936. VII. 23.

Carpinus betulus, a gyertyánfa levelén: *Eriophyes macrotrichus* NAL. — Előpatak-Válcea.

Cerastium caespitosum, madárhuron: *Trioza cerastii* H. Löw. — Hargitaligeti láp. Lövete, Udvarhely m. 1926. VII. 20.

Juncus lamprocarpus, egy szittyófélén: *Livia juncorum* LATR. — Hargitaligeti láp — Lövete, Udvarhely m. 1926. VII. 20.

Juniperus communis, a közönséges boróka ágvégén: *Oligotrophus Panteli* KIEFF. — Csíkszereda mellett a sutai sí-ugrósáncnál és a kadicfalvi-Cádişeni Rez tetőn (Udvarhely m.).

Populus tremula, a rezgőnyárfa levelén: *Phyllocoptes populi* NAL. — Csíkszenttamás-Tomeşti és Előpatak-Válcele.

Populus tremula levelén: *Eriophyes diversipunctatus* NAL. — Előpatak-Válcele.

Prunus padus, a zelnice meggy levelén: *Eriophyes padi*. — Székelykeresztur-I. G. Duca.

Salix purpurea, a vörös fűz hajtásain: *Rhabdophaga rosaria* (H. Löw) TROTT — Székelykeresztur-I. G. Duca.

Tilia platyphyllos, a nagylevelű hárs levelén: *Eriophyes tiliae* (PAG.) NAL. var. *liosoma* NAL. — Előpatak-Válcele.

Tilia tomentosa, az ezüstlevelű hárs levelén: *Eriophyes tiliae* var. *liosoma* NAL. — Székelykeresztur-I. G. Duca.

Ulmus glabra, a mezei szilfa levelén: *Tetraneura ulmi* (DE GEER) HARTIG. — Székelykeresztur-I. G. Duca.

Viburnum lantana, az ostormén bangita levelén: *Eriophyes viburni* NAL. — Székelyudvarhely-Odorhei.

Gallen aus dem Szeklerlande.

Aus dem Szeklerland waren bisher 13 Gallen bekannt, welche ich im Jahre 1929 im Jubiläumsgedenkbuche des Szekler Nationalmuseums veröffentlicht habe.

Als Fortsetzung teile ich bei dieser Gelegenheit die von J. BÁNYAI gesammelten neueren Daten mit, welche ich in alphabetischer Reihenfolge der Wirtspflanzen hier anführe.

Dr. Moesz Gusztáv.

A maroshévízi és a tusnádi szénsavas ásványvizek lerakódása.

Ezúttal csak a címben jelzett két szénsavas ásványvízforrásból kivált anyagokat óhajtom ismertetni, s ezzel mintegy folytatni ilyen irányú előbbi közleményeimet.¹ Ásványvízforrásaink lerakódásaival ugyanis nemcsak azért érdemes² közelebbről foglalkozni, mert ezek pontosabb ismerete eddig még nagyon hiányos, amennyiben mibenlétüket — ha egyáltalában figyelemre méltatták — közelebbi vizsgálat nélkül csak látszatra, így sokszor tévesen ítélték meg, hanem mert ez átfogóbb kérdések érdeke is lehet.

Maroshévíz, vagy másképpen Toplica ott fekszik, hol a Maros a Gyergyói medencét elhagyva, belép festői szurdokvölgyébe, mely a Kelemen- és a Görgényi havasokat választja el. Az itteni vasúti pályaudvar keleti kijárata közelében már az utasoknak is feltűnhet a Maros balpartján — éppen mellette halad el a vonat — az a 8—10 m magasságú csinos vízesés, mely télen erős gőzölgésével is felkelti a figyelmet. Annak a 26.2 C fokos forrásnak vize zuhog itt alá, mely innen pár százméterre tör fel a mélyből, s amely ott egy fürdőt is táplál (Bánffy-féle). A vízesés tekintélyes mésztufatömegekről zuhog alá. Világos, hogy ezt a mésztufatömeget, melynek meredek homloka mintegy 40 m hosszú és 10 m magas, ez a víz rakta le, és növeli ma is, s anyagának közelebbi vizsgálata már azért is szükségesnek látszott, mert itt meglehetősen szén-dioxidos lerakódásáról van szó.

Ez a lerakódás odvas szivacsos szerkezetével típusos mésztufa. Színe barnásfehér-világosbarna, felülete helyenként vékony limonitcsapadékkal van bevonva. Sok növényi maradvány, illetőleg ennek kipusztulásával visszamaradt csöves üreg van benne. A laza, szivacsos tömeg mellett rétegszerűleg egész tömör részletek is vannak, egyes nagyobb odvak falát pedig vékony cseppkőkéreg burkolja.

Vékonycsiszolatban megvizsgáltam a tömör résznek és a cseppkőkéregnek az anyagát. Az előbbi mikroszkóppal nézve átlagosan 10—15 μ átmérőjű és szabálytalan körvonalú kalciumszemcsék halmazának bizonyul. Foltokként azonban a szemcsék nagysága 0.5 mm nagyságot is elér, s ezeken felismerhetők a romboéderes hasadások. Hasonló nagyságú szemcsékből áll a cseppkőkéreg anyaga is. Úgy az apró, mint a nagy szemcsék és a cseppkőkéreg szemcséi is tengelyképük alapján határozottan kalcitok, bár optikai anomáliaként gyakran előfordul, különösen a cseppkőkéreg szemcséinél, hogy a tengelykereszt élesen szétnyílik, néha 5°-ra is.

1939 nyarán éppen készen voltak azzal a nyílttéri fürdőnek szánt nagy

¹ Dr. Balogh Ernő: *A forráskalcit új előfordulása*. Erdélyi Múzeum, XLII. k. 1937.
Dr. Balogh E.: *Adatok a hideg szénsavasvízforrások lerakódásainak ismeretéhez*. Erdélyi Múzeum, XLII. k. 1938.

betonmedencével, melybe alulról buzog fel a meleg szénsavas víz. A medence helyéről kiásott anyag között szilárd mésztufát nem találtam. A kiásással főképpen földes tőzeg került ki, de közöttte feltűnő volt egy krétafehér, laza és könnyű anyag, mely mikroszkóppal nézve diatomaföldnek bizonyult. A fűrdőigazgatóságtól kapott értesülés szerint ez a tőzeg alól került elő. Ugyancsak a fűrdőigazgatóság hívta fel figyelmemet arra a medenceásáskor félretett anyagra, melyet a tisztán feltárt forrás felbuzgó vize sodort fel a mélyből a felületre.

Ez az anyag néhány tized mm nagyságú amfibolkristálykákon, ugyanekkora víztiszta üvegszerű szemcséken kívül főképpen mészkéregtöredékekből áll. Az amfibolkristályok s a víztiszta szemcsék, melyek nagyobb részét földpátoknak látszanak, a mélyben levő andezittufából származnak, a vékony mészkéregdarabok azonban nem lehetnek mások, mint az ásványvíznek felszínalatti kiválásai.

Ezek a forrás vizével a felületre kimosott mészkiválások legtöbbször 2—3 mm nagyságú s többnyire kagylóhéjszerűleg görbült lapos, kopott lemezek, ritkábban borsszemnagyságú likacsos szemcsék. Mikroszkópos vizsgálatuk alapján 0.1—0.5 mm nagyságú, szabálytalan alakú szemcsékből állanak, anyaguk pedig tiszta tengelyképük és romboéderes hasadásuk bizonyosága szerint kétségtelenül kalcit. E forrásnál tehát a felszínalatti lerakódás anyaga is megállapítható. Bizonyára jelenlegi lerakódás, csak az nem tudható, hogy milyen mélyről jön.

A tusnádi „Főkút“-nál szerencsés eset, hogy a forrásnak úgy a régi, mint a mostani lerakódása is megtalálható. Mintegy 15 évvel ezelőtt e forrás fölé egy pavillont emeltek, s ennek a kedvéért akkor a régi lerakódás dombját egyik oldalon levágták. A forrásból szivattyúval emelik fel a vizet a fogyasztók részére, a víz túlfolyója pedig egy 2 m-nyi mély és vasráccsal elzárt aknába szolgál. E túlfolyó alatt, az akna betonos fenekén található meg a víz jelenlegi lerakódása. Megjegyzendő, hogy az aknában a víz nem áll meg, a beléje csurgó víz a betonos fenék egy oldalnyílásán mindjárt távozik is.

A forrás régi lerakódásából álló domb 4—5 m magasságú, és mintegy 6—8 m sugarú kör területét foglalja el. Nem különálló, hanem hozzátámaszkodik a hegyoldalhoz. A pavillon tetőzete alá eső feltárt része első tekintetre mésztufának látszik, mely szabálytalan alakú és általában kis babszemnagyságú üregektől meglehetősen likacsos. Színe kissé sárgás árnyalatú fehér, szórványosan tarkítva elmosódott határvonalú sárga foltokkal. Törési felülete porcellánszerű és gyenge viaszfényű. Ez utóbbi vonások már opált gyaníttatnak, s tényleg az is.

Ugyanezen dombnak a pavillonon kívüli megbolygatatlan felületén található anyag külsőleg méginkább mésztufának látszik, holott valójában ez is opál. Ez az anyag barna színű, s annyira likacsos, hogy e tekintetben szinte gumiszivacshoz hasonlítható. Sok növényi maradvány vagy ennek ürege található benne. Nem hiányoznak jó megtartású falevelek sem. Nagyobb üregeinek falát gyakran cseppkő képezi be, a kisebbekben pedig sokszor vannak kalcitmandulák. Ezek azonban nem mindig töltik ki az üreget, csak kis részükkel vannak az üreg falához növe, és így a kőzet széttörésénél ki is esnek onnan. A domb hátán, egyes barázdák mentén, vékony rétegű vöröses-fehéres opálfolyások vehetők észre.

Különös, hogy bár ennek a világfürdőnek mondható helyen mindenesetre igen sok szakember megfordult, — hiszen éppen itt van a fürdővendégek ivókútja, — ezt az érdekes opálfordulást még senki se vette észre, legalább ennek még sehol sincs nyoma. Pedig ez a domb, különösen ennek levágásával történt feltárása annyira szembetűnő, hogy lehetetlen észre nem venni, csak hogy, mivel közönséges mésztufának látszott, különösebb érdeklődést nem keltett. E példa is mutatja, hogy a csalóka látszat a valóságtól mennyire elterelheti a figyelmet.

A feltárásból vett fehér opál vékony csiszolatában kereszttezett nikolok között nézve semmi kettősen törő anyag nem vehető észre. Egész tömegében tehát izotróp anyag, melynek fénytörése kisebb, mint a kanadabalzsamé. Ez és már ismertetett egyéb tulajdonságai, továbbá megfelelő keménysége határozottan opálra vallanak. Egyszerű fényben nézve kitűnik, hogy a benne levő sárga foltok apró limonitszemcsék festésétől származnak.

A lerakódás dombjának külső, hollygatatlan felületéről vett gumiszivacszerű opál vékony csiszolatán mikroszkóp alatt a következő állapítható meg. Egyszerű fényben nézve vastagabb része átlátszatlan barna, a legvékonyabb helyeken víztiszta. Közbeeső vastagságban többé-kevésbé áttetsző sárga színeződést mutat, de minden pleochroizmus nélkül. Fénytörése kisebb, mint a kanadabalzsamé. Keresztezett nikolok között nézve izotrop, de benne zárványképpen vagy felületéhez tapadva apró kalcitszemcsék is vannak. Innen van, hogy egész darabja sósavval megcseppentve pezseg, ami azonban gyenge és hamar múló.

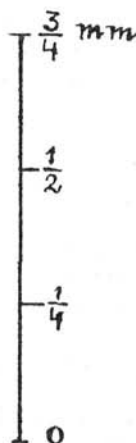
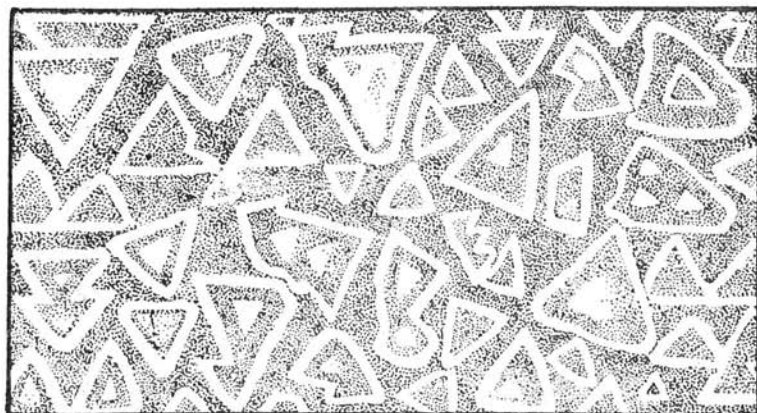
Ennek az anyagnak üregeiből fentebb említett kalcitmandulák szabadszemmel nézve apró gyöngyös felületűek, s gyengén olyan hamvas-kékes színűek, hogy hamarjában kalcedonmanduláknak volnának tekinthetők. E látszatot mintegy megerősíti, hogy töréssel nem sértett felületük sósavval tényleg nem is pezseg. Anyaguk azonban mikroszkópos vizsgálat alapján szferokristályos kiképződésű víztiszta kalcit, melyet azonban felületén pár μ vékony víztiszta opálkéreg burkol.

Ha a kőzetből egy ilyen egészben kivett kalcitmandulát sósavba teszünk, a felület sebzett részén át kioldódik a kalcit, s a külső opálburok mint üres tömlő marad vissza. Hogy ennek anyaga tényleg opál, elárulja alacsony fénytörése és izotrop volta. Érdekes ennél az opálburoknál mikroszkóppal nézve az a különös jelenség, hogy belső felületét 20—100 μ hosszú tűknek egész erdeje borítja, mitől e burokfelület egy-egy részlete olyannak látszik, mint egy parányi barlang mennyezete, mely karcsú függő cseppkövekkel dúsan meg van rakva. Ezeknek a sajátságos képződményeknek keletkezését csak úgy magyarázhatjuk, hogy a kalcitmandulákban megfelelő rések voltak, s az opálanyag ebbe is behatolt, mikor az egészet burokkal vonta be.

Ebben a régi lerakódásban aragonitkiválás után is kutattam, de a legcsekélyebb eredmény nélkül.

A forrás vizének mostani lerakódása az említett aknáknak a fenekén a túlfolyócső alatt 1 cm-nyi vastag réteget alkot. Anyaga világos-barna színű. Jól feltűnő finom rétegzettség van, bár ez helyenként zavart. Már kézi nagyítóval is megállapítható, hogy uralkodólag finom szemcsés szerkezetű, s e mellett a rétegzettségre merőlegesen durva, elmosódott rostozottsága is van.

A rétegzettség irányában készített vékony csiszolatát mikroszkóp alatt vizsgálva, anyaga optikai tulajdonságai alapján kétségtelenül kalcit, melynek szemcséi a csiszolat egyes helyein csak 20—30 μ nagyságúak, míg másutt 0.5 mm-t is elérnek. A kalcit azonban a legtöbb helyen annyira tele van zsufolva rendkívül apró szemcsék barna halmazával, hogy az ilyen részek e miatt még egyszerű fényben is csak alig áttetszők, sőt teljesen átlátszatlanok. Minthogy e tisztátalanító anyagról a mikroszkóp csak annyit árul el, hogy egyszerű áteső fényben barna színe van, ráesőben pedig fehér, más módszerhez kellett folyamodnom, hogy valamit megtudhassak ennek az itt nagy szerepet játszó anyagnak mibenlétéről.

A tusnádi „Főkút” régi opállérakodásának üregéből cseppkőkéreg. A felülettel egyközös vékony csiszolat, egyszerű fényben nézve. — A fehér rész tiszta, a pontozott opálzárványos kalcit.

Tropfstein-Kruste aus der Höhlung der alten Opalablagerung vom Tunsader Hauptbrunnen. Dünnschiff mit der Oberfläche parallel verfertigt, in gewöhnlichem Licht. — Der weisse Teil ist reiner, der punktierte opaleinschlüssiger Calcit.

Ebből a célból néhány vékony csiszolatot egészben vagy részben híg sósavval kezeltem. Így kiderült, hogy ez az anyag ebben nem oldódik, optikailag izotróp, s fénytörése kisebb a kanadabalzsaménál. Másik eljárásom az volt, hogy magának a kézipéldánynak legtisztább részéből vettem egy kis darabot, s ezt oldottam fel híg sósavban. Az így nyert maradék kevés nyálkászerű anyag volt,² mely mikroszkóp alatt az előbbihez hasonló tulajdonságokat mutatott. Ennek alapján tehát a szóban levő anyag opálnak látszik.

A mikroszkópi készítménynek vannak olyan részei, ahol a kalcitot ez

² Az oldhatatlan maradékban igen apró kvarc, amfiból, földpát és biotit szálkák is voltak, melyek szórványosan a vékony csiszolatban is előfordulnak. Természetesen ezek nem tartoznak a víz oldott anyagú lerakodásához, s ide vagy a kívülről jövő porral kerülhettek, mint egyes fénytűk is, vagy a mélyből hozta fel a víz, mint az ott levő andezittufa alkotórészeit.

az opál annyira fedi, hogy maga a kalcit tulajdonképpen csak azzal mutatható ki, hogy az sósavval való kezeléskor pezsgéssel oldódik. Rögtön feltűnik, hogy az opálban dúsabb és az opáltól mentes részek zónásan követik egymást olyanformán, hogy a kalcitkristály belsejét opálban dús anyag alkotja, erre kifelé teljesen tiszta kalcit izomorf zónája következik és erre tovább ismét zárványos burok jön. De megfordítva is lehet, mikor a belső mag áll tiszta kalcitból. Némely helyen ezek a zónák többször is váltják egymást, de a legkülső rész mindig opálos. A középső zóna, akár tiszta, akár zárványos kalcitból áll, a legtöbb esetben határozott és éles egyenoldalú, vagy egyenlőszárú háromszöget alkot, mely a kalcit valamely, bizonyosan valami hegyesebb romboéderének a bázissal egyközös (0001), illetőleg ehhez közelálló metszetét mutatja. Hogy a metszet ilyen irányú, rajta az egyoptikai tengely kilépése is igazolja. Mivel a kristályok nagy területen mind ilyen közel egyforma optikai orientációjúak, a környezetből élesen kirívó eme sok háromszögből mikroszkóp alatt egyszerű fényben sajtáságos mozaikkép alakul ki (l. mellékelt rajzot).

A kalcitkristályoknak ezt a zónás kiképződését természetesen azzal lehet legegyszerűbben magyarázni, ha feltesszük, hogy a kristályok növekedése közben az ásványvíz összetétele hirtelen megváltozott, de csak időlegesen, mert utána ismét a régi összetételnek kellett visszaállnia. Az ásványvíz összetételében ilyen változás és ismét visszaugrás azonban csak úgy érthető, ha arra gondolunk, hogy a forráshoz időközönként idegen víz is került, aminek lehetősége nem is tagadható. Másik magyarázat az lehet, hogy a víz összetétele változatlan ugyan, de lehetséges, hogy bizonyos mennyiségű kavasavat és szénsavasmeszei tartalmazó ugyanazon vízből viszonylagosan eltérő mennyiségű opál és kalcit vélik ki télen, mint nyáron. A forrás túlfolyójából ugyanis elég gyengén csurog a víz, és ez körülbelül $1/2$ m mélyre esve, a szabad akna fenekén szétfröccsenő víznek tehát alkalma van télen lényegesen lehűlni.

Akármelyik magyarázatnak adunk előnyt, a szóban levő kalcitok zónás szerkezete mindegyik alapján évgyűrűszerű jelenségnek tekintendő. Vízhozzáfolyás esetén azért, mert erre rendes időjárás mellett csak tavaszi vagy nyáreleji vízbőség idején lehet gondolni. A lerakódás évgyűrűszerű változásának szinte kétségtelen bizonyítéka, hogy a túlfolyó alatt a körülbelül 15 év alatt képződött 1 cm vastag kéreg haránttörésének csiszolt lapján pontosan 14—15 világosabb és ezekkel váltakozva ugyanannyi sötétebb szalag olvasható össze. Egy évi növekedésre tehát 1 sötét és 1 világos réteg esik.

A vízhozzáfolyás lehetősége figyelmeztet, hogy e szerint esetleg nem mindegy, hogy az elemzéshez milyen évszakban veszik a vizet. Sőt nem felesleges, ha tavaszi és nyári vízvételből külön elemzés is készül. A forrástulajdonos legalább így meggyőződhet, hogy ásványvize időlegesen nem hígul-e fel idegen vízzel. Ilyen tekintetben az előbbieket alapján a tusnádi „Főkút” vizéhez valami gyanú férhet is.

Említettem, hogy a pavillonon kívüli opáldomb gumiszivacszerű anyagának nagyobb üregeiben helyenként cseppkőképződmény is fordul elő. Érdekes, hogy ennek a cseppkőnek vékony csiszolatában szintén ott látható a fentebb leírt különös zónás háromszögekből álló s az előbbivel teljesen egyező mozaik. Még a háromszögek 0.1—0.3 mm-es nagysága is talál. Ez a

cseppkőképződmény pedig a forrás mai kibuvása fölött mintegy 3 m magaságból való, így származásilag a forrás mai vizével semmi összefüggésbe nem hozható. Megjelenése olyan, hogy csak rendes felületi vízből keletkezhetett, mely lassú leszivárgása közben vehette fel azt a mész-, illetve opáanyagot, melyből ez a cseppkő kivált. Hogy aztán miért képződtek ebből az oldatból is olyan kalcitkristályok, melyek opállal keveredve hasonló zónás kiképződésűek, ennek szintén a már fentebb említett két oka lehet.

Annai bizonyos, hogy a tusnádi „Főkút“ vizének mai lerakódása kalcit, mely azonban kevés opállal is van keverve. Érthető a lerakásban az opál, mert a forrás vizének 1 literében 1.2852 g $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$ mellett 0.0654 g SiO_2 is van. (Nuricsán J. 1899. A víz hőmérséklete 11.7 C°).

Mint hogy a forrás közvetlenül a nagy opáldomb tövében van, nyilvánvaló, hogy ugyanezen forrásnak az őse még tiszta opált rakott le. Jó példa ez tehát arra az elméletileg egyébként is természetes jelenségre, hogy ugyanannak a forrásnak régi és mai lerakódása között — a víz összetételének, illetőleg hőmérsékletének gyökeres megváltozása folytán — milyen nagy különbség lehet.

Dr. Balogh Ernő.

Die Ablagerung der kohlenensäurehaltigen Mineralwasserquellen von Tusnád und Maroshéviz.

Maroshéviz liegt im nordöstlichen Teile Siebenbürgens, dort, wo die Maros in den malerischen Engpass tritt, der die Görgényer und Kelemener Gebirge voneinander scheidet. In Maroshéviz bricht eine kohlenensäurehaltige Quelle von 26.2 C° hervor, deren Wasser nach einem Weg von einigen hundert Metern mit einem Wasserfall von 8—10 m Höhe von einem Kalktuffhügel herunterstürzt. Dieser typische Kalktuff, welcher sich natürlich aus diesem Wasser abgelagerte, ist auf Grund von mikroskopischen Untersuchungen zweifellos Calcit.

Dort, wo die Quelle aus der Tiefe hervorbricht, wurde zum Zweck öffentlicher Bäder ein betoniertes Bassin hergestellt. Unter dem ausgegrabenen Material befindet sich hier kein Kalktuff. Das ist hauptsächlich ein erdiger Torf, unter welchem auch Kieselgur zum Vorschein kam. Beim Graben des Bassins wurde die Öffnung der Quelle blossgelegt, und aus dieser brachte das infolge des Druckes der Kohlensäure mit ziemlicher Kraft hervorsprudelnde Wasser einen sandigen Stoff aus der Tiefe herauf. Dieser Stoff besteht teilweise aus Amphibol- und Feldspatkörnchen, die Bestandteile der in der Tiefe befindlichen Andesittuffe sind, teilweise aber dünne kalktuffartige Schichtenteile, welche augenscheinlich Produkte der unter der Oberfläche befindlichen Wasserablagerungen sind. Dieser Stoff erwies sich, mikroskopisch untersucht, auch als Calcit.

Tusnád, einer der berühmtesten Badeorte Siebenbürgens liegt im Seklerland am Olt. Sein kaltes (11.7 C°) kohlenensäurehaltiges Wasser liefernder „Hauptbrunnen“ befindet sich am Fusse eines 4—5 m hohen Hügels. Dieser Hügel, dessen einer Teil zur Fassung der Quelle eingeschnitten wurde, be-

steht aus einem Stoffe, welcher auf den ersten Blick als stark höhliger Kalktuff erscheint. Der aus der Erschliessung, also aus dem inneren des Hügels genommene Stoff ist fast ganz weiss, porzellanartig. Sein Stoff ist reiner Opal, in welchem mikroskopisch untersucht, gar kein anisotropes Mineral ist. Die Oberfläche des Hügels bildende Stoff ist braun, loser verbunden, mit Salzsäure betroft schäumt kurze Zeit schwach. Mikroskopisch untersucht, erweist sich auch dieser Stoff als Opal, welcher mehr oder weniger durchsichtlich, eine gelbbraune Färbung zeigt, aber natürlich ohne Pleochroismus. Darin sind als Einschlüsse oder an der Oberfläche haftend, auch kleine Calcitkörnchen enthalten.

In den Höhlungen dieses an der Oberfläche des Hügels befindlichen Opals sind auch erbsengrosse Calcitmandeln, aber meistens so lose, dass sie beim Zerschlagen des Stoffes im ganzen herausfallen. Ihre Materie ist, mikroskopisch untersucht, wasserklarer, spharokristallischer Calcit. Sehr interessant ist aber bei diesen, dass ihre Oberfläche von ein paar μ dickem, wasserklarem Opal gedeckt ist, welcher als leerer Beutel zurückbleibt, wenn man aus seinem Inneren den Calcit mit Salzsäure auflöst.

Beim Ausfluss der Tusnáder Hauptbrunnens ist die gegenwärtige Ablagerung des Wassers auffindbar. Diese wuchs seit der Neufassung der Quelle (vor ungefähr 15 Jahren) zu einer 1 cm dicken, feinschichtigen Rinde. Ihre Materie ist, auf Grund der mikroskopischen Untersuchung des daraus bereiteten Dünnschliffes, Calcit, dessen 0.5 mm Grösse erreichende Kristallkörner aber ein zonenartiger Aufbau ist. Darin folgt auf einen reinen Calcitkern zonenartig ein solcher Calcit, welcher aus einer Masse ausserordentlich kleiner, brauner Körnchen bis zur Undurchsichtigkeit angefüllt ist. Von diesem unreinen Stoff kann man nach dem Auslösen des Calcits feststellen, dass er aller Wahrscheinlichkeit nach Opal ist.

Dieser zonenartige Aufbau kann kaum etwas anderes sein, als ein jahresrindartige Erscheinung, welche entweder dadurch hervorgebracht wird, dass in der niederschlagreicheren Frühlingszeit fremdes Wasser in die Quelle dringt, oder dadurch, dass in der kälteren Winterzeit die relative Menge des aus dem Wasser sich ausscheidenden Calcit und Opal eine andere ist, als in der Sommerwärme. Diese Jahreszeitartigkeit scheint sonst auch dadurch bewiesen zu sein, dass an dem Querschnitt der erwähnten 1 cm dicke Schichte 14—15 weisse und mit diesen abwechselnd ebensoviele braune Bänder zusammenzuzählen sind, den 15 Jahren der Bildung entsprechend.

Der Analyse gemäss befinden sich in 1 Liter Wasser neben 1.2852 g $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$ auch 0.0654 g SiO_2 , es ist also begreiflich, dass daraus auch Opal ausscheiden kann.

Es ist zweifellos, dass der fragliche Opalhügel sich aus dem Wasser des Vorgängers desselben Hauptbrunnens abgelagert hat. Dieser Fall ist also ein gutes Beispiel dafür, was andererseits teoretisch klar ist, dass zwischen den alten und jetzigen Ablagerungen derselben Quellen sehr grosse Unterschiede bestehen können.

Dr. E. Balogh.

NYELVMŰVELÉS

Szó- és szerkezetvegyülés.

A szó- és szerkezetvegyülés sajátos jelensége a nyelvnek. Mint neve is mutatja, két szónak vagy két szerkezetnek összekeveredéséből keletkezik. Ennek a keveredésnek az a lélektani magyarázata, hogy a beszélő tudatában két rokon (olykor két ellentétes) kifejezés egyszerre és egyenlő erővel jelenik meg, hareol egymással, a beszélő pedig néha szórakozottságból, a figyelem lazulása miatt vagy zavarában, indulatában a két kifejezést összeboronálja, a kettőből csinál egy harmadikat, amely mintegy egyesíti magában mindkettőnek jellemző vonásait. Játékos tréfából, szándékosan is keletkezhetik ilyen felemás szó. Kinek ne jutna eszébe ez a lehetőség, ha olyan szót hall első ízben mint pl. *csokréta*, amelyről már régen kisütöttek, hogy a *csokor*-nak és a *bokréta*-nak kereszteződése (röviden így szokták följegyezni: *csokréta* = *csokor* × *bokréta*). Tréfásan hangzik fölünknek, míg hozzá nem szokunk, a *rémisztő* melléknév is, amely nem más mint a *rémítő*-nek és a *borzasztó*-nak összeházasítása. Ugyanescak szándékos torzításnak tűnhetik föl az *ordibál* ige, amelyről nem nagyon nehéz kitalálni, hogy az *ordít* és *kiabál* keveredésének eredménye.

De a szándékosság, a tréfa csak kivételesen oka a vegyülekészők keletkezésének; ez a szándékosság legtöbbször ki sem mutatható, meg sem állapítható. Tudatos alkotás például a *citrancs* szó a grape fruit magyar megnevezésére, minthogy ez a gyümölcs a *citrom*-nak és a *narancs*-nak keresztezéséből lett.* Szándékos összerántás *Kertész Manó* szerint két gúnynév is, az egyik a *Csukori* = *csuk* × *zsugori*, a másik *futlik* = *fut* × *botlik* (l. A magyar gúnynemek, Nyr. XXXI: 1902. 249. l.)

Bármilyen szokatlanok és meglepőek ezek a szók, igen sok példa azt mutatja, hogy legnagyobb részük akaratlanul tolul a beszélő ajkára, az író tollára, sőt legtöbbször észrevétlenül, hogy t. i. elkövetője előtt utólag sem válik tudatossá, míg nem figyelmeztetik rá.

A keletkezés körülményei egyébként mellékesek. Mindegy, hogy szórakozottság, indulat enged két szót, két kifejezést az elsőségért versengeni (amely végül is holtversenyben végződik), vagy a beszélő szándéka teszi lehetővé, hogy két szó békés egyetértésben összefonódva jelenjék meg a beszédben. A dolog akkor válik igazán érdekessé, amikor az ilyen kevert szók és szerkezetek elterjednek, általánossá lesznek, úgy hogy semmit sem árulnak el szabálytalan multjukból. Vagy ki merné ráfogni a *pocsolya* szóra, hogy zavaros mult van mögötte? Pedig egészen bizonyos, hogy egyrészt a *pocsétá*-nak, másrészt a *mocsolyá*-nak összefolyásából keletkezett. Ugyan csak így vagyunk a *csupas* szóval, ezen sem érziünk semmi furcsaságot, pedig a *csupa* és a *kopasz* melléknév kölesönös vonzásának szülötte. A *szuszmog* ige is azon az úton van, hogy általánossá váljék; jelentése is annyi mint *szuszogva piszmog*, vagy ha jobban tetszik, *piszmogva szuszog*, tehát egyesíti magában a *szuszog* és *piszmog* igének, két alkotóelemének jelentéstartalmát (l. MNy. VI: 1910. 422.).

* Egy berlini sörfőző pályázat útján akart a Salvatorhoz hasonló finom sörének megfelelő jó nevet találni. A pályázók közül sokan a *Pilsator* nevet ajánlották, a gyáros el is fogadta, ez pedig nem más, mint a *Pilsner*-nek és a *Salvator*-nak összeszerkesztése (l. Nyr. XXXVIII: 1909. 368. l.).

De nemesak szavak, hanem szerkezetek is keverednek. Ma általánosan használt szerkezet a *gyermek az apjára hasonlít*; ez pedig ennek a két szó-lásnak keresztződése: *a gyermek az apjára üt* × *a gyermek az apjához hasonlít*.

Ezelőtt körülbelül ötven esztendővel sokat vitatkoztak a legjobb nyelvészek ennek a szómagyarázó eljárásnak használhatóságáról. Olyanok is részt vettek a kérdés tisztázásában mint *Szinnyei József* és *Szarvas Gábor*, legserényebb munkása azonban *Simonyi Zsigmond* volt, aki elsőnek használta ezt a módszert, és az alakkeveredés példáiért fáradhatatlan buzgósággal kutatta át a magyar nyelv egész területét.* Azóta is föl-fölbukkan a nyelvtudományi folyóiratokban egy-egy különös szóalagnak ilyenyszerű magyarázata. Én is följegyeztem egynéhányat részint olvasmányaimból, részint hallomásból, ezeket akarom ezek után itt felsorolni. Meglehet, akad közöttük olyan, melyet már más is közölt, mostoha viszonyaink között nem volt módomban mindnek utánajárni, de — úgy gondolom — az nem nagy baj; inkább legyen meg kétszer, mint egyszer sem.

Itt következik a kevert alkotások felsorolása:

Jött a sírás, *visibálás* ismét (Pásztortűz XXIV: 1938. 105. l.), a visibálás nem más mint a *visítás* és *kiabálás* egybekeverése;

neked mindig valami *csapdaságon* jár az eszed (Erdélyi Iskola V: 1937—38. 220. l. Móra Ferenc egy elbeszélésében), ahol a *csapda* és a *csalfaság* vegyült össze;

emberi *fajzadék* (a Nyugat 1934. évi 2. számából) = *fajzat* × *ivadék*;

legionarista (Egyedül vagyunk — folyóirat I: 1938. 26. l.) = *legionarius* × *legionista*;

füllesztő (forrását nem jegyeztem föl, meglehet, hogy hallottam csupán) = *fülledt* × *fullasztó*;

pocskos (egy asszonytól hallottam, egy varrást nevezett pocskos munkának) = *pocsék* × *mocskos*;

mások viszont úgy tudták, csak egy *utcaszéli nő* (Nyugat XXXII: 1939. I. 396. l.) = *utcai nő* × *útszéli*;

mindezidáig (Brehm-Fenyő: Igy kezdődött 183. l.) = *mindézideig* × *idáig* + *mostanáig*;

régtől óta (gyakran hallott szerkezet, valószínű, hogy föl is jegyezték már) = *régtől fogva* × *régóta*;

azon az éjjel (Független Ujság 1938. 26. sz.) = *azon éjjel* × *azon az éjjelen*;

ennek a vallásnak egy *hova-inkább* politikai jellegű intézményben... emelt hajlékot (Révész Imre: A reformáció 6. l. A 43. lapon még egyszer előjő már egybeírva: *hovainkább*) = *hovatovább* × *mindinkább*.

sarkant (egy középiskolai tanuló írásbeli dolgozatából) = *sarkal* × *serkent* (Az is meglehet, hogy csak a *serkent* nyelvjárási mélyhangú párja);

* L. *Simonyi Zsigmond*: Kombináló szóalkotás. Nyr XVIII: 1889. 1. l.; — Kombináló szóalkotás. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XV. 3. sz. 1890.; — Kombináló szóalkotás. Nyr. XXVIII: 1899. 433. l.; *Szinnyei József*: Alakvegyülés. Nyr XX: 1891. 242. l.; *Szarvas Gábor*: Kombináló szóalkotás. Nyr. XX: 1891. 450. l.; *Albert János*: A kombináló szóalkotás. Nyr. XX: 1891. 14. l. A jelenséget magyarázó példák jórészt ezekből valók.

az emberek már *belaktak* ilyenkor (Páztortüz XXIV: 1938. 90. 1.) = *bebabáltak* × *jöllaktak*;

a patkányok mintha megvesztek volna, *rohanguáltak* a fekvőhelyeken (Thiess-Salgó: Csuzima 154. 1.) = *rohantak* × *szaladguáltak*;

fogadalmát be is tartotta (Ellenzék 1938. II. 27.) = *beváltotta* × *megtartotta*;

rohantak a kikötőbe és *szorongodtak* a kifeszített kötél mögött (Thiess-Salgó: Csuzima 115. 1.) = *szorongtak* × *tolakodtak*;

Anglia *ürítse ki* Irországot (Keleti Ujság 1939. VIII. 2.) = *ürítse ki* × *üresítse ki*;

Igazán senki sem *panaszkozhatja*, hogy az idén nem jutott gyümöleshöz (Keleti Ujság 1939. VI. 24.) = senki sem *panaszkozhatik* × senki sem *panaszolhatja*;

annál nagyobb *csalódást kellett*, hogy... (Ellenzék 1938. II. 27.) = *csalódást okozott* × *föltűnést kellett*;

mint ezelőtt 50–60 éve (a Nyugat 1934. évi 2. számából) = *mint ezelőtt 50–60 évvel* × *mint most 50–60 éve*;

volt *a házhoz nem messze* (Nyugat 1939. I. 94. 1.) = *a házhoz közel* × *a háztól nem messze*;

Őn ma nagyon *goromba velem* (Herczeg Ferenc: A honszerző 29. 1.) = *goromba hozzám* × *gorombáskodik velem*;

ez már aztán *rajtunk függ* (hallomásból) = *rajtunk áll* × *tőlünk függ*;

mi közöm vele (Gárdonyi Géza: Hosszúhajú veszedelem I. 154. 1.) = *mi közöm hozzá* × *mit törődöm vele*;

nem foglalok állást ebben a kérdésben (hallomásból) = *nem foglalok állást ezzel a kérdéssel szemben* × *nem mondok véleményt, nem nyilatkozom ebben a kérdésben*;

csodálatra gerjeszt (Thiess-Salgó: Csuzima 284. 1.) = *csodálatot gerjeszt* × *csodálatra készít*;

az alábbi beszámoló *új adaléket szolgál* a protektorátus kisebbségi politikájához (Független Ujság 1939. VII. 14.) = *új adaléket szolgáltat* × *új adalékkal szolgál*;

de most majdnem *úgy tűnt nekem* (Remarque-Lorsy: Három bajtárs 115. 1.) = *úgy tűnt föl előttem* × *úgy tetszett nekem*;

rossznak *tetszik föl nekünk* az angol elgondolás (Ellenzék 1938. VIII. 6.) = *tetszik nekünk* × *tűnik föl előttünk*;

Nem tudtam rajta elokosodni (forrását — úgy veszem észre — nem jegyeztem föl) = *Nem tudtam belőle kiokoskodni* × *nem tudtam rajta eligazodni*;

Baresay Ákos levélben *tudatja a várost* (Kelemen Lajos: A marosvásárhelyi szabók stb. 3. 1.) = *tudatja a várossal* × *értesíti a várost*;

nekilátott a vacsorához (hallomásból) = *nekilátott a vacsorának* × *hozzálátott a vacsorához*;

a falu a maga... elemeivel *a középosztály felrissítésében alig járul hozzá* (Egyedül vagyunk — folyóirat I: 1938. 61. 1.) = *a középosztály felrissítésében alig vesz részt* × *a középosztály felrissítéséhez alig járul hozzá*;

B. *nem tud a dologhoz* (nem régen hallottam, de — úgy emlékszem — olvastam is) = *nem tudja a dolgot* × *nem ért a dologhoz*;

ne szóljon belé a dologba (általánosan ismert és használt szólásforma) = *ne szóljon hozzá a dologhoz* × *ne ártsa magát belé a dologba*;

A francia frank *értécsökkenésére lehet várni* (Ellenzék 1937. VII. 3.) = *értécsökkenésére lehet számítani* × *értécsökkenését lehet várni*;

P. Ezzel a mondattal *oda következtet* (Független Újság 1937. 24. sz.) = *oda mutat, céloz* × *arra következtet*;

most *Hondára következünk* (utazás közben hallottam) = *Hondára érke-zünk* × *Honda következik*;

édesnek kell legyen (hallomás) = *édesnek kell lennie* × *édes kell hogy legyen*.

Hasonló úton-módon keletkezett az *autóbusz* szó is, az *automobil* és az *omnibusz* összeolvadásából, már akár akaratlanul csúszott ki először valaki-nek száján, akár szándékosan alkotta egy ötletes ember. De a *busz* végzetet bátran képzőnek is vehetnők, hiszen azért szerkeszthették a *trolleybusz* szót a sinnélküli villamos-kocsi jelölésére.* Ugyanesak képzőszerű szóvéggé vált a *filiszter* (nyárspolgár) szó vége is,** a *-szter*, így lett aztán a versfaragó poéta neve *poétászter*, a rosszmájú kritikúsé *kritikászter*. (Csakhogy termék-lettségük gyakran teszi őket kesernyéssé s emiatt jóindulatú kritikások helyett igen sokszor válnak *kritikászterekké*. Mitrovics Gyula: A nevelés-tudomány alapvonalai 185. l.). Mindkét, ill. mindhárom szó német jövevény.

Ezeket is vegyülékszóknak tekinthetjük, még ha keletkezésük lélektana és története más is, mint az eddigieké, még ha nem is rokon (vagy ellentétes) jelentésű kifejezések összeforrásának termékei, az eredmény azonban ugyanaz. (Emlékeztetnek a nyelvújítás *bilcsirta*: billegető pacsirta, *császna*: császár-korona — virágnéy féle alkotásaira, még inkább az egészen új *citrancs-ra*). Az *automobil* és *omnibusz* között csak annyi a rokonság, hogy mind a kettő közlekedési-, szállítási-eszköz, de fontosabb az, hogy amikor az emberek meg-ésinálták és megismerték az *autóbuszt*, föltámadt bennük az a szükségérzet, hogy egyszerre, egyetlen szóval nevezzék *automobilnak* és *omnibusznak*. A *filiszternek* még kevesebb köze van a *poétászterhez* és *kritikászterhez*, de mind a háromban közös a kicsinylés és lenézés, a megrovás és gúny. A *polgár* és *filiszter* között ugyanaz vagy hasonló a viszony, mint a *poéta* és *poétászter*, a *kritikus* és *kritikászter* között és ennyi elég ahhoz, hogy a fogalmak és szavak egymást fölidézzék.

Vagy tegyünk különbséget és hagyjuk meg a *vegyülékszó* elnevezést az előbbieknél, a természetesebb úton keletkezetteknek (az alapul szolgáló *vegyül* ige ezt fejezné ki, mert át nem ható), emezeket pedig nevezzük *keve-*

*Tolnai Vilmos az *autobus*-t nemzetközi szónak mondja és a sorok közül kiolvashatóan úgy magyarázza, hogy *automobil* helyett röviden, becézőformán *auto*-t kezdtek mondani az emberek (*autogarage*, *autochauffeur*, *autoverseny*), továbbá az angol ember *omnibus* helyett is csak *bus*-t mond, így aztán könnyű és egyszerű volt a hatszótagú *automobil-omnibus* helyett összehasználni a két rövidítést és megalkotni az *autobus*-t, sőt nemsokára megjelent a levegőben és a nyelvben az *aerobus* is (l. Becézőnevek és nyelvújítás. MNy. XXIII. 1927. 173. l.).

** Eredetileg a jénai polgárok neve a 17. század végétől kezdve a jénai/diáknyelvben; kb. egy század múlva válik a szó általánossá és veszi föl mai gúnyos jelentését (l. Fr. Kluge: Etymologisches Wörterbuch stb.⁹ Berlin u, Leipzig. 1921, 345. l.).

rékszók-nak (*kever* átható ige). Ezek inkább magukon viselik a szándékosság bélyegét, és két szórészt azért forrasztanak egybe, mert röviden akarnak kifejezni, megnevezni két szorosán összetartozó fogalmat, amihez az igazi összetétel igen hosszú volna.

Ha már most nyelvhelyesség szempontjából nézzük ezeket a szabálytalan képződményeket, az igazi vegyületszókat és szerkezeteket, természetesen el kell ítélnünk őket és mindaddig hibáknak, botlásoknak kell tartanunk, míg olyan általánossá nem lettek, hogy többé nem ütközünk meg rajtuk. Hiszen olyan is akad közöttük, amelyről csak hosszas utánjárással, nyelvtörténeti kutatással lehetett megállapítani, hogy vegyületszó. Az is bizonyos, hogy a legtöbb ilyen alkotás, vagy mondjuk alakulás, elszigetelt jelenség marad, nyelvbtlásnak (vagy ha észrevehetően szándékos volt) tréfának vesszük, különös szerenéséjének kell lennie, hogy életre keljen és a nyelv területén útnak eredjen. Egyszóval olyan álláspontot kell elfoglalnunk velük szemben is, mint a többi nyelvi hibákkal szemben. A szokás azonban szentesíti őket.

Ha magamat vizsgálom, úgy találom, hogy a vegyületszók iránt mégis elnézőbb vagyok, a szerkezetek (ide sorolom a szólásokat is) összevegyítését azonban erősen elítélem. Vajjon mi lehet ennek a kétféle magatartásnak az oka? Az egyik bizonyára az, hogy egyetlen szónak szabálytalansága természetesen kevésbé bántja az ember nyelvérzékét, mint a mondat valamelyik szerkezeti részének megzavarodása. Az egyes szókra vonatkozó nyelvi hibákat általában kisebbeknek és kevésbé veszedelmeseknek szokták tartani, mint a mondatnokiakat. Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy a vegyületszók közül elég sok vált általánossá a köznyelvben (pl. *alant*, *csuklya*, *csupasz*, *flastrom*, *nyargal*, *pocsolya*, *virgács*), a kevert szerkezetek közül azonban alig egy-kettő (pl. az *apjára* hasonlít, *kész van*, *ne szólj belé*), és még ezeken is meglátszik a származás bélyege. A másik ok — úgy hiszem — abban rejlik, hogy a vegyületszóban sokszor bizonyos játékosságot, tréfás vonást látunk, a szójátékon pedig mulatni szoktunk. Nem így a kevert szerkezeten; itt már nem ismerünk tréfát és nem ismerjük el a játékknak a jogát.

Brüll Emánuel.

A magyar néprajzi élet napjainkban.

Az utolsó évek néptudományi irodalmát, néprajzi mozgalmait és a népszerűsítő közírók jelentősebb eredményeit kívánjuk vázolni, főleg a két utóbbi esztendő termésének a javával. Nincs még tudományág, amely annyira közel állna szívünkhöz, mint a nemzetfenntartó ősi tömegek életével foglalkozó magyar néprajz. A tágabb keretű és fiatalabb összehasonlító etnológia még zsenge hajtás nálunk. Ennek néhány kiváló művelőjéről is megemlékezünk.

A kegyelet szavával kell kezdenünk. A nyáron két nagy csapás érte néprajzi életünket: Bátky Zsigmond és Gyórfy István halála.

Bátky Zsigmond néhány éve vonult nyugalomba a Néprajzi Múzeum éléről négy évtizedes szolgálat után. Egyik úttörője volt a magyar néprajzi tudománynak, sokáig szerkesztette az *Ethnográfia-Népelet* című folyóiratot, a most 50 éves Néprajzi Társaság közlönyét. Útmutatót írt a múzeumok szervezéséhez s a hatalmas néprajzitár katalógusát összeállította. Gróf Teleki Pállal megrajzolta a magyar néprajzi és települési térképet. Első néprajzi összefoglaló kötetét a „Föld és népe” című sorozatban adta ki 25 évvel ezelőtt. A rábaközi valamint a kalotaszegi hímzésekről, a magyar tűzhelyekről és a magyar építészetéről írt művei alapvetők.

Gyórfy István néhány héttel a halála előtt bocsátotta közre a *Néphagyomány és nemzeti művelődés* című munkáját s ebben a megújhodást jelentő, népi gyökerű művelődéspolitikát vázolta. Vagyis több évtizedes néptudományi működése ott kötött ki, ahová *Az elsodort falu* íróját a költői megérzés már húsz évvel ezelőtt eljuttatta. A kúnsági kisiparos fiát, Gyórfy Istvánt, ritka tehetsége és szorgalma a M. Tud. Akadémia tagjai közé és a Pázmány-egyetem néptudományi első katedrájára emelte. Tudományának új kutató nemzedéket nevelt s ezzel a jövőbe is kiható nagyjelentőségű munkát végzett. Alig egy évvel ezelőtt kezdeményezésére alakult meg az egyetem Táj- és Népkutató Intézete. Első nagyobb néprajzi dolgozatát 30 évvel ezelőtt a csángókról írta, majd a Fekete-Körös völgyének és a délbihari ősi magyar településeknek a történetével foglalkozott. Négy kötetben rajzolta meg szülőföldje, a Nagykovács néptörténetét. Buzgón kutatta az ószászai hagyományú pásztorok emlékeit az egész Alföldön. Boeszkai hajduiról kimutatta, hogy nem holmi csöcselék népség, hanem ősnemes kún-ivadék. Nevezetesen még a szilajpásztorokról, a kertés városokról és a cifraszúrról szóló művei. Világhírű az alföldi pásztorépítészetéről németül is megjelent munkája és az *Ungarische Jahrbücher* tavalyi évfolyámában olvasható hatalmas összefoglaló néprajzi tanulmánya. Több mint 200 kisebb közleménye mellett legmaradandóbb az a félezer lapnyi munkája, mely a *Magyarság Néprajza* négykötetes sorozatában olvasható. E nagyfontosságú mű gondolata népünk tárgyi és szellemi kincsestárának bemutatására épügy tőle való, mint a M. Tud. Akadémia Néptudományi Bizottságának a megszervezése, mely az ő sugallatára 1929-ben alakult meg. Ez a Bizottság az Akadémia helyiségeiben otthont adott a parasztdalok fonograf-hengeranyagának s fölkérte Bartók Bélát és Kodály Zoltánt az első tudományos népzenei kiadvány előkészítésére. Mind ebből látszik, hogy Gyórfy István az egész magyar népeletet áttekintette. Abbahagyott munkáját vajjon ki fogja felkarolni?

Öt évvel ezelőtt Fėja Géza könyvével kezdődött az ú. n. falukutató gárda szereplése. „Magyarország felfedezése“ címen egy monografiasorozat indult meg a magyarság teljes arcának a feltárására, s ennek nagy vihart vert, majd elkobzott első kötete **Fėja Géza Viharsarok** című munkája volt. Ez Békés, Csanád, Torontál, tehát a déli Tiszavidék emberpáriáival foglalkozik nem minden izgató célzat nélkül, mint a rossz orvos, aki gyógyító szándéka mellett az ijesztgetésre is igen hajlamos. A gyakorlati népismertetés mellett e vállalatnak az is volt a célja, hogy a szabadelvű korban elhanyagolt s ősei földjéről milliós számban kivándorolt magyarok szétszóródásától a mai zseléleket, munkanélkülieket, a városok és falvak mély rétegeit megóvja. Ez sokban mentesíti az Űristen előtt ezeket a túlzásaikban is jószándékú falukutatókat. Kétségtelenül alaposan megbolygatták a politikusok, a diákság s nem utolsó sorban a nagyközönség lelkiismeretét. Kapós könyvek divatja nem esőkkentheti szívük mélyén őszintén akart javító törekvésük komolyságát. Ezt változatlanul igazolja ma is megjelenő *Kelet Népe* című folyóiratuk. A falukutatás nevezetesebb terméke még **Erdei Ferenc Futóhomok** című könyve és **Szabó Zoltán**nak a matyóéletét festő *Tardi helyzete*. Sok ezekben a statisztikai bűvészkedés s az újságírói fölületesség, mert hát a magyar falu élete sem csupa árny. A könyvsorozat legjobban megírt, derűlátást sem nélkülöző munkája Szabó Zoltán *Cifra nyomorúsága*. Ebből a Cserhát, Mátra, a Bükk hegység népének, a palócok valamennyi rétegének életsorsát, s a nemzetietlen szakszervezetek és a nagyvállalatok malomköve közt őrlődő ipari munkásság küzdelmét ismerjük meg. A *Viharsarok* sorsára jutott **Kovács Imre Néma forradalma**: ezt is elkobozták. Azóta azonban sokat enyhült a hatósági szigorúság. Ma már hivatalos álláspont a bajok őszinte feltárása és a segíteni akarás.

Egy esztendeje múlt november végén, hogy lelkes fiatal falutudósok megrendezték az egyetemi **Táj- és Népkutató Intézet** kiállítását Teleki Pál, Györffy István és Magyary Zoltán egyetemi tanárok irányításával. Képekben, grafikonokban tárták fel a nép, a föld és a közigazgatás szerves összefüggéseit. A falakon Széchenyi- és Zrinyi-idézetek ragadták meg a figyelmet: „Önismeret minden előmenetel és jobbulásnak kezdete“, „Nem hízelkedem én édes nemzetem tenéked, hanem megmondom fogyatkozásaidat“. Az egyik terem a föld és a nép országos helyzetét s az erre vonatkozó szak- és költői irodalmat mutatta be. A másik terem a Tiszavölgy sajátos kultúrájának fejlődését szemléltette az utolsó száz évben Györffy tanítványainak térképező munkájával. Tovább a Közigazgatási Intézet városfelvételi adatai vonultak fel grafikonokban. A tatai járásnak minden talpalatnyi helyét felkutató mintadolgozat egy külön teremre való anyagot jelentett: a talaj minőség szerinti felvétele, a kutak, az általános egészségügy, a házak anyaga, gyermekek életviszonyai, adóterhek megoszlása falvanként, családonként stb. szerepelt itt. Azután az ingótoke urainak, a bankok és vállalatok roppant hatalmának igaz tükörképét rajzolta meg a kiállítás. Az egészből az volt a tanulság, hogy a fölületes egyoldalúság elkerülésére a tanulmányozásnak az élet minden ágára ki kell terjednie. A kiállítás ennek a módszereit mutatta be kitünő fiatal kutatók közreműködésével.

Az utóbbi években sűrűn jelentek meg néppel foglalkozó és a néprajz tudományát népszerűsítő szándékú írások. Ilyenek a Buday György pompás fametszeteivel ékes *Ortutay*-könyvek. **Ortutay Gyula**, a jeles gyűjtő és etnológus, rendezte sajtó alá a székely népballadákat, írta meg népszerűen a parasztság életét. Nagyszerű a nyírségi mesegyűjteménye is és a *Magyarságtudomány* című folyóiratával már évek óta neveli a haladó szellemű fiatal-ságot. Néprajzi kérdésekkel gyakran foglalkoznak még az *Egyedül vagyunk*,

a *Magyar Élet* és az *Országépítés* című szemlék is. Külön megemlítésre érdemes **Veres Péter** két remek kötete: a *Számadás* és *Az Alföld parasztsága*. Mind a kettő gyermekkori élményekben gyökerezik, a faluról városba került legény megnyilatkozása, fajtájáért való feljajdulása. Hasonló ehhez az **Ilyés Gyula** könyve, a *Puszták népe*, amelyben a zsellérkunyhók keserű hangulata elegendik a környezetből kinövő, könyvszerető fiú serdülőkori testi és lelki zavarainak képével. A falusiak véleménye szerint a népnek az az igazi képe, amit Veres Péter és Ilyés Gyula könyve ad, akiket nem a kávéházi törzsasztal nevelt falukutatóvá. Épigy az igazi őseréjű regényírókat és költőket sem. Szabó Pál, Kodolányi János, Németh László és Darvas József, vagy a lírikusok közül Erdélyi József, Sinka János, Számadó Ernő neve például a legtöbb faluban jólismert, majdnem jobban, mint a városi szalonokban. Ők kívülesnek a néprajz céhén, de az olvasóközönségben kétségtelenül ők a népismeret előfutárai, az ősi néphagyományok megkedveltetői.

Tárgykörünkben a legjelentősebb kiadvány a már említett 4 kötetes *Magyarság Néprajza* a kir. m. Egyetemi nyomda kiadásában. Igazán megilleti a hézagpótló jelző. Több mint 3000 kép díszíti és magyarázza 1850 nagy negyedréte lap terjedelmű tartalmát. Minden fejezetét a vonatkozó teljes könyvészet zárja be, s ez már magában véve nélkülözhetetlenné teszi a szak tudósok részére is. Összefoglaló jellegénél fogva alapvető, minden további kutatás kiinduló pontja. Az I. kötetben **Györffy István** a magyar viseletet, a II-ban a gyűjtögetés, vadászat, halászat, állattartás, földművelés, teherhordás és járóművek tárgyi emlékeit ismerteti. **Viski Károly** a falusi butorzatot, hagyományokat, a naptári és kuruzslási tárgyakat, játékokat, hangszereket és díszítő művészetet tárgyalja, **Bátky Zsigmond** pedig az építkezés, fűtés, táplálkozás és népi mesterkedés leíró anyagát mutatja be. A szellemi néprajzi részben **Solymossy Sándor** a népi líráról, balladáról, mondáról, meséről, a babonákról és ősi hitvilágunkról, **György Lajos** az anekdotáról, **Viski Károly** a drámai hagyományokról, **Szendrey Zsigmond** és **Szendrey Akos** az oktató és alkalmi hagyományokról, népszokásokról és jeles napokról, **Tolnai Vilmos** a szólásokról, **Zilinszky Aladár** a népi előadási stílusról, **Horger Antal** a nyelvjárásokról, **Kodály Zoltán** a népzeneről, **Lajtha László** és **Gönyey Sándor** a táncokról, **Schwartz Elemér** a népvallás keresztény elemeiről és **Bartha Károly** a gyermekjátékokról ad tudományos összefoglalást. A legtöbb felsorolt kérdés ebben a vállalatban most először került rendszeres áttekintés alá az évtizedes kutató munka eredményeinek egybefogásával.

Az Egyetemi Nyomda egy másik népszerűsítő vállalatában jelent meg a néptudományt érdeklő magyarság antropológiája. **Bartucz Lajos**, a Néprajzi Múzeum igazgatója, *A magyar ember* című alapvető kézikönyvében 30 évi kutatásainak eredményeit tette közzé. Megállapítása szerint a mai magyarság kétharmada turánias vonású: 25% tiszta turáni (kaukázusi és mongoloid), 20–20% keletbalti és dinári, alig 4%-a a magyarságnak germán véri, 5% pedig előázsiai (taurid, örményjellegű). Népvándorlási és árpádkori sírok gazdag szemléjét kiegészíti a mai élő magyarokon ezerszámra végzett vizsgálat. Külön fejezetben mutatja be Bartucz a világ minden emberfajtaját, hogy biztosabban tájékozódjunk a magunkéról és szeressük ezt a még mindig túlnyomóan turáni testalkatú, de összetett szellemiségű, éppen azért emberi és átfogó képességű fajtánkat, amely Európa közepén évszázadok folyamán vált egységes nemzetté a sokközösség és a közös hagyományok kapcsán.

A Néprajzi Múzeum nemcsak őrzi az értékes tárgyak gyűjteményét, hanem állandóan gyarapítja is vidéki kutatásokkal és szorgalmas irodalmi feldolgozásokkal. A néprajzi adatgyűjtés rendszeres folytatására most készült el az *országos gyűjtőhálózat* terve **Gunda Béla** fiatal tudós (a *Népelet* szer-

készítésében Györffy István utóda) svédországi tapasztalatai nyomán. Több ezer kérdőív ment szét a népelet ismerőihez, tanítókhöz és papokhoz. Minden gyűjtőről, szaktudásáról és érdeklődési köréről, aprólékos személyi lapot vesznek fel, s ezeket a személyi lapokat a központban nemcsak a gyűjtők névsora szerint rendezik el, hanem a gyűjtés tárgya szerint is csoportosítják. Így a helyszíni gyűjtők és a központi szakemberek között állandó eszmecsere folyhat. Az adatokat azután átviszik egy térképre, amely rögtön tájékoztat, hogy ki foglalkozik szellemi és ki tárgyi néprajz gyűjtésével, s e két csoporton belül is az egyes ágak (pl. ház, eke, ruha s a folklór ezerféle anyaga) hol és hogyan oszlanak el. Azonkívül a gyűjtők egy esomó irányítást kapnak szemléltető rajzokkal (pl. gereblyeformák, eke, villák stb.), s azzal a figyelmeztetéssel, hogy a népi kifejezések pontos leírására különösen ügyeljenek. Készülnek továbbá 80–90 lapos részletesebb útbaigazítások is a ház, udvar, település, ruházkodás anyaggyűjtésére. Kettő már megjelent: a *Gyűjtőgető gazdálkodás* és *Az elvetett búzától a kenyérig*. Legközelebb a termelés és népi mesterségek, a közös munka (kaláka), a táplálkozás és a népmese-kutatás részére jelennek meg útmutató füzetek. Így nevelnek a szak tudósok maguk mellé képzett gyűjtő gárdát.

A *Magyarság Néprajza* negyedik kötetével egyidőben jelent meg **Zsirai Miklós** egyetemi tanár, nyelvtudós 587 lapos hatalmas műve, a *Finnugor rokonságunk*. Ez a több mint 200 fényképpel és térképekkel gazdag kötet nemcsak a nyelvtudósok körében ment eseményszámba, hanem a néprajz területén is figyelmet keltett. Eredetkutatásunk bibliája marad ez a nagyszerű összefoglalás, vezérfonal az egyezések, rokonságok útvesztőjében. A kézikönyv minden oldalán föld- és néprajz, nyelv- és történettudomány határterületein járunk és távoli, alig érezhető rokoni szálakat érzünk meg Zsirai irányítása mellett. **Csúry Bálint** *A szamosháti nyelvjárás* című két nagy kötete szintén igen jelentős a felnövő új néprajzos nemzedékre tett hatásánál fogva. Csúry Bálint, a debreceni egyetem tudós tanára, már egész folklórista gárdát nevelt maga mellé. Közülök a legkiválóbb, **Bakó Elemér**, igen értékes anyagot gyűjtött össze Biharban s ezenkívül nagy buzgalommal végzi ezen elhanyagolt tudományunk népszerűsítését és megszerettetését. A népzene terén **Volly István**, **Kerényi György** és **Balla Péter** nevét kell megemlítenünk. Mindhárman nemcsak kiváló karszervezők, hanem elismert gyűjtők is. Balla Péter Lajtha László és Bartha Dénes irányítása mellett több mint száz lemezen 340 dal és mese felvételénél segédkezett szerte az országban. A fonográfos viaszhenger-felvételeket ezelőtt 45 esztendővel Vikár Béla kezdette meg. Ezek azonban kizárólag szaktudósok részére és múzeumi megőrzésre egyetlen példányban készültek. A mai felvételeknek az az előnye, hogy a sokszorosítható hanglemezekről a nagyközönséget is el lehet látni levonatokkal. Így ezeknek a segítségével az ősi pentaton parasztdalaink lassanként megszokottá válhatnak és sajátos faji művészetünk kiszoríthatja az idegen érzélgősséget.

Az utóbbi két év bő terméséből jelentőségénél és tudományos súlyánál fogva kiemelkedik **Kniezsa István** 105 lapos műve: *Magyarország népei a XI. században* (megjelent a M. Tud. Akadémia Szent István-Emlékkönyvében). Melich János alapvető honfoglaláskori könyve tanulságain továbbhaladva, a helyneveket elemzi s a kölcsönhatások egész sorát állapítja meg a szláv és a magyar helynevek közt. A Nemzeti Múzeum régészeti kiadványsorozatában **Szabó Kálmán** *Az alföldi magyarság művelődéstörténeti emlékeiről* címen a kecskeméti múzeum ásatásait ismerteti. Ezek az ásatások elpusztult falvak, 30 ősi homoklepte kún települési hely emlékeit, árpádkori temetők titkát fedték föl. **Fodor Ferenc** egyetemi tanár a *Magyar föld, ma-*

gyar élet című 263 lapos munkájában tájak szerint csoportosítja az egyes vidékek életmódját s megmagyarázza a magyarság sok százéves küzdelmeinek hosszú sorát. **Gönczy Ferenc** a somogymegyei gyerekekről írt 300 lapos könyvet pompás képanyaggal. A szülők házasságkötésétől a gyermek 15 éves koráig ismerteti a somogyi nép családi életét. A pusztító egyének külön fejezetet szentel, akárcsak **Kiss Géza** az Ormányságról kiadott hatalmas kötetében. Véreink fölött kongatott lélekharangként hatnak a kemény sorok mindkét lelkes népkutató könyvében.

Az utóbbi években valóságos monografia-áradat került ki a sajtó alól egyes városokról és falvakról. Így Szarvas és Szentés vidékét **Elek Péter**, Dunaszentgyörgyét **Dömötör Sándor**, Budafok és Csepelsziget történetét **Bodor Antal**, Vereb községet **Földes Ferenc**, Sarródót **Élő Dénes** dolgozta fel. Ezenkívül is még több falu leírását olvashatjuk. **Tóth János** 163 képpel ellátott műve: *Igy épít a vasi nép*. **Padányi Gulyás Jenő** a Fertővidék népi építkezését írta meg. A magyar tanyai, főképen a Makó környéki építkezéssel **Bierbauer Virgil** foglalkozott, igen alapos áttekintést nyújtva az építőanyagokról, a költségekről, a hagyományról s a fedélszerkezeetről.

Palotay Gertrud és **Konecsni György** az Officina-könyvek sorában művészi formában mutatja be a magyar díszes népviseleteket, a pásztorsubát, a szűrt, a bujáki, kalocsai, sárközi, Sió-menti leányruhát és a matyók színpompáját. Székely néprajzi vonatkozásai teszik igen figyelemreméltóvá **Szilágyi Sándor** nagyszerű könyvét a székely nemességről. A magyar lélek ősi, jórészt paraszti emlékü sajátosságát kutatja és világítja meg **Karácsonyi Sándor** *Magyar észjárás* című könyve. Főleg a kérdés nevelési oldalai érdeklí s a magyar néplélekhez szabott oktatási rendszert követel.

A csángó nép újból az érdeklődés homlokterébe került. **Domokos Pál Péter** könyve irányította újlag feléje a figyelmet, majd **Lükő Gábor** alapos népismerete vitte előbbre a kérdést. Külön ki kell emelnünk **Bálint Sándornak**, a jeles szegedi kutatonak, a vallásos néprajz körébe vágó remek munkáit.

Mindezeknek épen csak a megemlítésére szorítkozhatunk. Terünk nem engedi, hogy érdemük szerint behatóan méltassuk, így meg kell elégednünk azzal, hogy csupán sejtetjük az olvasóval azt a különféle irányú szorgos munkát, amely a magyar néptudomány területén sokkal buzgóbban és nagyobb eredménnyel folyik ma, mint valaha. Hasonlóképen le kell mondanunk arról, hogy **Makkai Endre** és **Nagy Ödön** téli néphagyomány-gyűjtését és **Szabó T. Attila** helynévgyűjtő munkásságát megdicsérjük. Ezek jórészt az Erdélyi Múzeumban vagy az Erdélyi Tudományos Füzetek kiadásában jelentek meg, tehát könnyen hozzáférhetők. Inkább az volna szükséges, hogy ezek a szép kezdeményezések szaporítsák meg az erdélyi kutatók számát ősi szokásaink feljegyzésére, a hagyományok megőrzésére. A magyar szakirodalom nagyrabecsüli a fiatal erdélyi gyűjtők működését és figyelemmel kíséri az Erdélyi Múzeumot, amely rendelkezésére álló keretei között a néptudománynak szeretettel viseli gondját.

Dr. Gergely Pál.

BIBLIOGRAFIA

Románia magyar irodalmának bibliográfiája.

1938. év.

Összeállította: Valentiny Antal.

A romániai magyar kisebbség irodalmának 1938. évi bibliográfiája kevesebb számú műről számol be, mint a megelőző évi, mivel összesen 282 (298) címszót tartalmaz és 7 utaló és 14 összefoglaló címszó levonásával 261 (274) munka leírását adja, amelyek közül 9 a megelőző évi bibliográfia kiegészítését teszi, 2 pedig még egy évvel előbből való.

A gyűjtött anyag szakcsoportok és százalékarány szerinti megoszlását az alábbi kimutatás tünteti fel:

I. Szépirodalom	— — — — —	58 = 22 ² / ₀	(72 = 26 ³ / ₀)
ebből a) Verses művek	— — — — —	21 = 36 ³ / ₀	(17)
b) Széppróza	— — — — —	36 = 62 ¹ / ₀	(44)
c) Színdarabok	— — — — —	1 = 1 ⁶ / ₀	(11)
II. Tudományos és ismeretterjesztő művek	— — — — —	70 = 26 ⁸ / ₀	(71 = 26 ³ / ₀)
III. Vallásos irodalom	— — — — —	39 = 15 ⁰ / ₀	(40 = 14 ⁵ / ₀)
IV. Tankönyvek	— — — — —	22 = 8 ⁴ / ₀	(19 = 6 ⁸ / ₀)
V. Törvények, rendeletek, szabályok	— — — — —	6 = 2 ³ / ₀	(7 = 2 ⁵ / ₀)
VI. Időszaki irodalom	— — — — —	44 = 16 ⁹ / ₀	(45 = 16 ³ / ₀)
ebből a) Evkönyvek, jelentések, jegyzőkönyvek	— — — — —	13 (11)	
b) Iskolai értesítők	— — — — —	4 (9)	
c) Naptárak	— — — — —	27 (25)	
VII. Különfélék	— — — — —	22 = 8 ⁴ / ₀	(20 = 7 ³ / ₀)

(A zárójelbe tett számok az 1937. évi eredményeket tüntetik fel.)

A szakcsoportok szerinti megoszlás azt mutatja, hogy a jelzett csökkenés majdnem teljes egészében az irodalmi szempontból legjelentősebb csoportra, a szépirodalomra esik, amely a tavalyi 72 művel szemben csak 58 művel szerepel, míg a többi szakcsoportban a változás egészen jelentéktelen.

A szépirodalmi csoporton belüli megoszlásból azt látjuk, hogy amíg a verses művek a tavalyiakhoz képest 4 művel gyarapodtak, a széppróza 8 művet veszített, a színdarabok csoportját pedig egyetlen mű (az is színpadi költemény) képviseli.

Sajátságos jelenség, hogy szépíróink, akik annyi becsületet szereztek az erdélyi magyar irodalomnak, parlagon hagyták a színpadi irodalom mezejét; évenkénti kimutatásaink csak néha-néha tüntetnek fel

e téren egy-egy jelentősebb munkát, máskülönben a színdarabok csoportja leginkább csak a gyermekszínpad szükségleteit sorolta fel.

Az erdélyi írók magyarországi kiadásait 10 *-gal megjelölt címszó alatt írtuk le; közöttük 3 olyan kiadás van, amely majdnem egyidőben jelent meg az erdélyivel, ami örvendetesen mutatja, hogy íróink egy része már kivívta az elismerést az egységes magyar irodalom ítélőszéke előtt is.

Figyelemmel kísértem az idén is a bibliografiában szereplő műveknél a megjelenési helyek szerinti elosztódást.

Az eredmény azt mutatta, hogy a 261 mű közül (3 litografált könyvet figyelmen kívül hagyva) 149 jelent meg Kolozsvárt, tehát majdnem 58%, ami azt igazolja, hogy Kolozsvár vezető helye a romániai magyar könyvnyomtatás terén egyre jobban elhatározóvá válik. A Kolozsvárt nyomtatott 149 műből 76 (51%) a Minerva r. t. nyomdájából került ki, nagy részük mint ezen irodalmi intézet saját kiadványa. Kolozsvár tehát elsősorban a Minerva r. t. tevékenységének köszönheti vezető helyét.

Kolozsvár után a többi városok, mint magyar könyvek nyomtatási helyei ekként következnek: Nagyvárad 16, Marosvásárhely 14, Temesvár 12, Arad 10, Brassó 9, Marmarosziget 5, Torda 4 művel. A régi királyságban nyomtatott művek száma 8, külföldön pedig 10 jelent meg.

Az 1938. évben feljegyzett művekkel a romániai magyar irodalom termelése az 1919—1938. években 5696 művet tesz ki.

*

Mint az 1936. évi bibliografiánk bevezetésében tettük, hasonlítsuk össze most is a romániai magyar irodalom számadatait a többségi nép irodalmának számadataival, alapul vevén újból a Román Akadémia könyvtárának az 1938. évi működéséről beszámoló jelentését, amely egyik táblázatában a beérkezett köteles nyomtatványok megoszlását mutatja természetük és nyelvük szerint.

E táblázat a következő:

Nyelv	Kötetek és füzetek	Folyóiratok	Hírlapok	Összesen	Megjegyzés
Román — — —	5954	773	881	7608	A kötetek és füzetek rovat nem a beérkezett művek, hanem kötetek számát mutatja, míg bibliografiánk a művek számát adja.
Magyar — — —	223	91	97	411	
Német — — —	193	37	76	306	
Francia — — —	314	24	11	349	
Más nyelvek — —	51	4	31	85	
Vegyesek — —	38	5	21	64	
Összesen :	6773	934	1117	8823	

2051

(E táblázat kevesebb magyar művet mutat, mint bibliografiánk, mivel ez utóbbi a vegyes nyelvű és a külföldi nyomtatású műveket is számontartja.)

E táblázat elárulja, hogy 1936. óta a román könyvek száma emelkedett, a magyar könyvek száma pedig csökkent.

Érdekes az is, hogy Romániában a magyar és német kisebbség könyvtermelését jóval felülhaladja a francia nyelvű könyvek száma. Ez utóbbiak többnyire román szerzők munkái és a tudományos eredményeknek egy világnyelven való ismertetését szolgálják.

Megfigyelhetjük azt is, hogy 1936. óta a magyar nyelvű folyóiratok és hírlapok száma is fogyóban van. Ami a hírlapirodalmat illeti, a román hírlapirodalom számadatai is erősen csökkentek, aminek a magyarázata bizonyára az, hogy az ország egységes politikai pártjának kialakulásával a pártpolitikai sajtó elvesztette a talaját.

Ugyancsak az akadémiai könyvtár idézett jelentése alapján alkalunk van egy másik igen fontos és eddig elmulasztott összehasonlítás megtevésére, nevezetesen a magyarországi könyvtermelés számarányának a romániai magyar könyvtermelés nagyságával való szembeállítására.

Az akadémiai könyvtár a román könyvtermelésnek a többi államokéval való összehasonlítására a következő táblázatot állította ugyanis össze:

Bulgária (1937)	— — — — —	2.491	mű
Jugoszlávia (1932)	— — — — —	3.224	„
Spanyolország (1935)	— — — — —	3.251	„
Magyarország (1936)	— — — — —	3.392	„
Románia (1937)	— — — — —	6.200	„
Lengyelország (1935)	— — — — —	7.460	„
Olaszország (1936)	— — — — —	10.976	„

Ha e kimutatás alapján összevetjük a Magyarországon az 1936. évben megjelent könyvek számát az ugyanazon évi romániai magyar könyvek számával, ez utóbbiak mintegy 75%-át képezik az előbbieknél.

Valljuk be, hogy ez jelentősebb arány, mint ahogy eddig gondoltuk, mert hiszen tudnivaló, hogy az erdélyi magyarság a maga szerény irodalmának támogatása mellett jelentősen hozzájárul a magyarországi magyar könyvek kelendőségéhez is.

I. SZÉPIRODALOM.

a) Verses művek.

Benedekffy Samu. Hivnak a földek. (Versek.) Cluj. 8°. 78 l., 1 lev. »Grafica« kny.

Diószeghy Dezső. Az elkésett ember. — versei. Oradea. 8°. 55 l. »Grafica«. — A címlapot Weisz Márton festőművész rajzolta.

Diósa Jenő. Angyalok citeráján. Versek. Erdélyi Szépművés Céh. (Cluj-Kolozsvár.) 8°. 209 l., 1 lev.; a szerző arcképével. (Minerva rt.) (Az Erdélyi Szépművés Céh 121. kiadványa, X. sorozatának 23—24. számú könyve.)

Forka Antal, Ifj. Örök béke. — versei. (Lugoj.) Év n. 16°. 31 l. Tip. »Union«.

Goga, Octavian. Költemények. Fordította: *Kibédi Sándor.* »Széphalom« irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat. Cluj-Kolozsvár. 8°. 70 l., 1 lev. (»Lyceum« ny.)

Gross Adolf. Két világtájon... (Költemények.) Arad. (1938.) 8°. 55 l. Tip. Corvin.

Guthy Jenő. Megleltem az Istent. (Versek.) Arad. 8°. 79 l. (Tip. Lovrov & Co.)

Gyallay-Pap Sándor. Parancsolom: tűrni kell!!... Cluj. 8°. 98 l. Minerva rt.

Gyallay-Pap Sándor. Zúg a rengeteg. »Széphalom« irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat kiadása. (Cluj.) 8°. 92 l., 1 lev., 1 arck. (Minerva rt.)

Hegyi Endre. Napóra. Versek. Cluj-Kolozsvár. 8°. 78 l., 1 lev. Minerva rt. kiadása. — A címlapot és fametszeteket készítette Lengyel József.

Jánosy Jakab. Földi tüzek — égi tüzek. Cluj. 8°. 112 l. »Gloria.« — A könyv borítólapját Tóth István festőművész rajzolta.

Kabós Éva. Zörgesetek! Megnyit-

tik! Cluj. 8°. 62 l., 1 lev. »Gloria« ny. — A borítékklap Gy. Szabó Béla kezelmunkája.

Papp Asztrik. Üzenem... Versek. Cluj. 8°. 88 l. Szent Bonaventura kny.

Petőfi Sándor. János vitéz. A helység kalapácsa. Bolond Istók. Bevezetéssel ellátta: *Görög Ferenc.* Képes kiadás. Cluj. Én n. 8°. 143 l. Minerva rt. kiadása.

Petőfi Sándor költeményei. Életrajzzal ellátta *Görög Ferenc.* Képes kiadás. Cluj. Év n. 8°. 367 l. Minerva rt. kiadása.

Plesz Artur. 4 dimenzió. [Timișoara.] Év n. 8°. 46 l. (Tip. Huniadi.)

Poe, Edgar Allan. A holló. (The raven.) [Angolul és magyarul.] Fordította *Franyó Zoltán.* Cserépfalvi kiadása. Budapest. 4°. 13 l. (300 számozott példányban készült a timișoari Helikon ny. rt. betűivel.)

A Református Egyházkerületi Nőszövetség versenypályázata gyermekek részére, az 1938—1939. iskolai évben. [Az elszavalandó költemények gyűjteménye.] (Cluj. 1938.) (4°.) 18 l. (Tip. Nagy.)

Salamon Ernő. Szegények küszöbén... Új versek. — Melletted élnek! Román versek magyarul. Szilágyi-nyomda kiadása. Marosvásárhely. 8°. 95 l. (Tip. Szilágyi.) (Lei 100.)

Sireagu Octavian. Krisztus árnyékában. (Költemények prózában.) Átköltötte: *Flórián Tibor.* Cluj-Kolozsvár. 8°. 69 l. Minerva rt. — A címlap N. Jeney Lajos rajza.

Tompa Mibály. Elbeszélő költemények. Összeállította: *Gyallay Pap Domokos.* Cluj-Kolozsvár. 8°. 77 l. Minerva rt. kiadása. (A »Magyar Nép« könyvtára. 57.) (Ára 15 Lei.)

b) Széppróza.

(Regények, elbeszélések, mesék, stb.)

Baksay Sándor. Patak banya. Történet Mária Terézia uralkodásának idejéből. Cluj-Kolozsvár. 8°. 140 l. Minerva

rt. kiadása. (A »Magyar Nép« könyvtára. 58.) (Ára 20 Lei.)

* *Bánffy Miklós, Gróf.* Erdélyi törté-

net. A falí írás második szava: és hijjával találtattál... I—II. Révai kiadás. (Budapest.) 1937. 8°. I. 295 l., II. 316 l. (Révai ny.)

Barta Sándor. Új Judea. (Utópia.) — regénye. *Hamvas László* előszavával. Sajtó alá rendezte: *Sztojka László.* Cluj. 8°. 194 l., 1 lev. Fraternitas R. T. nyomása. (Ára 60 lej.)

Biró János, Hegyaljai. Tűzzel Hegyalján. *Mercurea-Ciuc.* Év n. 8°. 85 l., 1 lev. Tip. Péter Ferenc.

Buzás Gerő. A hargitai lélektorony. Regény-film. Cluj. Év n. 8°. 156 l. Tip. »Gloria«. — A könyv címlapja Szopos Sándor festőművész rajza.

Dézsnai Viktor és Gárdonyi István. A D-terv. Eugen Prager könyvkiadó. Bratislava-Pozsony. (1938.) 8°. 594 l. [Timişoara. Tip. Huniadi.]

Gagy László. A kiválasztottak. Regény. Szépmíves Céh. (Cluj.) 8°. 200 l. (Minerva rt. Az Erdélyi Szépmíves Céh 118. kiadványa, X. sorozatának 16—17. számú könyve.)

* *Gagy László.* A kiválasztottak. Révai [kiadás]. (E könyv első kiadása az Erdélyi Szépmíves Céh-nél (Cluj-Kolozsvár) jelent meg.) (Budapest. 1938.) 8°. 248 l. (Révai ny.) (Ára P. 4.80.)

Gross Adolf. Messzi hegyek-völgyek tájain... (Ütleírás.) Arad. Év n. 8°. 56 l. Tip. Corvin.

Gyallay Domokos. Genovéva. Érzékeny történet. Hajdankori szép históriák nyomán. Második kiadás. Cluj-Kolozsvár. 8°. 109 l. Minerva rt. kiadása.

Gyallay Domokos. Nyár Solymoson. Regény I.—II. Könyvbarátok Társasága. Cluj. 8°. 234 l., 2 lev. (Minerva rt.) (Erdélyi Könyvesház. 4. és 5. kötete.) — A címlapot és jelképet Szopos Sándor festőművész rajzolta.

Halász Antal. Erdélyi barázdák. Oradea. Év n. 8°. 93 l., 1 lev. »Grafica.« — (A borítólapot Földes rajzolta.)

Hegedüs Lóránt. Viola-város. Könyvbarátok Társasága. Cluj. 8°. 117 l., 1 lev. (Minerva rt.) (Erdélyi Könyvesház. 6. kötet.) — A címlapot és jelképet Szopos Sándor festőművész rajzolta.

Heszke Béla. Brüsszeli délután. »Sziget« kiadás. Braşov-Brassó. 8°. 96 l., 2 lev. (»Hunyady« nyomda.) — A fedőlap Kollár Gusztáv festőművész eredeti rajza.

Horváth Jenő. Most szedtem a fáról. (Minerva kiadás.) Cluj-Kolozsvár. 8°. 102 l., 1 lev. Minerva rt.

Hunyadi Sándor. Irina. A 20 éves Keleti Ujság regényajándéka. (Cluj-Kolozsvár.) Év n. (4°.) 53 l. (Lapkiadó Részvénytársaság kny.) — A címlap Ványolós rajza.

Kemény János. Itéletidő. Történetek és rajzok a havas életéből. Erdélyi Szépmíves Céh. (Cluj-Kolozsvár.) 8°. 218 l., 2 lev. (Minerva rt.) (Az Erdélyi Szépmíves Céh 122. kiadványa. XI. sorozatának 1—2. számú könyve.)

Kerpel Izsó. Összegyűjtött műfordításai, versei és egyéb cikkei. Arad, 1938. január hó 8. Nagy 12°. 632 l., 2 lev. Lovrov kny. (Borítékán: Versek, műfordítások és cikkek. 1888—1937.)

* *Kuncz Aladár.* Fekete kolostor. Feljegyzések a francia internáltságból. (I.—II. kötet.) 8. kiadás. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása. Budapest. Év n. 8°. 284 + 256 l. (Athenaeum rt. kny.)

Mael Ferenc. Emberek vagyunk. Regény. Cluj. 8°. 160 l., 2 lev. »Grafica« kny.

Marót Sándor. A világ ablaka. Oradea. (1938.) 8°. 166 l. Sonnenfeld R. T. kiadása. — A borítólapp Grünbaum Ernő eredeti kőrajza.

Mezei Béla. Ősök és hősök. *Leitner Zoltán* előszavával. »Népünk« Oradea kiadása. Oradea. 8°. 198 l., 1 lev. »Grafica.« — A borítólapp Grünbaum Ernő rajza.

Nagy Borbála. A Xántus-völgyi ütközet. Kiadja: Az Erdélyi Róm. Katolikus Népszövetség. Kolozsvár. 8°. 32 l. (Tip. Gloria.) (Falu-Füzetek. 2.) Ára 3 Lej.

* *Nyirő József.* Az én népem. 20—22-ik ezer. (Budapest.) Révai. Év n. 8°. 275 l. (Révai-nyomda.)

Örvös Béla. ... és megbüntetem heted-ízigen. Történelmi regény. Oradea. 8°. 274 l. Sonnenfeld S. A. — (A borítólapp Földes rajzolta.)

Rónai Ernő. Krasznójárszk. Nagyvárad. 8°. 275 l., 14 képmell. Franklin-nyomda nyomása. — (A borítólap Földes munkája.)

Seidner Imre. Erika. Regény. (Arad. 1938.) 8°. 359 l. (Tip. Lovrov & Co.)

Szántó György. Meléte. I.—II. Erdélyi Szépmíves Céh. (Cluj.) I. 568 l., 1 lev.; II. 418 l., 1 lev. (Minerva rt.) (Az Erdélyi Szépmíves Céh 119—120. kiadványa. X. sorozatának 18.—20., 21—22. számú könyve.)

* *Szántó György.* Meléte. I.—II. Révai [kiadás]. (Budapest. 1938.) 8°. I. 568 l.; II. 418 l. (Révai ny.)

* *Szentimrei Jenő.* Ferenc tekintetes úr. Kölcsey Ferenc életregénye. Athenaeum kiadás. [Budapest.] 8°. 336 l. (Az Athenaeum rt. nyomása.) [Ára 178 Lei.]

(*Szini Lajos.*) Nyüszkölés a feredőn s a nagy víz martján. Irta: *Laji bá.* (Szopos Sándor rajzaival.) (Márk István kiadása.) II. kiadás. Negyedik ezer. Gheorgheni-Gyergyószentmiklós. 1937. 8°. 158 l., 1 lev. Márk István kny.

Tamási Aron. Ragyog egy csillag. Re-

gény. Szépmíves Céh. (Cluj.) 8°. 233 l., 1 lev. (Minerva rt.) (Az Erdélyi Szépmíves Céh 116. kiadványa. X. sorozatának 12—13. számú könyve.)

* *Tamási Aron.* Ragyog egy csillag. Révai [kiadás]. (E könyv első kiadása az Erdélyi Szépmíves Céhénél jelent meg. (Cluj-Kolozsvár.) (Budapest. 1938.) 8°. 268 l. (Révai ny.) — A bekötési tábla rajzát Fenyves Sándor tanár tervezte.

Tavaszy Sándor. Erdélyi tetők. Űti élmények és természeti képek. Szépmíves Céh. (Cluj.) 8°. 184 l., 3 lev., 14 táblán 37 képmell. (Minerva rt.) (Az Erdélyi Szépmíves Céh 117. kiadványa. X. sorozatának 14—15. számú könyve.)

Torday Adél. A titokzatos ház. (A Szent Kereszt Szövetség kiadása és tulajdona.) Cluj-Kolozsvár. 8°. 105 l., 1 lev. Szent Bonaventura kny. — A címlapot és a szövegközi képeket Torday Adél rajzolta. — Megrendelhető a Szentföld Biztosi Hivatalánál, Cluj-Kolozsvár, Str. Franciscanilor No. 1.

Zsigmond Miklós. Az élet riportjai. Arad. Év n. 8°. 160 l. Tip. Lovrov & Co.

e) Színdarabok.

Salamon Ernő. Ének a szolgák sorsáról. (Színpadi költemény.) Târgu-Mureş.

8°. 27 l. Tip. Szilágyi. (Ára 50 Lei.)

II. TUDOMÁNYOS ÉS ISMERETTERJESZTŐ MŰVEK.

Ahogy mi akarjuk . . . Az Új Cionista Szervezet célkitűzései és programja. (Oradea.) Év n. 8°. 30 l. (»Grafica.«) (Herzl-Könyvtár. 4. szám.) Ára 10 Lei.

Alkotás és béke. A »Chaluz Baal Melacha« központjának kiadványa. (Cluj.) Év n. 8°. 14 l. (Tip. Orient.)

Alkotás és béke. (Kiadja: »Chaluz Baal Melacha« ardeali központja.) [Cluj.] Év n. 8°. 18 l. (Tip. Orient.)

Amit a református középiskoláról mindenkinek tudnia kell. Kiáltó Szó kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. 70 l., 1 lev. (Tip. »Studio« Nagy.) (A »Kiáltó Szó« könyvei. 9. szám.)

Bein, Alex. A cionista mozgalom lényege és története. Bevezető tanulmány. Az Erdélyi Cionista Kulturközpont kiadása. Timişoara. 8°. 175 l. (Tip. Uhrmann.)

Bibor-Biharmegye, Oradea-Nagyvárad kulturtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve. A szerkesztőbizottság megbízásából szerkesztette *Fehér Dezső*. Szervezte *Hönig Sándor*. Oradea. 1933—1937. 4°. 756 l., 4 lev. Sonnenfeld Adolf rt.

* *Biró József.* A geryeszegi Teleki-kastély. Budapest. 8°. 146 l.; 12 táblán képmell. (Sárkány Nyomda Rt.)

Bitay Árpád. Az Alba-Iuliai r. kat.

székesegyház és környéke. Az 1936. jún. 7-iki püspökszentelés emlékére. Alba-Iulia. 1936. 8°. 16 l. Püspöki Lyceumi kny.

Bodor Kálmán. Gyógynövénygyűjtés és értékesítés. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. (Cluj.) Én n. 8°. 24 l. (Tip. Minerva.)

Boróczy Erzsébet, Cs. A konyhakert. Kiadja az Ágisz Szövetkezet Közművelődési Szakosztálya. Braşov-Brassó. 8°. 64 l. (Tip. Bodor.) (Hasznos Könyvtár. 21. szám. IV. évfolyam 1. szám. 1938 február hó. Gazdasági sorozat 8-ik füzet.) Ára 6 Lei.

Bözödi György. Székely bánja. 22 fényképfelvétellel. Második kiadás. Tizenhét erdélyi fiatal író kiadása. (Cluj. 1938.) 8°. 261 l.; 5 táblán képmell. (Tip. Gloria.)

Chindea, Teodor. A székelyek viszonya a román fejedelemségekhez 1527-től napjainkig. Sibiu. Év n. 8°. 95 l. Tip. »Dacia Traiană«. (Ára 5 Lei.)

A cionizmus új korszaka. Cluj. Év n. 8°. 48 l. Fraturnitas R. T. nyomása. (Noar-Könyvek.) (Ára 30 lej.)

Crainicescu-Mateescu Elisa. Az »Anti-reumatic Dr. Oeriu« jelentősége a rheumás bántalmak új gyógykezelésében. Kivonat a »Clujul Medical« c. folyóirat 1937. évi 4-ik számából. [Buc.] 1937. 8°. 10 l. [Tip. Olimpul.]

Csiby Andor. Valea Strâmbă-i Gyerogyótekerőpataki »Súgó« cseppkőbarlang leírása. Gheorgheni. Év n. 8°. 5 lev. Kahan kny. Ára: 10 Lei.

Csúry Bálint. Magyar lakodalom. (Vőfélykönyv.) Összeállította: —. III. kiadás. Cluj-Kolozsvár. 8°. 74 l., 1 lev. Minerva rt. (A »Magyar Nép« könyvtára. 3. sz.)

Debreczeni István. A négy százéves debreceni református kollégium története. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület iratterjesztési osztálya. (Oradea.) Év n. 8°. 148 l., 1 lev. (Kálvin kny.)

Az első öt év a bucareşti-i Unitárius Missziói Egyházközség életéből. Szerkesztette: *Lőrinczy Géza.* 1933—1938. (Bucureşti.) Év n. 8°. 76 l. (Tip. Bernát.)

Emlékkönyv Dr. Szádeczky-Kardoss Gyula emlékezetére. Szerkesztette *Balogh Ernő.* Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj-Kolozsvár. 8°. 130 l., 1 lev., 1 táb. Minerva rt.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Székelyudvarhelyen 1937. augusztus hó 29—31. napjain tartott tizennegyedik vándorgyűlésének emlékkönyve. Szerkesztette: *György Lajos.* Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj. 8°. 151 l., 2 lev. (Minerva rt.) — NB. A 13-ik 1935-ben jelent meg.

Erdélyi Szépműves Céh. [Ismertetés.] Cluj-Kolozsvár. Év n. 16°. 32 l.

Ferenczi Sándor. Az egykori Kászonszék régészete. A kászoni székelyek letelepülése és eredete. Cluj-Kolozsvár. 8°. 90 l., 1 lev. Minerva rt.

Ferenczi Sándor. Firtosvárálja ősbibb neve: Besenyőfalva. Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1938. XLIII. k., 3. füzetéből. Cluj-Kolozsvár. 8°. 14 l. Minerva rt.

Fikeer János. A vallás gyökerei. Cluj-Kolozsvár. 8°. 66 l., 1 lev. »Pallas« kny.

Fodor István. szerelem — Szerelem a házasságban. (Deva. 1938.) 8°. 60 l. (Tip. »Ardealul«.)

Gál Kelemen. Jakab Elek élet- és jellemrajza. Különös tekintettel irodalmi munkásságának unitárius vonatkozásaira és jelentőségére. Cluj-Kolozsvár. 8°. 244 l., 2 lev.; 1 arck. (Az Unitárius Irodalmi Társaság Szakkönyvtára.)

Gederai levelek. Cluj. Év n. 8°. 48 l.; 2 táblán képmell. Fraturnitas R.-T. nyomása. (Noar-Könyvek.)

György Lajos. Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága. Az E. M. E. kiadása. Cluj. 8°. 20 l., 1 arcképmell. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 100. sz.)

György Lajos. Dr. Bitay Árpád emlékezete. Az Erdélyi Iskola kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. 9 l. Nyomdajelzés nélkül.

* *György Lajos.* Világjáró anekdoták. Összeállította —. Budapest. 8°. 352 l. A Magyar Könyvbarátok részére kiadja a Kir. Magy. Egyetemi Nyomda.

Helyesírási szótár. A M. Tud. Akadémia szójegyzéke. Cluj. 8°. II + 30 l. Gloria kny. (Népművelési Füzetek. 3. sz.)

Kántor Lajos. Czegei gróf Wass Ottília, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagy jótévedője. Az E. M. E. kiadása. Cluj. 8°. 22 l., 1 arcképmell. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 96. sz.)

Kelemen Lajos. Kolozsvári műemlék-kronika. Különlevonat a Pásztortűz 1938. évi 11—12. számából. Cluj-Kolozsvár. 8°. 7 l. Minerva rt.

Kelemen Lajos. Református templomi mennyezet- és karfestések. Különnyomat az Erdélyi Magyar Református Naptár 1939. évből. Cluj-Kolozsvár. 8°. 10 l. Minerva rt.

Koncz Lajos. Konyha-kertészet. Cluj. 8°. 240 l. Minerva rt. kiadása. (A »Magyar Nép« könyvtára. 54—55.) (Ára 50 lei.)

Kovács László, E. [Helyesen: K.] A finn néprajzi mozgalom. Különnyomat a »Hitel« 1938. évfolyam 4. számából. Cluj. 8°. 10 l. Tip. Gloria.

**Kristóf György.* Az erdélyi időségi sajtó a kiegyezéstől a közhatalom változásáig (1867—1919). Különnyomat a »Magyar Könyvszemle« 1938. évi 1. számából. Budapest. 8°. 29 l. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Lakatos István. A román zene fejlődéstörténete. Az E. M. E. kiadása. Cluj. 8°. 28 l. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 98. sz.)

Lévai Lajos. Székelyudvarhelyi Székely Dalegylet emlékkönyvecskéje. (1868—1938.) Irta és összeállította: —. (Odorhei.) Év n. 8°. 78 l., 1 lev. Könyvnyomda R.-T.

Lukács Mansvét. Arkangyal pallosa vagy szabadulás az ördögi italtól. Kiadja: Az Erdélyi Róm. Katolikus Népszövetség. Kolozsvár. 8°. 32 l. (Tip. Gloria.) Falu-Füzetek. 1.) Ára 2 lej.

Menachem Mendel. Új Zsidóország Európában. Cluj. (1938.) 8°. 61 l. Fraternitas R.-T nyomása. (Ára 40 Lei.)

Mikó Imre. A román kisebbségi statutum. Különnyomat a Hitel 1938. évi 3. számából. Cluj-Kolozsvár. 8°. 16 l. Gloria-kny.

Moldvai Ferenc. Galambtenyésztők kézikönyve. A házigalamb-fajták származásának, történetének, fejlődésének, fajtajellegeinek és tenyésztésének az átöröklés

alapján való ismertetése. »Columbida« (v. Gloria - Transilvaniei) kisállattenyésztő egyesület kiadása. Cluj. 8°. 204 l., 1 lev. (Tip. Grafica.)

Nagy András. Egészségpolitikai vázlat. Különnyomat a Hitel 1938. évi 1. számából. Cluj. 8°. 15 l. Gloria kny.

Nagy András. Jó egészséget! János tapasztalatai a főorvos úr szolgálatában. Cluj-Kolozsvár. 8°. 82 l. Minerva rt. kiadása. (A »Magyar Nép« könyvtára. 59.) (Ára 15 Lei.)

Nagy Géza. Akik kösziklára építettek. Egyháztörténeti dolgozatok. Cluj-Kolozsvár. (1937.) 8°. 258 l. »Grafika« kny.

Nagy Ödön. Szórvány és beolvadás. Különnyomat a »Hitel« 1938. évfolyam 4. számából. Cluj. 8°. 20 l. Tip. Gloria.

Nyárády Erasmus Gyula. A Tordahasadék. Monográfikus ismertetés 117 ábrával és egy 5 színben nyomott részletes térképpel. Cluj. 1937. 8°. V, 195 l. »Lycceum« nyomda.

Nyárády E. Gyula. A Tordahasadék nevezetesebb látnivalóinak rövid ismertetése. 21 képpel és egy színes térképpel. Această lucrare este Ediția mică a monografiei ilustrate »Cheia Turzii« (în ediție românească), și »Tordahasadék« (în ediție maghiară) apărute în anul 1937. Cluj. Év n. 8°. 55 l. Tipografia »Studio«.

Oppert's English lessons. English without teacher with phonetic pronunciation. I-es part. — Az angol nyelvnek magánúton való megtanulására összeállította és nyelvtani magyarázatokkal ellátta *Oppert Géza*. I. rész. Timișoara. Év n. 8°. 48 l. Tip. »Victoria«.

Peszach 5698. Fraternitas kiadás. Cluj. 8°. 56 l. Fraternitas ny. (Noar-Könyvek.)

Pintér Jenő—György Lajos. A magyar irodalom története. I. Régi irodalom. II. Új irodalom. Az Erdélyi Iskola kiadása. (Cluj.) 1935—1936. 8°. 64 l., 2 lev.; 92 l., 1 lev. (Gloria kny.) (Népművelési Füzetek. 1—2. sz.)

Pozsonyi József. A Petroșeni-i róm. kath. egyházközség rövid története. Összeállította —. Hatégy. 8°. 46 l. Tip. Isidor Berger.

Puşcarin, Radu. Calcium a sebezsetben. Kivonat a »România Medicală« 1936

április 1-i számából. [București.] Év n. 8°. 3 lev. [Tip. Eminescu.]

Radó Ferenc. A zsidó szülők és a zsidó iskola. Târgu-Mureș. 8°. 28 l. Tip. S. A. Bela Révész.

Románia új alkotmányának jelentősége református egyházunk szempontjából. Az 1938. március 11-én a Református Theologia ifjúsága előtt a püspöki vizitáció alkalmával tartott két előadás. Cluj. 8°. 21 l. Minerva rt.

Ros Hasana 5699. Cluj. Év n. 8°. 48 l. Fraternitas R. T. nyomása. (Noar-Könyvek.) (Ára: 30 lej.)

Dr. Roussel-féle Sterandryl, kristályosított testikuláris hormon sajátosága, hatása, javallatai a férfinél, a nőnél. [București.] Év n. 8°. 22 l., 1 lev. [Tip. »Cartea Românească«.]

Sass Kálmán. »Elvész a nép, mely tudomány nélkül való.« Hóseás 4:6. — Iskoláink története. — Valea lui Mihai. Év n. 8°. 2 lev., 29 l.; 2 lev. képmell. Tip. Deck.

Schmidt Béla. A vérhaj. I.—II. rész. Kiadja az Ágisz Szövetkezet Közművelődési Szakosztálya. Brașov-Brassó. 8°. I. rész. 64 l., 1 mell.; II. rész. 64 l., 1 mell. (Tip. Bodor.) (Hasznos Könyvtár. 22—23. szám. IV. évfolyam 2.—3. szám. 1938. március, július hó. Egészségügyi sorozat. 7—8-ik füzet.) Ára füzetenként 6 Lei.

Strohli Ferenc Tóbiás, Grünwald Ernő, Lasz Gyula. A circumcisio. Vallási és orvosi tanulmány. Ábrákkal és eredeti fényképfelvételekkel. Cluj. Év n. 8°. 24 + 8 l. Tip. »Orient«. (24 l. magyar és 8 l. héber szöveggel.)

Szabó T. Attila. A transylvan magyar társadalomkutatás. Különlenyomat a Hittel 1938. évi 1. számából. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Cluj. 8°. 22

l. Gloria kny. (Tudományos Füzetek. 97. sz.)

Szabó T. Attila. Kelemen Lajos tudományos munkásságának negyven éve. (1897—1937.) Összeállította: —. Az E. M. E. kiadása. Cluj. 8°. 20 l. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 99. sz.)

Szabó T. Attila. Miért és hogyan gyűjtsük a helyneveket? Különlenyomat az Erdélyi Iskola 1937—38. V. évf. 1—8. számából. Cluj. 8°. 24 l. Gloria kny. (Népművelési Füzetek. 4. sz.)

Székely nagyjaink. Összeállította: *Ladó Lajos.* Székely Alkalmazottak Ujságja kiadása. (Cluj-Kolozsvár.) Év n. 8°. 38 l. (Tip. »Orient«.)

Szilágyi Olivér. A székelyföldi görög keleti és görög katolikus vallású lakosság az 1857-iki és 1910-iki népszámlálások tükrében. Különlenyomat a »Magyar Kisebbség« nemzetpolitikai szemle 1938. évi 1—2. számából. Lugoj. 8°. 31 l. Husvéth és Hoffer kny.

Szimonisz Henrik. A gyújtópont. Tanulmány a szudetanémet problémáról. A szudetavidék statisztikai térképével. A szerző saját kiadása. (Timișoara.) 8°. 154 l. (»Temeswarer Zeitung« nyomdája.) — A könyv címlapját tervezte és rajzolta: Wächter Sándor.

Tavaszy Sándor. A nevelés református alapelvei leány- és fiú-középiskoláinkban. Az Erdélyi Református Egyházkerület Iratterjesztésének kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. 16 l. Minerva rt.

Ürmösi Károlyné emléke. Cluj. Év n. 8°. 8 l. Pallas-nyomda.

Valentiny Antal. Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1937. év. Összeállította: —. Az E. M. E. kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. 22 l. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 102. sz.)

III. VALLÁSOS IRODALOM.

(*Adorján Gábor.*) Üzenet: azaz lelkipásztori levél a Tg.-Mureș-marosvásárhelyi reformátusokhoz. Halottaink. (Tg.-Mureș.) Év n. 8°. 1. (Tip. »Pax«.)

Andreä, Joh. Val. Az Úr jámbor szolgálója. Szellemi szórakozás együgyű keresztyének mulattatására. Fordította:

Makkai Sándor. Az »Ifjú Erdély« kiadása. (Cluj.) 8°. 20 l. (»Grafica« kny.)

Bibliai Tárház. (Összeállította: *Jakab Béni.*) (Tg.-Mureș.) Év n. 4°. 8 l. (Tip. »Pax«.) — Kapható: Páncél Lászlónál Târgu-Mureș, str. Principele Carol 86.

Bibliaköri vezérfonal. (Nőszövetségek,

férfiszövetségek, ifj. ker. egyesületek és leányszövetségek számára.) Különlenyomat a Református lelkipásztor kézikönyvéből. Cluj. 8°. 48 l. Minerva rt.

Boldogok a tisztaszívűek... István püspök főpásztori szózata hiveihez. Emléki a máriaradnai zarándóklatra. 1937. szept. 18—19. Oradea. 8°. 46 l., 1 lev. Szent László rt. kny.

Dombi József S. J. A Katolikus Akció vezérkönyve. Összeállította: — Kiadja az Alba Iulia-i Római Katolikus Püspökség. (Cluj. 1938.) 8° 1 arck., 1 lev., 272 l. (Szent Bonaventura kny.)

Égi harmat. (Összeállította: *Jakab Béni.*) (Tg.-Mureş.) Év n. 4°. 8 l. (Tip. »Pax.«)

Egybegyűltünk... Ima és énekfüzet gyermekek részére. (Kézirat gyanánt. Összeállította és kiadja: *Veress Ernő.*) (Cluj.) Év n. 12°. 48 l. (Tip. Gloria.)

Az Evángélium hangja. (Összeállította: *Jakab Béni.*) (Tg.-Mureş.) Év n. 4°. 8 l. (Tip. »Pax.«)

Felolvasások az imahétre 1938 dec. 3—10. (Bucureşti.) (4°.) 32 l. (Tip. şi Edit. »C. E.«)

Fosdick Emerson Harry. Utazás Palesztinában. (A Pilgrimage to Palestine.) Angolból fordította: *Lőfi Ödön.* Az előszót írta: *Szent-Iványi Sándor.* Az Unitárius Sajtó- és Iratterjesztő-Bizottság és az Unitárius Irodalmi Társaság kiadása. Kolozsvár. 8°. 188 l., 1 lev., 1 térkép. »Pallas« kny. (Szabadelvű Vallásos Értekezések. XII.)

Földes Zoltán. Az Ó-Szövetség hősei. Cluj. 8°. 83 l. Szent Bonaventura kny.

Gergely Ferenc. Légy hív mindhalálig! (A vegyes-házasságról.) »Egyház és Miszsió« kiadása. (Cluj.) 8°. 32 l. (»Grafica« kny.)

Horváth László. Nyugalom... Ötödik kiadás. Bucureşti. (1938). 8°. 16 l. Tiparniţa. (NB. Az előző kiadások közül csak az 1934. évi 2. kiadás jelent meg Romániában.)

Imre Lajos. Hivatás és élet. Elmélkedések, prédikációk, előadások. Cluj-Kolozsvár. 8°. 230 l. Minerva rt. kiadása.

Imre Lajos. Liliom a tövisék között. (A református egyházak világtestvéri-

sége.) Turda. Év n. 8°. 42 l. Füssy könyvny.

»Itt az Isten köztünk.« A csendes óra és családi áhítat könyve az 1939. év minden napjára. (Az Ifjú Erdély és a Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Iratterjesztésének közös kiadása. Terjeszti a Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Iratterjesztése. A szerkesztést *Borbáth Dániel* végezte.) Cluj. 1938.) 8°. 372 l. (»Grafica« kny.) (Élő Könyvek. 11.)

Jézust követő asszonyok. Nőszövetségi kézikönyv. Kiadta a transzilvániai nőszövetség egyházkerületi elnöksége, a kerületi nőszövetség megalakulásának tizedik évfordulója alkalmából. Sajtó alá rendezte *Maksay Albert.* Cluj. 8°. 70 l., 1 lev. »Grafica« kny.

Jörgensen [J. Johannes]—Köpf (Károly). Zarándokút Szent Ferenc Itáliájában. (A Szent Bonaventura Nyomda kiadása és tulajdona.) Cluj-Kolozsvár. 8°. 224 l. Szent Bonaventura kny.

Keresztény Kalauz. (Összeállította: *Jakab Béni.*) (Tg.-Mureş.) Év n. 4°. 8 l. (Tip. »Pax.«)

Konfirmációra előkészítő káté, azaz rövid foglalata mindannak, amit egy öntudatos református keresztyén embernek hitéről, életéről és egyházáról tudnia kell. Néhai Szoboszlai Pap István és Révész Bálint tisztántúli püspökök kátéja nyomán átdolgoztatta és kiadta a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, az 1937. évi közgyűlés (38-e) határozata alapján. Oradea-Nagyvárad. 8°. 56 l. Kálvin kny.

László Dezső. Az Anyaszentegyház élete és szolgálata. A teológiának mint gyakorlati teológiának alapkérdései. Cluj. 8°. 191 l. (Tip. »Gloria.«) — A könyv címlapját és az első oldal díszét Debreczeni László rajzolta.

Lecketerv vasárnapi iskolák és gyermekistentiszteletek számára az 1938. évre. Különlenyomat a Református lelkipásztor kézikönyvéből. Cluj. 8°. 128 l. Minerva rt.

Liturgikus szentmise a dési ferencrendiek templomában. (Kézirat gyanánt.) (Dej.) Év n. 8°. 14 l. (Medgyesi Lajos kny.)

A misszió az élet jele. Néhány szó a misszió lényegéről s egyházunk külmiszsiói munkájáról. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. 19 l. Minerva rt.

Nagy Ottó, M. Hiszek a Szentháromság-egy Istenben. (A református hit.) Egyház és Misszió kiadása Turda. Turda. 8°. 20 l. Füssy kny.

Pakocs Károly. A Júdás-misztérium. Cluj. 8°. 87 l. Bonaventura. (Ára 30 Lei.) Megrendelhető a Szent Bonaventura könyvnyomdában. Cluj, Str. Franciscanilor No. 1.

Puskás Hugolin, P. Szent Antal élete. Cluj. Kis 8°. 40 l. Szent Bonaventura kny. (A Katolikus Világ Könyvei. 21. füzet.) (Ára 6 Lei.) — NB. A 20. füzet 1931-ben jelent meg.

A református beteg imakönyve. Az Erdélyi Református Egyházkerület Iratterjesztésének kiadása. Cluj. 8°. 78 l., 1 lev. Minerva rt.

Református egyházi énekeskönyv. Az Erdélyi Református Egyházkerület használatára. Kizárólagosan kötelező használatra megállapított kiadás. Az Erdélyi Református Egyházkerület 7960—1923. számú hivatalos kiadványa. Hangjegynélküli teljes szövegkiadás. Cluj-Kolozsvár. 8°. XVI, 292 l. Minerva rt.

A református lelkipásztor kézikönyve. *Borbáth Dániel, Darkó Akos és László Dezső* közreműködésével szerkesztette *Imre Lajos.* Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. II. kötet. Cluj-Kolozsvár. 8°. VIII, 290 l., 1 lev. (Minerva rt.) (Erdélyi Református Egyházi Könyvtár. XIX—XX.)

A református presbiter kis kátéja. VIII. kiadás. 12. ezer. Az Erdélyi Református Egyházkerület Iratterjesztésének kiadása. [Odorheiu.] 8°. 16 l. Minerva ny.

Sipos Géza. Halál, hol a te fullánkod?! Egyház és Misszió kiadása. (Turda.) 8°. 22 l., 1 lev. (Füssy kny.)

Szent-Iványi Sándor. Jézus gyógyításai. (Lélektani tanulmány.) Cluj. 1937. 8°. 69 l. »Pallas« kny. (Szabadelvű Vallásos Értekezések. X.)

Tanulmányok [a ref. vallási irodalom köréből]. Cluj. Év n. 8°. 48 l. Tip. »Universala« S. A.

A Tg.-Mureş-marosvásárhelyi református lelkipásztorok levele a gyülekezet tagjaihoz. (Târgu-Mureş.) Év n. 8. 24 l. (Tip. »Pax«.)

Vásárhelyi János. A református keresztényén imádságos könyve. Az Erdélyi Református Egyházkerület Iratterjesztésének kiadványa. (Cluj. 1938.) 8°. 356 l. Tip. Minerva.

Wilbur Morse Earl. A mi unitárius örökségünk. (A szabadelvű kereszténység összefoglaló története.) Angolból fordította és kiegészítette: *Szent-Iványi Sándor.* Az Unitárius Sajtó- és Iratterjesztő-Bizottság kiadása. (Cluj.) 1937—1938. 8°. XVI, 429 l. (»Pallas« kny.) (Szabadelvű Vallásos Értekezések. XI.)

Zengjen hálaének! Énekeskönyv. (»Ifjú Erdély« kiadása.) VIII. kiadás. 16—19. ezer. (Cluj.) 8°. 110 l., 2 lev. (»Grafica« kny.) (Ára 10 Lei.) (Élő Könyvek. 5.)

IV. TANKÖNYVEK.

Abecedar. — A Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet Részvénytársaság abécés könyve. Intocmite de: — Szerkesztették: *Lőrinczi Ferenc, Bedeleian Diomed, Kali Sándor, Ősz Sándor.* (Cluj-Kolozsvár.) 8°. 147 l. (Minerva rt.) (Ára 34 Lei.)

Aritmetică pentru cl. II. primară cu limba de predare maghiară. — *Számтан* a magyar tannyelvű elemi iskolák II. oszt. számára. Intocmită de — Szerkesz-

tették: *Lőrinczi Ferenc, Bedeleian Diomed, Kali Sándor.* Cluj. 8°. 64 l. Minerva rt. kiadása.

Aritmetica și geometrie pentru cl. IV. primară. — *Számтан és mértan* az elemi iskolák IV. oszt. számára. Intocmită de — Szerkesztették: *Lőrinczi Ferenc, Ferenczi Gábor, Bedeleian Diomed, Kali Sándor.* Cluj. 8°. 51 l. Minerva rt. kiadása.

Bilinszky Lajos. Gramatică maghiară

pentru cl. I și II liceală, gimnazială și normală. — Módszeres magyar nyelvtan a liceum, gimnázium és tanítóképző I. és II. osztálya számára. Cluj. 8°. 143 l. Minerva rt. kiadása. (Ára 40 Lei.)

Czumbel Lajos. Katholikus hitvédelem. A középiskolák számára és a művelt köröknek magánhasználatra. II. kiadás. Cluj. 8°. 133 l., 1 lev. Kiadja a Minerva rt. (Ára: 50 Lei.)

Evangéliumi történetek. Tankönyv az unitárius elemi iskolák IV. osztálya számára. Összeállította *Benczédi Pál.* Cluj-Kolozsvár. Év n. 8°. 62 l., 1 lev. Minerva rt.

György Lajos. Istoria limbii și literaturii maghiare vechi până la 1825. Pentru clasa VII. — A magyar nyelv és irodalom története 1825-ig. A VII. osztály számára. Szerkesztette: —. Cluj-Kolozsvár. 1937. 8°. 488 l. Minerva rt. kiadása. (Ára 150 lej.)

György Lajos. Istoria literaturii maghiare moderne. 1825—1914. Pentru clasa VIII. — A magyar irodalom története. 1825—1914. A VIII. osztály számára szerkesztette: —. Cluj-Kolozsvár. 8°. 612 l. Minerva rt. kiadása. (Ára 180 lej.)

Imre Lajos és Maksay Albert. Vallás-könyv az elemi népiskolák I. és II. osztályos református növendékei számára. Az Erdélyi Ref. Egyházkerület Iratterjesztésének kiadása. Cluj-Kolozsvár. (1938.) 8°. 61 l., 1 lev. (Minerva rt.) (Az Erdélyi Református Egyház Valláskönyvei. I.)

Kotsis Mária Cecilia. Carte de cântece pentru școlile secundare cl. I. — Énekeskönyv középiskolák I. oszt. számára. Összeállította: —. Cluj-Kolozsvár. 8°. 82 l. Minerva rt. kiadása. (Ára 32 Lei.)

Kotsis Mária Cecilia. Carte de cântece pentru școlile secundare cl. II. — Énekeskönyv középiskolák II. oszt. számára. Összeállította: —. Cluj-Kolozsvár. 8°. 69 l. Minerva rt. kiadása. (Ára 32 Lei.)

Kotsis Mária Cecilia. Carte de cântece pentru școlile secundare cl. III. — Énekeskönyv középiskolák III. oszt. számára. Összeállította: —. Cluj-Kolozsvár.

8°. 85 l. Minerva rt. kiadása. (Ára 42 Lei.)

Kotsis Mária Cecilia. Carte de cântece pentru școlile secundare cl. IV. — Énekeskönyv középiskolák IV. oszt. számára. Összeállította: —. Cluj-Kolozsvár. 8°. 104 l. Minerva rt. kiadása. (Ára 42 Lei.)

Limba maghiară. Carte de cetire pentru cl. II. primară cu limba de predare maghiară. — *Magyar nyelv.* Olvasókönyv és egyéb tudnivalók a magyar tannyelvű iskolák II. osztálya számára. Intocmită de —. Szerkesztették: *Lőrinczi Ferenc, Bedelean Diomed, Kali Sándor, Ósz Sándor.* Cluj. 8°. 199 l. Minerva rt. kiadása. (Ára a vele egy kötetbe foglalt számtannal és román nyelvkönyvvel együtt 60 Lei.)

Limba româna. Cl. II. [Függelék az elemi iskolák II. osztályú tankönyvéhez.] Cluj. 8°. 80 l. Editura Minerva.

Lőrinczi Ferenc. Carte de aritmetică pentru clasa III-a a școalelor primare cu limba de predare maghiară. — Számtan könyv a magyar tannyelvű elemi iskolák III. osztálya számára. Az elemi iskola új tantervnek megfelelően összeállította: —. Cluj. 8°. 56 l. Minerva rt. kiadása.

Magyar nyelv, olvasókönyv, nyelvtan, természettudományok és számtan a magyar tannyelvű elemi iskolák III. osztálya számára. Intocmită de — Szerkesztették: *Lőrinczi Ferenc, Ferenczi Gábor, Ósz Sándor, Bedelean Diomed.* Cluj. 8°. 207 l. Minerva rt. kiadása. (Ára a vele egy kötetbe foglalt román nyelvkönyvvel együtt 80 Lei.)

Magyar nyelv, olvasókönyv, nyelvtan, természettudományok, földrajz és számtan a magyar tannyelvű elemi iskolák IV. osztálya számára. Szerkesztették: *Lőrinczi Ferenc, Bedelean Diomed, Ferenczi Gábor, Kali Sándor.* Cluj. 8°. 320 l. Minerva rt. kiadása. (Ára a vele egy kötetbe foglalt román nyelvkönyvvel együtt 90 Lei.)

Manual de limba română pentru școalele primare particulare și confesionale cu limba de predare maghiară sau cu altă limbă minoritară. Clasa III. Intocmit de: Francisc Lőrinczi, Bedelean Diomed, T.

C. *Stân*. Cluj. 8°. 224 + 4 l. Editura Minerva. (NB. A 175.—186. lapokon magyar nyelvű történelmi olvasmányok.)

Manual de limba română pentru școlile primare particulare și confesionale cu limba de predare maghiară (sau cu altă limbă minoritară). Clasa IV. Intocmit de: *Francisc Lőrinczi, Bedelean Diomed, T. C. Stân*. Cluj. 8°. 200 + 4 l. Editura Minerva.

Scheffler János. Istoria bisericii catolice

lice pentru școlile secundare. Ediția III. — *Katholikus egyháztörténelem középiskolák részére*. Harmadik átdolgozott kiadás. Cluj. 8°. 180 l. Minerva rt. kiadása. (Ára 50 Lei.)

Xántusné Paull Aranka. Geografia umană și politică pentru clasa VI. secundară. — *Emberföldrajz és politikai földrajz középiskolák VI. oszt. számára*. Cluj-Kolozsvár. 8°. 200 l. Minerva rt. kiadása. (Ára 90 Lei.)

V. TÖRVÉNYEK, RENDELETEK, SZABÁLYOK.

Az *Erdélyi Református Egyházkerület* Diakonissza Intézetének szabályzata és rendtartása. Az Erdélyi Ref. Egyházkerület Diakonissza Intézetének hivatalos kiadványa. Cluj-Kolozsvár. 8°. 23 l. »Grafica« kny. Ára 10 Lei.

Az *Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsától*. Szám: 8069—1938. III. Körlevél elemi iskoláink nagytiszteletű elnökeinek és igazgató-tanító atyáinkfiainak az 1938—39. tanévi beiratások tárgyában. (Cluj.) 8°. 7 l. (Minerva.)

Főesperesek szabályzata. Alba-Iulia. Év n. 8°. 15 l. Tip. »Cetatea«.

Programa analitică a învățământului primar (Apărută în Monitorul Oficial Nr.

156 cu deciziunea Nr. 112.967 din. 7 Iulie 1938 a Ministerului Educațiunii Naționale.) — *Részletes terv az elemi iskolák részére*. (Megjelent a Monitorul Oficial 156. számában a nemzetnevelésügyi minisztérium 112.967—1938. sz. határozatával.) A fordítást végezte: *Lőrinczi Ferenc*. Cluj-Kolozsvár. 8°. 155 l. Minerva rt. kiadása. [Románul és magyarul.]

Törvény a bankkereskedelem megszervezéséről és szabályozásáról. A »Consum« közgazdasági újság kiadása. Cluj. Év n. 8°. 24 l. Tip. »Cultura«.

Az *Unitárius Nők Országos Szövetségének* alapszabályai. Cluj-Kolozsvár. Kis 8°. 8 l. Minerva rt.

VI. IDŐSZAKI IRODALOM.

a) Évkönyvek, évi jelentések, jegyzőkönyvek.

Almanahul Evreesc. Jüdisches Jahrbuch. Zsidó évkönyv. 5699. 1938—1939. Szerkesztik: *Drechsler Miksa, Leichtmann Andor, Naschitz Imre*. IV. évfolyam. Kiadja a »Hercules« mezőgazdasági farm r. t. [Timișoara.] 8°. 184 l., 1 lev. [Tip. Moravetz.]

Catalogus Dioecesis Albae Iuliensis pro anno 1938. Albae Iuliae. 16°. 64 l. Ex officina typographica Lycei Episcopalis.

Directorium in usum Dioecesis Albae Iuliensis pro anno Domini 1939 iussu et

auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Aaron Márton administratoris apostolici editum. Albae Iuliae. 8°. 131 l. Ex officina typographica lycei episcopalis.

Az *Erdélyi Református Egyházkerület* tanítói értekezletének Marosvásárhelyen 1938. április 21. napján tartott alakuló gyűlésének jegyzőkönyve. Az Erdélyi Református Egyházkerület tanítói értekezlete elnökségének 1—1938. számú kiadványa. (Kézirat gyanánt.) Cluj. 8°. 35 l. Minerva rt.

Iparos Évkönyv. 1939. Szerkeszti: *Kö-*

rössy Árpád. Az »Ipari Élet« kiadása. Cluj. 8°. 2 lev., 177 l., 1 lev. Kiadja: »Centrala« kny.

Jelentés a baia-marei ref. egyház 1937. évi állapotáról. 30. füzet. Kiadja a Presbiterium. (Baia-Mare.) Év n. 8°. 40 l. (Ducret-nyomda.)

Pénzügyi Almanach az 1939. évre. 3. évfolyam. Irta és összeállította: Irinyi Sándor. (Timișoara.) 8°. 122 l. (»Victoria«-ny.)

A Római Kat. Egyházmegyei Tanács 1936. november 12-én Clujon tartott negyedik [helyesen: ötödik] rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Cluj. 1937. 2°. 41 l. Szent Bonaventura kny.

A Római Kat. Egyházmegyei Tanács 1937. évi november 18-án Cluj-Kolozsváron tartott hatodik rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Cluj-Kolozsvár. 2°. 40 l. Szent Bonaventura kny.

A Romániai Zsinatpresbiteri Ág. Hitv.

Evang. Egyház 1938. évi nov. hó 15—16-án, Aradon megtartott nyolcadik rendes kerületi közgyűlésének jegyzőkönyve. (Brașov.) Év n. 8°. 48 l. Tip. Égető.

Az Unitárius Egyházi Főtanács 1938. évi januárius hó 16—17. napjain Clujon tartott évi rendes ülésének jegyzőkönyve. Szerkesztette: Benczédi Pál. Cluj. 8°. 93 l. »Pallas« kny.

Az Unitárius Zsinati Főtanács 1938. október 2—4. napjain Cluj-Kolozsváron tartott püspökbektatással és lelkeszszteléssel egybekötött évi rendes ülésének jegyzőkönyve. Szerkesztette: Kiss Elek. Cluj. Év n. 8°. 130 l. »Pallas« kny.

»Uram segélj!« A görgényi református egyházmegye évkönyve. 1938. Kiadja: A Görgényi Református Egyházmegye Lelkészerkezte. (Szerkesztette: Vajda István.) Târgu-Mureș-Marosvásárhely. 8°. 79 l. (Tip. »Pax«.) »Helicon« Petri Károly könyvesboltja.

b) Iskolai értesítők.

Kolozsvár. A Református Theológiai Fakultás értesítője az 1937—38. tanévről. Szerkesztette: Gönczy Lajos. A Ref. Theol. Fakultás kiadványa. (Cluj.) Év n. 8°. 87 l. Grafica kny.

Kolozsvár. Az Unitárius Egyház Teológiai Akadémiájának értesítője az 1937—38. iskolai évről. Szerkesztette Kiss Elek. XLII. évfolyam. Cluj. 8°. 35 l. »Pallas« kny.

Marosvásárhely. A târgu-mureș-i református leányiskola (gimnázium és

elemi iskola) értesítője az 1936—37. iskolai évről. XLVII. évfolyam. Szerkesztette: Rakossányi Aranka. Tg.-Mureș. Év n. 8°. 22 l., 1 lev. Tip. Szilágyi.

Sepsiszentgyörgy. A Sft.-Gheorghe-i ref. Székely-Mikó kollegium nyilvánossági jogú főgimnáziumának és leánygimnáziumának értesítője az 1936—1937-ik iskolai évről. Az előjáróság megbízásából szerkesztette: Demeter Béla. [Sft.-Gheorghe.] Év n. 8°. 77 l., 1 lev. (Tip. Móricz Ștefan.)

c) Naptárak.

»Amicus« diáknaptár az 1938—39. iskolai évre. (Szerkeszti: Az »Amicus« naptár szerkesztő-bizottsága.) »Lepage« könyvkereskedés. Cluj. 8°. 216 l., 5 lev. (»Pallas« kny.)

Aradi legújabb Kalendárium, Krisztus urunk születése után 1939-ik közönséges esztendőre. (90. évfolyam.) Arad. 8°. 47 l. Reiner kny.

A Békesség naptára az 1939. évre. Szerkesztik: Molnár Károly és Culmann Géza. A Magyar Baptista Szövetség ki-

adása. Timișoara. 8°. 96 l. (Tip. »Mercur«. Oradea.) Ára 12 Lei.

București-i Magyar vicces naptár 1938. évre. Szerkeszti és kiadja: »Agentura Românească«. București. 8°. 48 l. (Tip. »Steaua Artei«.)

Családi Naptár az 1939. évre. Szerkesztette: Pogány Marcel. Kiadja a Brasói Lapok könyvkereskedése. (Brașov.) 8°. 96 l. (Ára 16 Lei.)

Az erdélyi gazda naptára. 1939. Szerkesztik: Gr. Teleki Ádám, Török Bálint.

LXIX. évfolyam. Kiadja: az Erdélyi Gazdasági Egylet. Cluj-Kolozsvár. 8°. 224 + XV l.; 2 képmell. Minerva rt.

Erdélyi Kalendárium 1939. évre. Különös tekintettel az erdélyi vásárok hibátlan kiadására. Negyvenkettedik évfolyam. Kiadótulajdonos: »Füßy« könyvnyomda. Turda. 8°. 97 + 15 sztl. l.; 1 képmell.

Erdélyi közhasznú székely naptár az 1939-ik 365 nappól álló közönséges évre. A vásárok pontos jegyzékével. Szerkeszti: *Krón Ernő*. 29-ik évfolyam. Székely naptárak kiadóvállalata. Târgu-Mureş-Marosvásárhely. 8°. 144 l., 8 lev. [Szi-lági ny.] (Lei 18.) — A borítékon: *Régi és valódi Szentistváni Péter András-féle székely naptár*.

Erdélyi magyar naptár. 1939. XIX. évfolyam. (Kiadja a Minerva R.-T. Cluj.) Cluj-Kolozsvár. 8°. 176 + XVI l.; 2 képmell. Minerva rt.

Erdélyi magyar református naptár az 1939. évre. Az Erdélyi Református Egyházkerület Iratterjesztésének kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. 224 l., 2 képmell. Minerva rt. (Ára 20 Lei.)

Friss Ujság naptára. 1939. Oradea. 8°. 86 l., 13 lev. Pásztor Ede kny. (Kézeltési költség 5 Lei.)

A Gazda Naptára az 1939. évre. Szerkesztette: *Pogány Marcel*. Kiadja a Brassói Lapok könyvkereskedése. (Braşov.) 8°. 96 l. (Ára 16 Lei.)

Hangya naptár. 1939. XVII. évfolyam. Szerkeszti és kiadja a »Hangya« Központ Aiud-Nagyenyed. Cluj-Kolozsvár. 8°. 160 l.; 8 lev. képmell. Minerva rt.

Katolikus gyermeknap az 1939. évre. Szerkesztette: *Torday Adél*. (Cluj-Kolozsvár.) 12°. 1 lev., 48 l. (»Gloria«-nyomda.)

Katolikus Naptár az 1939. évre. XVI. évfolyam. Összeállította: a »Katolikus Világ« szerkesztősége. Tulajdonos: a kolozsvári szentferencendi kolostor. Cluj-Kolozsvár. 8°. 145 + 7 sztl. l. Sze u P. naventura kny.

Képes Szentcsalád naptár az 1939. évre. XIV. évfolyam. Oradea. 8°. 144 l.

Szent László-nyomda rt. — A borítékán *Erdélyi Szentcsalád naptár* címet visel.

Kincses naptár az 1939. évre. Cluj. 8°. 96 + XVI. l.; 2 lev. »C. Grafica« ny. (Ára 15 lej.)

A Kis Ujság Magyar Népnaptára az 1938., 1939. esztendőre. Szerkeszti: *Papp Andor*. Kiadja: Kis Ujság Lapvállalata Arad. (Arad.) 8°. Az 1938. esztendőre. 8 lev., XVI + 63 l. Az 1939. esztendőre. (Egy teljes regénnyel.) XVI, 17.—48. + 32 l. NB. A 32 lapos regény kiadója Müller D. Budapest és Cegléden nyomott Sárík Gyula és Géza kny.-ban.

Legjobb naptár az 1939. közönséges évre. Szerkesztette és kiadja: Az »Ágisz« Általános Gazdasági Szövetkezet közművelődési szakosztálya. Braşov. 8°. 192 l. Cultura kny. (Ára 14 lej.)

Legujabb képes székely naptár az 1939. évre. Szerkeszti és kiadja: *Nagy Sándor*. Târgu-Mureş. 8°. 148 l. Nagy Samu nyomdája. (Ára 12 Lei.)

Magyar Ujság Naptára. Szövege azonos az *Erdélyi magyar naptár* szövegével.

Magyarság naptára. Szövege azonos az *Országos Magyar Naptár* szövegével és a *Friss Ujság naptára* kivonata.

Mesélő Naptár. Szövege azonos a *Gazda Naptár* szövegével.

Munkás Naptár. 1939. Szerkesztik: *Hoffer Géza* és *Deuschek Géza*. Kiadja: »Előre« kolozsvári szerkesztősége és kiadóhivatala. Cluj. 8°. 96 l., 2 lev. (Tip. »Grafica«.) (Ára 15 Lei.)

Nagy képes naptár az 1939-ik évre. XXXIV. évfolyam. Oradea. 8°. 112 l. Szent László-nyomda rt. — A borítékán a következő címek valamelyikét viseli: *Földművelők nagy képes naptára*, *Keresztény élet nagy képes naptára*, *Mesemondó naptár*, *Pázmány képes naptár*.

Országos Magyar Naptár. Szövege azonos a *Magyarság naptára* szövegével és a *Friss Ujság naptára* kivonata.

Református árvaházi képes naptár. 1939. Kiadja: a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Iratterjesztése. Szerkesztette: *Csernák Béla*. XIII-ik évfolyam. Oradea-(Nagyvárad). 8°. 160 l. Kálvin kny. Ára 16 Lei.

Regelő Naptár. Szövege azonos a *Családi Naptár* szövegével.

A Római Katolikus Népszövetség naptára az 1939. évre. X. évfolyam. Cluj. 8°. 160 l.; 1 képmell. Tip. »Gloria«. — A borítékán: *Katolikus Népszövetség Naptára.*

»Special« *zsebnaptár.* 1939. V-ik évfolyam. (Felelős szerkesztők: Réthy Ferenc és Gufárt Károly.) [Cluj-Kolozsvár.] 16°. 198 l., 1 térk. [Minerva rt.]

Szilágysági református naptár az 1939.

évre. Szerkesztették: Kovács Zsigmond, Bereczky József, Kádár Imre, G. Kovács István, Köblös Endre, Pálúr Miklós, Végh Árpád. (A Szilágyszolnoki Református Egyházmegye Lelkésztestületének kiadása.) Carei. 8°. 168 + XVI l. Róth és Komáromy nyomda. (Ára 15 Lei.) — A borítékán: *Református naptár.*

Unitárius naptár az 1939-ik közönséges évre. Kiadja: A Dávid Ferenc-Egylet. Cluj-Kolozsvár. 8°. 112 l., 2 mell. »Pallas« kny.

VII. KÜLÖNFÉLEK.

Bianchini Stella. Asszonyok Golgota. Riportregény. Kiegészítésül: A szerelem kalmárai, Miss Ellic Morton detektívkisasszony kalandjai. (Timișoara.) Év n. 8°. 111 l. (Tip. Timișoaraer Zeitung.)

Bianchini Stella. Előadás a Feleségképző Akadémián. A Londonban tartott ily irányú előadásokról gyorsírói jegyzetek alapján. (Timișoara.) Év n. 8°. 96 l. (Tip. Timișoaraer Zeitung.) Ára 20 Lei.)

Călăuza orașului Arad. — Aradváros útmutatója. Ediția lui I. Kerpel. Arad. (1938.) 8°. 12°. 48 l. Tip. Lovrov & Co. (Románul és magyarul.)

Czelnai Eszter. Főzelékek. A francia és keleti konyha különlegességei. Brașov. Év n. 8°. 62 l. Égető nyomda. (Ára 35 Lei.)

Dinnyés Árpád. Mi a divat — nőben? Huszonegy fontos női típus. [Timișoara.] Év n. 8°. 108 l., 2 lev. Tip. »Timișoara-er Zeitung«. (Ára 20 Lei.)

Futball-évkönyv. 1938. (Szerkesztették: Grosz Sándor és Szerényi István. (Arad.) 8°. 64 l. (Tip. Lovrov & Co.)

Gaál Sándor. Életszabályok és tanácsok. Társadalmi nevelés! Az értelmi és az erkölcsi nevelésről alkotott ideál. (Cluj.) Év n. 8°. 2 lev. (Tip. »Royal«.)

Határidős munkarend évenként ismétlődő teendőkről. Kiadja: *Farkas Jenő* ref. esperes. Târgu-Mureș. Év n. 8°. 29 l. »Helicon« Petri Károly könyvesboltja.

Kép szentelés 1938 április 16-án Hus-

vét szombatján Kiss János testvérnél. [Cluj.] 8°. 19 l. [Lito Schildkraut.]

Lelkek tavasza. Szellemi nyilatkozatok és médium delejes álmok Nagy Mária útján. Kiadja a Cluji Szent József Metapszichikai Tanulmánykör. [Cluj.] 1938 husvét. 245 l. [Litogr. Schildkraut.]

Mann testvér első gyógyító előadása. [Cluj.] 8°. 15 l. [Lito Schildkraut.]

»*Minerva*« *Biztosító Részvénytársaság.* A leggyakrabban előforduló tűzkár elleni biztosítások díjszabása. Összeállította Sándor Béla és Némethy Endre. Érvényes: 1938 szeptember 1.-től kezdődőleg a következő területeken: Ardeal, Banat, Crișana és Maramureș. (Cluj-Kolozsvár.) 8°. 64 l. (Minerva rt.)

Olvassátok, értsétek és tegyétek. [Felhívás a megyesi magyarsághoz a szövetkezeti munka érdekében.] Diciosánmartin. [1938.] 8°. 4 lev. »Cartea Românească.«

Ritta. Novellák-cikkek-tanulmányok. (Szerkeszti: Dinnyés Árpád.) Timișoara. Év n. 8°. 96 l. (Tip. Timișoaraer Zeitung.) (Ára 20 lei.)

A Satu-Mare vármegyei Takarékpénztár r. t. alapszabályai. Az eredeti román szövegű alapszabályok fordítása. Satu-Mare. Év n. Kis 8°. 24 l. Presa Liberă.

Szabó Béni. A doua dare de seamă și apel către toți meseriașii din Brașov, care au aderat la înființarea sindicatelor. — Zweiter Orientierungsbericht und Aufruf an die Kronstädter Gewerbetreibenden.

de, welche sich zur Aufnahme in die Fachsyndikate gemeldet haben. — Második tájékoztató jelentés és felhívás a szindikátusokba jelentkezett braşovi kisiparosokhoz. Szerkesztette. — Braşov-Brassó. 1938. január 31. 8°. 16 l. Tip. Égető.

Székely, Edmond. Cosmotherapia. Bevezetés a jövő gyógytudományába. Irta és angolból magyarra fordította: —. Published by the International Cosmotherapeutic Expedition 1930—1940, Montego-Bay, Jamaica, during 1938. [Sighet.] 8°. 2 lev., 20+8+16+12+8 l. [Tip. Hermes.] (Library of the International Cosmotherapeutic University.)

Székely, Edmond. Cosmovitális diéta. Modern tudományos diéta encyclopédia dióhéjban. Irta és angolból magyarra fordította: —. Published by the International Cosmotherapeutic Expedition 1930—1940, Montego-Bay, Jamaica, during 1938. [Sighet.] 8°. 2 lev., 1 táblázat, 8+16+8 l. [Tip. Hermes.] (Library of the International Cosmotherapeutic University.)

Székely, Edmond. Kozmikus élet és gyógy mód. I. rész: Bevezetés és gyakorlati alkalmazások. II. rész: Elméleti meghatározások és számítások. Irta és angolból magyarra fordította: —. Published by the International Cosmotherapeutic Expedition 1930—1940. Montego Bay, Ja-

maica, during 1938. [Sighet.] 8°. I. rész. 2 lev., 95 l., 1 táblázat, 8 l.; II. rész: 2 lev., 9.—92.+8+8 l. [Tip. Hermes.] (Library of the International Cosmotherapeutic University.)

Székely, Edmond. Természetes élet és gyógy mód. Levegő, víz, nap, diéta, növényi gyógyszerek, testkultúra, lélekápolás. Irta és angolból magyarra fordította: —. Published by the International Cosmotherapeutic Expedition 1930—1940, Montego Bay, Jamaica, during 1938. [Sighet.] 8°. 2 lev., 9.—64.+20+8+16+8 l. [Tip. Hermes.] (Library of the International Cosmotherapeutic University.)

Székely, Edmond. Kozmikus Evangélium. I. rész: Az Ember Fiának csodálatos gyógyításai. Eredetiből angolra és angolból magyarra fordította: —. Published by the International Cosmotherapeutic Expedition 1930—1940, Montego Bay, Jamaica, during 1938. [Sighet.] 8°. 44+5.—20.+16 l. [Tip. Hermes.] (Library of the International University of Cosmic and Vital Sciences affiliated with the Cosmovital Church of Stars and Forests, incorporated of the State of California)

Utmutató a bukaresti magyarok számára. I. évfolyam. 1938. Kiadja a Bukaresti Református Iparos Kör. (Bucureşti.) 8°. 74 l. („Tiparnița.“) (Ára 20 Lei.)

VIII. GYÜJTÉMÉNYES MUNKÁK ÖSSZEFOGLALÓ UTALÓI.

(Az egyes művek részletes feldolgozását lásd az illető szakoknál.)

Élő Könyvek. Ifjú Erdély kiadása. (Cluj.) 8°. — 5. *Zengjen hálaének.* Énekeskönyv. VIII. kiadás. — 11. *»Itt az Isten köztünk.«* A csendes óra és családi áhítat könyve az 1939. év minden napjára.

Erdélyi Könyvesház. Az erdélyi magyar Könyvbarátok Társaságának kiadványa. Vezetője és szerkesztője 1937. augusztus 1. óta: *Sulyok István.* 8°. (Évi 400 lejért 12 kötet könyvet ad előfizetőinek.) — 4.—5. kötet. *Gyallay Domokos.* Nyár Solymoson. Regény. I—II.—6. kötet. *Hegedűs Loránt.* Viola-város.

Az Erdélyi Református Egyház Val-

laskönyvei. Szerkesztik: *Imre Lajos* és *Makkai Sándor.* Az Erdélyi Ref. Egyházkerület Iratterjesztésének kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. I. *Imre Lajos* és *Maksay Albert.* Valláskönyv az elemi népiskolák I. és II. osztályos református növendékei számára.

Erdélyi Református Egyházi Könyvtár. Cluj-Kolozsvár. 8°. — XIX—XX. *A református lelképásztor kézikönyve.* *Borbáth Dániel,* *Darkó Akos* és *László Dezső* közreműködésével szerkesztette *Imre Lajos.* II. kötet.

Erdélyi Szépművés Céh. [X. sor. 12—

17. sz. könyv: *Szépmíves Céh.*] (Cluj-Kolozsvár.) 8°. — X. sorozat. 12—13. sz. könyv. *Tamási Áron.* Ragyog egy csillag. Regény. — 14.—15. sz. könyv. *Tavasz Sándor.* Erdélyi tetők. Úti élmények és természeti képek — 16—17. sz. könyv. *Gagy László.* A kiválasztottak. Regény. — 18—20., 21—22. sz. könyv. *Szántó György.* Meléte. I.—II. — 23—24. sz. könyv. *Dsida Jenő.* Angyalok citeráján. Versek. — XI. sorozat. 1—2. sz. könyv. *Kemény János.* Itéletidő. Történetek és rajzok a havas életéből.

Erdélyi Tudományos Füzetek. [A 97. szám: *Tudományos Füzetek.*] Szerkeszti: *György Lajos.* Az E. M. E. kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. — 96. *Kántor Lajos.* Czegei gróf Wass Ottilia, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagy jótévedője. — 97. *Szabó T. Attila.* A transylvan magyar társadalomkutatás. — 98. *Lakatos István.* A román zene fejlődéstörténete. — 99. *Szabó T. Attila.* Kelemen Lajos tudományos munkásságának negyven éve. (1897—1937.) Összeállította: — 100. *György Lajos.* Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága. — 101. [A 101. szám 1937-ben jelent meg.] — 102. *Valentiny Antal.* Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1937. év. Összeállította: —.

Falu-Füzetek. Kiadja: Az Erdélyi Róm. Katolikus Népszövetség. Kolozsvár. 8°. — 1. *P. Lukács Mansvét.* Arkangyal pallósa vagy szabadulás az ördögi irtól. — 2. *Nagy Borbála.* A Xántus-völgyi ütközet.

Hasznos Könyvtár. Népmvelési havi szemle. Kiadja az Ágisz Szövetkezet Közművelődési Szakosztálya. Braşov-Brassó. 8°. — 21. szám. *Boróczy Erzsébet, Cs.* A konyhakert. — 22—23. szám. *Schmidt Béla.* A vérhaj. I.—II. rész.

Herzl-Könyvtár. Bucureşti. Szerkeszti: *Diamant Elemér.* (Oradea. »Grafica.«) 8°. — 4. szám. *Abogy mi akarjuk...* Az Új Cionista Szervezet célkitűzései és programja.

A Kiáltó Szó Könyvei. Cluj. 8°. — 9.

szám. Amit a református középiskoláról mindenkinek tudni kell. (Megrendelhető az »Ifjú Erdély« kiadóhivatalában, Cluj, Református Theologia.)

A »Magyar Nép« könyvtára. Szerkeszti: *Gyallay Domokos.* Minerva Irodalmi és Nyomdai Intézet R.-T. kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. — 3. *Csűry Bálint.* Magyar lakodalom. (Vőfélykönyv.) Összeállította: —. III. kiadás. — 54—55. *Koncz Lajos.* Konyha-kertészet. — 56. Az 1937. évben jelent meg. — 57. *Tompai Mihály.* Elbeszélő költemények. Összeállította: *Gyallay Pap Domokos.* — 58. *Baksay Sándor.* Patak banya. Történet Mária Terézia uralkodásának idejéből. — 59. *Nagy András.* Jó egészséget! János tapasztalatai a főorvos úr szolgálatában.

Népművelési Füzetek. Szerkeszti: *Márton Áron* és *György Lajos.* Az Erdélyi Iskola kiadása. Cluj. 8°. — 1.—2. sz. *Pintér Jenő—György Lajos.* A magyar irodalom története. I.—II. — 3. sz. *Helyesírási szótár.* A M. Tud. Akadémia szójegyzéke. — 4. *Szabó T. Attila.* Miért és hogyan gyűjtsük a helyneveket?

Szabadelvű Vallásos Értekezések. Szerkeszti: *Szent-Iványi Sándor.* (Kolozsvár.) 8°. — X. *Szent-Iványi Sándor.* Jézus gyógyításai. (Lélektani tanulmány.) — XI. *Wilbur, Morse Earl.* Ami unitárius örökségünk. (A szabadelvű kereszténység összefoglaló története.) Angolból fordította és kiegészítette: *Szent-Iványi Sándor.* — XII. *Fosdick Emerson Harry.* Utazás Palesztinában. (A Pilgrimage to Palestine.) Angolból fordította: *Lőfi Ödön.* Az előszót írta: *Szent-Iványi Sándor.*

Szépmíves Céh. Lásd: *Erdélyi Szépmíves Céh.* X. sorozatának 12—17. számú könyve.

Tudományos Füzetek. Lásd: *Erdélyi Tudományos Füzetek.* 97. sz.

Az Unitárius Irodalmi Társaság Szakkönyvtára. Cluj-Kolozsvár. 8°. — *Gál Kelemen.* Jakab Elek élet- és jellemrajza.